

Ш К І Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ЧИТАННЯ

Г. К. АНДЕРСЕН

КАЗКИ

Annotation

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875) — датський письменник, автор всесвітньо відомих казок для дітей і дорослих, таких як «Кресало», «Принцеса на горошині», «Дюймовочка», «Дикі лебеді», «Снігова королева», «Гидке каченя» та багатьох інших. Андерсен не був першовідкривачем у жанрі датської казки, проте саме йому вдалося, зберігаючи найкраще з народних традицій, надати своїм героям справжніх людських рис і створити чудові казки, якими вже понад сто років зачитуються читачі в усьому світі.

- [Ганс Крістіан АНДЕРСЕН](#)
 -
 - [СЛАВЕТНИЙ ДАТСЬКИЙ КАЗКАР](#)
 - [КАЗКИ](#)
 -
 - [КРЕСАЛО](#)
 - [НОВЕ ВБРАННЯ КОРОЛЯ](#)
 - [ПРИНЦЕСА НА ГОРОШИНІ](#)
 - [СОЛОВЕЙ](#)
 - [НЕПОХИТНИЙ ОЛОВ'ЯНИЙ СОЛДАТИК](#)
 - [ДИКІ ЛЕБЕДІ](#)
 - [СВИНОПАС](#)
 - [ДЮЙМОВОЧКА](#)
 - [ГИДКЕ КАЧЕНЯ](#)
 - [СНІГОВА КОРОЛЕВА](#)
 - [Оповідання перше](#)
 - [Оповідання друге](#)
 - [Оповідання третє](#)
 - [Оповідання четверте](#)
 - [Оповідання п'яте](#)
 - [Оповідання шосте](#)
 - [Оповідання сьоме](#)
 - [РУСАЛОЧКА](#)
 - [ЯЛИНКА](#)
 - [ЛЬОН](#)
 - [ЦИГАНСЬКА ГОЛКА](#)

- [ВЕЛИКИЙ КЛАУС І МАЛЕНЬКИЙ КЛАУС](#)
- [П'ЯТЕРО З ОДНОГО СТРУЧКА](#)
- [РОМАШКА](#)
- [ЩО НЕ ЗРОБИТЬ СТАРИЙ — ВСЕ ГАРАЗД](#)
- [ГРЕЧКА](#)
- [КОМІРЧИК](#)
- [СНОВІЙКО](#)

-

- [Понеділок](#)
- [Вівторок](#)
- [Середа](#)
- [Четвер](#)
- [П'ятниця](#)
- [Субота](#)
- [Неділя](#)

- [ЗАКОХАНА ПАРА](#)
- [ДІВЧИНКА З СІРНИКАМИ](#)
- [ПТАШИНА ПІСНЯ](#)
- [ТРОЯНДОВИЙ ЕЛЬФ](#)
- [КРАПЛЯ ВОДИ](#)
- [МАТИ](#)
- [ЯНГОЛ](#)

○ [ПИТАННЯ ДО ТЕКСТІВ КАЗОК, НА ЯКІ МАЮТЬ ВІДПОВІСТІ ШКОЛЯРІ](#)

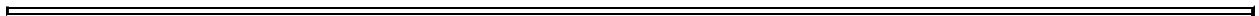
- [Кресало](#)
- [Нове вбрання короля](#)
- [Принцеса на горошині](#)
- [Соловей](#)
- [Непохитний олов'яний солдатик](#)
- [Дикі лебеді](#)
- [Свинопас](#)
- [Дюймовочка](#)
- [Гидке каченя](#)
- [Снігова королева](#)
- [Русалочка](#)
- [Ялинка](#)
- [Льон](#)
- [Циганська голка](#)
- [Великий Клаус і маленький Клаус](#)

- [П'ятеро з одного стручка](#)
- [Ромашка](#)
- [Що не зробить старий — все гаразд](#)
- [Гречка](#)
- [Комірчик](#)
- [Сновійко](#)
- [Закохана пара](#)
- [Дівчинка з сірниками](#)
- [Пташина пісня](#)
- [Трояндовий ельф](#)
- [Крапля води](#)
- [Мати](#)
- [Янгол](#)

- [notes](#)

- [1](#)
- [2](#)
- [3](#)
- [4](#)
- [5](#)
- [6](#)
- [7](#)
- [8](#)
- [9](#)
- [10](#)
- [11](#)
- [12](#)
- [13](#)
- [14](#)
- [15](#)
- [16](#)
- [17](#)
- [18](#)
- [19](#)
- [20](#)
- [21](#)
- [22](#)
- [23](#)
- [24](#)
- [25](#)

- [26](#)
- [27](#)
- [28](#)
- [29](#)
- [30](#)
- [31](#)
- [32](#)
- [33](#)
- [34](#)
- [35](#)
- [36](#)
- [37](#)
- [38](#)
- [39](#)
- [40](#)
- [41](#)
- [42](#)
- [43](#)
- [44](#)
- [45](#)
- [46](#)
- [47](#)
- [48](#)
- [49](#)
- [50](#)

**ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Ганс Крістіан АНДЕРСЕН
КАЗКИ

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ганс Крістіан
АНДЕРСЕН

Казки

СЛАВЕТНИЙ ДАТСЬКИЙ КАЗКАР

Дорогі читачі, дівчатка й хлопчики!

Перед вами нова книжка казок. Ви, звичайно, переглянете спочатку малюнки, як завжди це буває, а вони такі цікаві, що вам захочеться швидше дізнатися, про що тут написано. Потім ви сядете читати або попросите когось із дорослих почитати вам уголос, і я знаю напевне, що ця книжка стане для вас однією з улюблених. Так було з усіма дітьми, хто тільки познайомився з цими чудовими казками. А читали їх мільйони різних дітей у різних країнах, бо вони перекладені багатьма мовами світу: російською, французькою, англійською, німецькою, індуською, італійською... Та всіх не перелічиш! І я, коли була малою, слухала їх, потім читала сама і тепер люблю перечитувати, як, напевне, і ваші батьки, як багато дорослих і навіть літніх людей.

У дитинстві завжди захоплюють надзвичайні події, цікаві дивовижні пригоди, чесні і сміливі герої. Саме про них розповідає нам автор цих казок. Герої, ніби добрі знайомі, живуть десь поблизу нас, і ми часто з ними зустрічаємося, лише не бачимо їх, не помічаємо, бо вони не тільки люди, а й птахи, звірі, рослини і навіть речі. Але й такі герої поводять себе як справжні люди — розмовляють, відчують, дружать або, навпаки, сваряться. У казках завжди перемагає все хороше, чесне, правдиве, і, прочитавши їх, думаєш: яка хороша, добра людина написала їх. Мабуть, вона дуже любила дітей, хотіла, щоб люди жили в дружбі, в мирі, щоб вони були чесними, справедливими, працьовитими.

Ці казки, що стали подарунком для дітей усього світу, написав видатний датський письменник Ганс Крістіан Андерсен. А про себе самого він розповів у своїй книжці «Казка мого життя». І справді, в його житті було багато незвичайного і повчального для всіх.

Славетний казкар Ганс Крістіан Андерсен народився 1805 року в Данії, у маленькому місті Оденсе, на острові Фюн... Бідна комірчина, заставлена верстатами та різним інструментом шевця-батька, під вікном горища, на [ринві](#), — ящик із землею. Там ростуть цибуля та петрушка — увесь город матері. Біля хатинки один кущик агрусу — садок для хлопчика Ганса, який дивиться на навколишній світ то гостро спостережливими, жвавими, то задумливими, мрійливими очима.

Батько й мати цілісінький день працюють, усе життя борючись зі злиднями, і сусіди частенько жаліють і молодих батьків, які ледве зводять кінці з кінцями, і маленького худорлявого хлопчика. А хлопчик почуває себе найщасливішою у світі дитиною. Їхня тісна комірчина здається йому багатою і розкішною, адже на всіх стінах висять чудесні картинки, а над верстатом — навіть поличка з книжками. Таке не у кожного є! На дверях намальований чудовий краєвид, і хлопчик годинами дивиться на нього,

гуляє між тінистими деревами, плаває в спокійному озері, зображеному там.

Батьки дуже любили свою єдину дитину. Весь вільний час тато віддавав синові, гуляв з ним, робив йому різні іграшки. Були у Ганса і рухливі млинки, і мальовничі панорами, і ляльки, що кивали головами. А вечорами, коли тіні у кутках убогої комірчини густішали, батько читав дружині і синові цікаві книжки — байки Лафонтена, комедії Гольберга, а найчастіше товсту і дуже цікаву збірку казок «Тисяча і одна ніч». Чи не найбільше в житті любив маленький Ганс слухати ці батькові читання і мріяти при тьмяному світлі домашнього гасничка. Любив хлопчик і спостерігати веселі розваги місцевих ремісників та матросів.

У старовинному місті Оденсе збереглося багато давніх звичаїв, які вже перевелися і в столиці Данії Копенгагені, і по інших великих містах. По-особливому відзначали ремісники і городяни міста різні урочисті цехові події. Вони, наприклад, влаштовували гучне своєрідне свято в день переміщення вивісок. Усі цехові майстри, підмайстри, учні йшли шумливою процесією з прапорами і списками вулицями міста, а на списках жовтіли лимони, майоріли барвисті стрічки. Попереду всіх з різними вихиласами біг Арлекін, видзвонюючи бубонцями, а за ним поспішали інші витівники. Цікавими були розваги матросів. Вони гуляли у свята вулицями Оденсе з музикою і прапорами. Їхня гулянка завжди закінчувалася боротьбою двох молодих шибайголів на дошці, перекинутій з одного човна на другий. Переможцем був той, хто втримувався на дошці, а переможений під регіт глядачів намагався виринути з води.

Захоплювався маленький Ганс і дивними візерунками місцевих різьбярів. У містечку було багато умілих майстрів по дереву, і старовинні будинки прикрашала їхня вигадлива різьба. На одному з таких будинків висів щит з вирізаною рамкою з тюльпанів та троянд, а в рамці був викарбуваний рік, коли його збудували, і цілий вірш. Цей будинок і змалював майбутній казкар в одній зі своїх казок.

Дід маленького Ганса був теж різьбярем по дереву. Старий і німецький, він уже не міг працювати, але завжди вирізав з дерева різні химерні фігурки: людей із головами тварин, тварин з крилами, дивовижних птахів. Ці фігурки він складав у кошик, а потім ходив і дарував їх сільським дітям та жінкам. Багато таких подарунків мав і Ганс.

Маючи німецького чоловіка, бабусі доводилося самій працювати. Старенька доглядала садок при міській лікарні і часто приносила звідти своєму єдиному улюбленому внукові букетики запашних квітів. Хлопчик ставив їх у воду над скринькою, на якій він спав, і годинами милувався

ними. Ліжка для нього не було де поставити в тісній комірчині.

Хлопчик завжди почувався щасливим і завжди знаходив для себе якесь заняття. То він уважно розглядав листя на кущику агрусу: як воно розпускалося з маленьких бруньок, виростало, а на осінь жовкло, сохло і опадало, — то його увагу привертала якась комашка, квітка чи камінець. Усе для нього було живе, мало власну цікаву історію. Він помічав те, повз що інші проходили байдуже. Упродовж дня він міг сидіти тихо зі своїми іграшками, шити вбрання лялькам і грати у театральні вистави.

Одного разу батьки повели Ганса в театр, і відтоді театр став його мрією. Часто відвідувати вистави вони не мали можливості, але двічі-тричі на рік такі щасливі випадки траплялися. До того ж хлопчик завів дружбу з різнощиком афіш, і за те, що допомагав йому, той дарував своєму помічникові щодня одну афішу. Ганс читав заголовки п'єс, список дійових осіб і міг вигадувати цілі комедії, змішуючи все те, що чув від батька, що бачив у театрі, і ставити їх зі своїми ляльками.

Він ріс мрійливим, ласкавим хлопчиком, йому здавалося, що всі його люблять. Досі так і було. Ганс часто бігав до стареньких бабусь, які доживали свій вік у притулку для бідних, і вони розповідали йому безліч народних казок та різних історій, а потім він і сам починав їм розповідати те саме, тільки додаючи багато свого. Старі хитали головами і дивувались — який бо ж розумний хлопчик росте!

У школі, куди його віддали згодом батьки, Ганс був наймолодший. На перервах учитель гуляв з ним за руку, щоб його не збили з ніг старші учні. Його дивував цей незвичайний хлопчик. Якось учитель покарав старшого хлопця, який не вивчив урок. Нараз маленький Андерсен почав гірко плакати і просити, щоб учитель пробачив винного. Він не міг заспокоїтися, поки той не вибачив покараного.

Та ось Ганса спіткало перше велике лихо. Батько його все життя журився, що не міг учитися, не мав освіти, ніде не бував, нічого не бачив. І він вирішив стати солдатом. Йшли наполеонівські війни, Данія була в союзі з Францією, а Наполеон був улюблений батьків герой. В армії йому довелося бути недовго. Незабаром уклали мир, і Андерсен повернувся додому. Важкі солдатські походи похитнули його здоров'я, і він помер.

Життя стало дуже важким для малого Ганса. Мати щодня ходила на поденну роботу (ледь перебивалися з хліба на воду), а хлопця лишала напризволяще. Він був цілком поглинутий своїм ляльковим театром, своїми комедіями. Старенька вдова давала йому читати книжки, і він читав усе, що потрапляло до рук, і проштудіював трагедії Шекспіра і чимало інших класичних творів.

Багато однолітків Ганса, дванадцяти-, тринадцятилітні хлопці працювали на фабриці. Мати вирішила віддати на фабрику і Ганса. Спочатку все йшло гаразд. Хлопець не перевтомлювався на роботі. Він мав дуже гарний голос і частенько замість роботи співав, декламував цілі сцени з комедій Гольберга і трагедій Шекспіра своїм товаришам по роботі. Всі підмайстри і робітники були дуже задоволені і охоче виконували за нього його частку роботи. Та ось один з підмайстрів почав жартувати, що Ганс не хлопець, а дівчина: і співає високим і ніжним голосом, і сором'язливий та тихий, як дівчинка. Жарти перейшли в глузування, і вдома хлопець, плачучи, сказав матері, що він більше нізачо не піде на фабрику.

Невдовзі мати вдруге вийшла заміж, знову за шевця, ще зовсім молодого. Ніяких прикростей від нього Ганс не зазнав. Вітчим був спокійний, тихий, але він зовсім не втручався у виховання хлопчика і не звертав на пасербка ніякісінької уваги. Сидить собі хлопець, годинами шиє лялькам вбрання, щось бурмоче до них, — ну й добре, що нікому не заважає. А мати навіть казала: це стане йому в пригоді, він обов'язково буде кравцем. Ні, син не хотів бути кравцем, не хотів йти в навчання до першого в місті кравця Стегмана.

— Я хочу грати в комедіях, бути актором, — сказав він матері і, не зважаючи на її розпач, тільки й твердив про це.

Багато освічених родин в Оденсе зацікавилися хлопцем, який так любив читати і знав слово в слово безліч уривків з різних драматичних творів, а до того ж мав прекрасний голос. Його часто запрошували в гості, і він розважав товариство своєю декламацією та співами. Але ніхто досі не турбувався про його долю, про його майбутнє, ніхто не думав, що здібному хлопцеві треба всерйоз учитися, що йому треба допомогти вийти на широкий життєвий шлях.

Та ось один старий морський полковник пообіцяв узяти його до палацу в Оденсе, де перебував тоді датський принц.

— Якщо принц питає вас, чого вам найдужче хотілося б, скажіть, що ваше найпалкіше бажання — вчитися в гімназії.

Полковник виконав свою обіцянку, і на запитання принца Андерсен відповів йому так, як порадив добрий друг. Але принц сказав, що гарно співати та декламувати — це ще не є ознакою генія, треба пам'ятати, який важкий і довгий шлях навчання, тому краще йти вчитися якомусь ремеслу. Так хлопчик повернувся ні з чим, хоча для вступу до гімназії дітям багатіїв зовсім не треба було мати ніяких ознак не тільки геніальності, а навіть і будь-яких особливих здібностей.

Хлопець знову почав ходити до школи для бідних, де вчили сяк-так,

аби діти вміли читати та трохи рахувати. А роки минали, треба було серйозно думати про долю Ганса, і мати наполягала, щоб син ішов учитися до кравця. Хлопець зі сльозами на очах благав, щоб вона відпустила його до Копенгагена. Він плекав мрію про театр, про мистецтво і вірив, що в столиці досягне свого.

Нічого не можна було вдіяти з цим палким бажанням. І ось мати зібрала в маленький вузлик жалюгідні синові речі, зав'язала в хустинку десять далерів — гроші, складені за багато років, а три далери дала поштареві, який обіцяв провезти хлопчика «сліпим» пасажиром, тобто без квитка — «зайцем».

Настав день від'їзду. На світанку мати провела Ганса за міську браму. Там уже чекала їх стара, зовсім посивіла бабуса. Обидві жінки зі сльозами на очах обняли хлопця, поштар засурмив у ріжок, і диліжанс рушив. Перед хлопцем був далекий невідомий шлях...

Він опинився сам у великому місті Копенгагені. Безпосередній, щирий і довірливий, не розуміючи, що існує різниця в соціальному становищі людей, не знаючи ніяких умовностей у взаєминах з людьми, він звертається до багатьох, розповідає про своє життя, про свої мрії і надії. Поети, актори, незнайомі жінки, випадкові сусіди на гальорці в театрі слухають незвичайного хлопця. Хто дивиться на нього як на дивака, хто зворушений і щиро хоче йому допомогти хоча б порадою...

Десять далерів, зав'язані матір'ю в хустинку, він скоро прожив, але його тримала впевненість, що, врешті-решт, він таки досягне свого. Скільки разів, повертаючись до комірчини, що він її винайняв за гріш, він втішає себе думкою: «Треба багато страждати, зате потім з тебе вийде щось путнє».

Однак було цілком очевидно: хлопець мав якісь здібності, він, безперечно, був талановитим. Але в чому саме? Це ще важко було визначити.

Один актор, вражений голосом і емоційністю хлопця, зібрав серед своїх колег — письменників, композиторів — трохи грошей на життя для Андерсена і став давати йому уроки співів. Життя трохи усміхнулось і сповнило серце надіями. Та ненадовго. У хлопців у такому віці часто ламається голос і тимчасово зникає зовсім. Так трапилось і з Андерсеном. Знову почалося напівголодне існування, різні спроби знайти роботу. Коли наближався обід, він ішов з дому, і хазяйка думала, що хлопець обідає у когось із знайомих. А Ганс сидів у міському «Королівському» саду і їв копійчану булку. Тільки віра в майбутнє не давала занепадати духом. «Ну, нічого, невдовзі все буде гаразд», — думав він, хоча особливих підстав для

таких висновків нібито й не було. Та кожне привітне слово, навіть просто сонячний день окрилювали його. Андерсен пише, як одного разу «навесні вийшов погуляти у Фредеріксберзький сад. Дерева були вкриті свіжою зеленню, що тільки-но визирнула, сонце просвічувало крізь листя, трава була така запашна, пташки так чудово співали, і вся моя душа сповнилась захоплення. Я обняв стовбур найближчого дерева і став укривати його поцілунками. „Та він з глузду з’їхав, чи що?“ — вигукнув, проходячи повз мене, сторож.

Я злякався, втік звідти і тихо, статечно побрів додому».

Кожна людська усмішка була для нього мов сонячний промінь, та тільки він не розбирався в усіх усмішках! «На мене дивились як на якесь курйозне явище, розважалися мною, а я бачив у кожній усмішці схвалення. Один з моїх друзів згодом розповідав мені, що він побачив мене в ту пору в домі одного комерсанта, куди мене покликали і для забави попросили продекламувати один з власних віршів. Я, не кваплячись, виконав бажання присутніх, але продекламував з таким почуттям, з такою непідробною щирістю, що здивування перейшло в співчуття».

Хлопець počував себе цілком залежним від ставлення до нього «добрих людей». Усі, хто для нього щось робив, і ті, хто нічого не робив, повчали його, кожен хотів, щоб Андерсен дослухався тільки до його порад і йшов тим шляхом, який вони для нього намислили. До його перших літературних спроб більшість його знайомих поставилася як до заняття, на яке не варто марнувати час.

Але, на щастя, серед багатьох нових знайомих були і щирі розумні люди, які розуміли, що Андерсеніві передусім треба вчитися, що він, з його здібностями, мусить мати вищу, університетську освіту, а не якісь випадкові елементарні знання. Шістнадцятилітнього Ганса влаштували в гімназію в невеличкому місті Слагельсе.

Директор театру в Копенгагені Коллін виклопотав для нього стипендію і сам стежив за навчанням Андерсена. З того часу Коллін і вся його родина стали найближчими людьми для Андерсена, хоча самі вони, статечні, розсудливі і спокійні, часто і не розуміли поетичної, вразливої натури юнака.

Скільки ж приниження і гіркоти довелося зазнати шістнадцятилітньому юнакові в гімназії! Але нехай він сам розкаже про це: «У гімназії мене посадили з маленькими хлопчиками у другий клас. Адже я, по суті, нічогісінько не знав. Я був схожий тепер на вільну пташку, посаджену в клітку. Бажання до навчання у мене було велике, але давалося воно мені важко. Становище моє можна було порівняти зі становищем

людини, яка не вміє плавати, а її кинули в море. Йшлося про життя і смерть, і я з усіх сил боровся з хвилями, що загрожували потопити мене: одна хвиля називалася математикою, друга — граматикою, третя — географією і т. ін. Я захлинався і боявся, що мені ніколи не пощастить виплисти. То я перебріхував імена, то переплутував назви, то задавав неймовірні запитання, які не задасть хоч трохи розвинений школяр. Директор наш, взагалі великий насмішник, звісно, знайшов у мені підходящу мішень і врешті зовсім залякав мене».

Коли перечитуєш листи Андерсена тих років, стає до нестями шкода бідного юнака. Як він старався! Він сидів дні і ночі над підручниками і не тільки наздогнав, а й перегнав решту учнів. Він прекрасно писав шкільні твори, любив літературу, історію, проте директор прискіпувався до кожного його слова.

Дивний це був учитель і вихователь. Власне, цьому причепі і невдасі щонайменше слід було обирати своєю професією виховання молоді. Треба було мати велику віру в життя і невичерпне прагнення до знання, які мав Андерсен, щоб перенести глумління, знущання і щоденні кпини цього «вихователя». В той же час директор писав Колліну, що Андерсен дуже старається, робить великі успіхи і, безумовно, заслуговує тих турбот, які має з боку своїх друзів. Коллін одержував ці листи і радів за Андерсена. Але бувало, що того ж дня приходив лист від Андерсена, сповнений розпачу, бо директор не тільки ніколи не хвалив його, а навпаки, виставляв на посміховисько перед усім класом.

Андерсен уже давно писав вірші, але приховував це від директора, мов якийсь злочин. Та й друзі і знайомі — всі радили йому не думати про себе як про поета і покинути це заняття. «Будь ласка, не думайте, що ви поет, — писала одна літня жінка, яка досить співчутливо ставилася до нього. — Ну, що б ви сказали, коли б я раптом уявила себе майбутньою імператрицею бразильською? Це було б божевіллям, але так само безглуздо і з вашого боку уявляти себе поетом!»

Андерсен страждав від такого нерозуміння. Нехай хоча б хтось підтримав тоді його творчі поривання, і це б осяяло і зігріло все його життя. Це був найважчий, найгірший час у житті письменника.

Нарешті один з учителів, бачачи, в якій моральній скруті перебуває юнак, поїхав у Копенгаген і розповів про все Колліну.

Андерсен переїхав до Копенгагена і після підготовки у приватних учителів витримав іспит в університет...

І далі шлях Андерсена був нелегкий. Більшість датських поетів і письменників дивилася на юнака, який вийшов з простого народу, з

погордою, довго не визнавали його таланту, замовчувала твори або нещадно їх критикувала. «Все хороше в мені затоптували в багнюку», — згадував він сам.

Та попри все, серце Андерсена було сповнене любові, доброзичливості до людей, до всіх, хто його оточував. Він скрізь жадав знайти хороше, бачив красу там, де її ніхто не помічав.

Першими його творами були нариси про мандрівки, роман «Імпровізатор» та інші. Але справжньої слави зазнав письменник, коли вийшли його перші казки: «Кресало», «Принцеса на горошині», «Русалочка». Про них заговорили скрізь. А коли він написав «Гидке качення», знайомі і незнайомі письменника ураз збагнули, що в цій казці знайшло відображення його власне життя, і деякі «друзі» цілком легко пізнавали себе в образі курки, kota та інших.

Твори Андерсена, особливо його прекрасні казки, перекладалися різними мовами, про нього заговорили і у Франції, і в Англії, і в Німеччині. А в Данії ще тривалий час, не визнавали вже відомого казкаря.

Андерсен продовжував іти своїм шляхом. Він наполегливо працював, багато їздив, любив мандрувати і сам порівнював себе з перелітним птахом. Франція, Німеччина, Англія і особливо Італія завжди вабили його, та найдужче він, проте любив свою маленьку Данію.

Кращі письменники того часу, композитори, художники, актори дуже любили Андерсена і раділи зустрічам зі славетним казкарем, у якому на все життя лишилося щось дитяче. В Італії він зустрівся з видатним датським скульптором Торвальдсенем. Їхня дружба продовжувалась і на батьківщині. У Парижі він часто зустрічався з Генріхом Гейне. На пам'ять про ці теплі, дружні зустрічі Генріх Гейне написав Андерсенові зворушливого, сердечного вірша. Присвятив йому вірш і французький поет Ламартін. У Парижі Андерсен познайомився з письменниками Гюго, батьком і сином Дюма і Бальзаком, бував у товаристві поетів, акторів, художників. Знаменита актриса Рашель написала йому: «Мистецтво — це правда. Сподіваюся, що афоризм цей не здасться парадоксальним такому видатному письменникові, як Андерсен».

Міцна дружба з англійським письменником Діккенсом була найсвітлішими сторінками в житті Андерсена. Датський казкар гостював у Діккенса в Англії, листувався з ним. Був він знайомий і з німецькими казкарями, яких теж знають усі діти, — братами Грімм.

Славетні композитори Ліст, Мендельсон грали Андерсенові свої твори, а найкраща співачка того часу Дженні Лінд називала його своїм «любим братом».

«Скільки кращих благородних людей мого часу, — писав Андерсен у своїх спогадах, — були ласкаві до мене і відкривали мені свою душу! Моя віра в людей рідко була обманута».

Коли почалася війна між Німеччиною і Данією, Андерсен неймовірно страждав і всім серцем жадав миру між усіма країнами. «Націям — їх права, всьому доброму і корисному — успіх і розвиток! — писав він понад сто років тому, — ось що мусить бути гаслом Європи, воно допоможе мені з вірою дивитись у майбутнє. Німці — чесний, люблячий істину народ; вони зрозуміють, нарешті, справжнє становище, і злоба їхня перетвориться на повагу і дружбу. Дай, Боже, щоб цей час надійшов швидше!»

Для Ганса Крістіана Андерсена, який був завжди великим патріотом своєї батьківщини, не існувало кордонів, коли йшлося про культуру, прогрес. Тому кращі митці світової культури були його справжніми, щирими друзями, адже і він був одним з тих людей, хто вірив у прогрес, у науку.

Одним з найбільших друзів Андерсена був знаменитий фізик Ерстед. Він завжди читав твори Андерсена, так само як і Андерсен знайомився з усіма науковими відкриттями Ерстеда. «Наука осягає весь світ світлом істини! — писав він. — Поет повинен просвітитися світлом науки. Навіть окремі відкриття здатні окрилити його думки...»

Природа була для Андерсена живою книгою, таємниці якої поступово відкриває людина. Треба тільки пильно придивлятися до неї, так само як і до всіх проявів життя. «Світ навколо нас сповнений краси, вона виявляється в найменших мінливих образах, яких часто не помічають люди. У краплині води, взятої з калюжі, вирує цілий світ живих істот. Доба — крапля, схоплена з буденного життя, теж містить цілий світ у картинах, сповнених поезії і краси. Розплющуй очі і дивись. Поет і повинен вказувати на них іншим людям... Потім і вони звикнуть вдивлятися, і життя усіх збагатиться, збагатиться красою...»

Андерсен це й робив у своїх казках, і кожен, хто читав їх, збагачувався новими прекрасними почуттями.

Славетний казкар пишався тим, що він є виходцем з бідних верств населення. Він перший з письменників почав виступати в «Союзі робітників» у Копенгагені з читанням своїх творів. «Я перший прорубав цю кригу і цією честю не хочу поступитися ні перед ким», — писав він.

З кожним роком зростала популярність Андерсена. Особливо любили свого казкаря діти. Часто, побачивши його високу, худу, незграбну постать, діти підбігали до нього і віталися. Якось одна жінка зробила зауваження своєму синові: «Як ти насмілився заговорити з чужою людиною?» А

хлопчик відповів: «Та це ж не чужий, це Андерсен, його всі хлоп'ята знають».

А то якось Андерсен одержав лист від незнайомого йому студента. У лист була вкладена суха бадилінка конюшини з чотирма листочками. Студент писав, що читав його казки ще дитиною і дуже полюбив їх. І ось мати розповіла йому, скільки горя зазнав Андерсен у своєму житті, і хлопчик дуже засмутився. Невдовзі він знайшов у полі чотирилисту стеблинку конюшини і попросив матір надіслати її Андерсену «на щастя». «З того часу минуло багато років, — писав студент, — моя мати померла, і я знайшов у її книжці цей чотирилисник. Днями я прочитав вашу нову казку з тією ж дитячою радістю, з якою читав ваші казки дитиною. Тепер щастя супроводжує вас, і вам не потрібний чотирилисник, проте я посилаю його вам на пам'ять».

А один маленький хлопчик, син знайомих, наслухавшись казок Андерсена і знаючи, що письменник збирається у подорож, подарував йому свого олов'яного солдатика, щоб солдатик був казкареві товаришем у дорозі.

Цікава історія трапилася якось з палицею Андерсена. У письменника була улюблена палиця пальми, яку він придбав в Італії. Він з нею ніколи не розлучався. Якось перед від'їздом із Шотландії на батьківщину він проїжджав степом. Один з супутників високо підніс палицю і закричав: «Ну, пальмо, бачиш найвищу гору в Шотландії? Бачиш те величезне озеро?» В тон своєму супутникові Андерсен пообіцяв, що, коли вони будуть знову в Італії, палиця розповість про все, що бачила у своїх північних мандрах.

Наступного дня пароплав, яким вони мали вирушати в подорож, прийшов раніше, ніж його чекали, і в метушні Андерсен забув свою палицю в готелі. Згадав він про неї тільки на пристані. Він попросив передати палицю через когось із земляків у Данію.

Андерсен плив пароплавом, потім їхав омнібусом, потім знову поїздом, і в Единбурзі, коли мав пересісти на лондонський поїзд, його наздогнав кондуктор іншого прибулого поїзда і передав йому палицю. Вона приїхала сама тим же шляхом. На ній був лише причеплений папірець зі словами: «Датському письменникові Гансу Крістіану Андерсену». Палиця переходила з рук в руки, і всі, хто тримав її, згадували чудесні казки Андерсена і з любов'ю передавали її далі. Можна з певністю сказати, що ця супутниця казкаря могла б пройти і всю Європу, бо казки Андерсена знали і любили всі.

Ще за життя письменника його твори перекладали багатьма мовами,

зокрема і російською, і Андерсен казав, що дуже радіє з цього.

У листі до М. М. Трубнікової він писав: «Я радий знати, що мої твори читають у великій, могутній Росії, чию квітучу літературу я частково знаю, починаючи від Карамзіна до Пушкіна і аж до новітнього часу».

Коли Гансу Крістіану Андерсену було під п'ятдесят років, він прибув до Оденсе, де на його честь мешканці міста влаштували свято. Всі вулиці були ілюміновані, грала музика, в міській ратуші письменникові вручили грамоту на звання почесного громадянина міста Оденсе, міста, де минуло його дитинство, міста, з якого він пішов у широкий світ самотнім чотирнадцятилітнім хлопцем шукати своєї долі.

Та не тільки Оденсе так вшановувало славетного казкаря.

Андерсен писав в одному своєму творі: «Перемагає поет. Він багач, якщо навіть бідняк. Він не самотній, якщо навіть сидить у своїй комірці сам-сімісінький». Справді, Андерсен не був самотнім, хоч у нього ніколи не було своєї родини. Все життя (а він прожив сімдесят років) він був з усім народом, з усіма дітьми, добрий, привітний казкар. Він дружив з хорошими, чесними людьми і ненавидів та картав лихих, несправедливих, пихатих, зарозумілих.

Письменник-казкар говорив, що життя його схоже на казку. Але хіба це дивно, що його, доброго і сердечного, любили люди, що він досяг пошани і слави, і ця пошана і слава живуть і житимуть ще довгі-довгі роки!

І я певна, що, прочитавши книжку, ви, дорогі читачі, також полюбите цього чудового письменника, казками якого захоплюється весь світ.

Оксана ІВАНЕНКО

КАЗКИ

КАЗКИ

КРЕСАЛО

Йшов солдат по дорозі: раз, два! раз, два! Ранець за спиною, шабля при боці. Йшов він додому з війни. По дорозі стрілася йому стара відьма. Вона була така бридка: нижня губа в неї звисала аж до грудей.

— Доброго вечора, солдате! Ач яка в тебе славна шабля і великий ранець, ти справжній солдат! Ну, матимеш ти зараз грошей, скільки захочеш!

— Дякую тобі, стара відьмо! — сказав солдат.

— Бачиш ти ондечки старе дерево? — спитала відьма і вказала на дерево, що стояло неподалік. — Воно зовсім порожнє всередині. Ти злізь нагору: побачиш там дупло, спустиш у нього на самісінький низ у дерево! Я перев'язу тебе мотузкою круг пояса і витягну назад, коли ти мені гукнеш.

— А навіщо мені лізти туди, в дерево? — спитав солдат.

— За грошима! — відповіла відьма. — Знай, що, коли дістанешся самісінького низу в дереві, ти опинишся у великому підземному ході, там зовсім світло, бо горить більше сотні ламп. Ти побачиш троє дверей, можеш їх відчинити, ключі стирчать зовні. Заходь до першої кімнати, там, посередині, на підлозі, побачиш велику скриню, а на ній собаку: очі в нього завбільшки як чайні чашки! Але ти не бійся. Я дам тобі мій синій [картатий](#) фартух, розстели його на підлозі, швиденько схопи собаку і посади його на фартух, а тоді відчини скриню і бери гроші, скільки захочеш. У тій скрині тільки мідні гроші, та якщо ти хочеш срібла — йди до другої кімнати. Там сидить собака з очима як млинарські колеса. Та ти не лякайся, посади його на мій фартух і бери гроші. А якщо тобі захочеться золота, дістанеш і його стільки, скільки зможеш понести, зайди тільки до третьої кімнати. Але в собаки, який сидить там, кожне око як Кругла вежа. Оце справді пес, можеш мені повірити! Тільки тобі і його нема чого страхатися. Посади його лишень на мій фартух, і він тобі нічого не зробить, от і бери собі зі скрині золота, скільки душі заманеться.

— Воно непогано! — мовив солдат. — Але що ж я мушу дати тобі за це, стара відьмо? Я гадаю, щось тобі потрібно ж від мене?

— Ні, — мовила відьма, — я від тебе не візьму ні копійки. Ти мені тільки принеси старе кресало, яке там забула моя бабуся, коли спускалася туди востаннє.

— Ну, перев'язуй мене мотузкою! — сказав солдат.

— Готово! — сказала відьма. — А ось і мій картатий синій фартух.

Поліз солдат на дерево, спустився в дупло і опинився, як і казала відьма, у великому проході, де горіло кілька сотень ламп.

Ось відчинив він перші двері. У! Там сидів пес і лупав на нього очима, такими завбільшки, як чайні чашки.

— Нічогенький молодець! — мовив солдат, посадив його на відьомський фартух і набрав повну кишеню мідних грошей. Потім закрив скриню, знову посадив на неї собаку і попрямував до другої кімнати. Ой, ой! Там сидів пес з очима як млинарські колеса!

— Нема тобі чого витрішки продавати, ще очі болітимуть! — сказав солдат, посадив і цього собаку на відьомський фартух, та коли він побачив у скрині велику купу срібла, викинув усі мідяки і набив обидві кишені і ранець самим сріблом. Тоді пішов він до третьої кімнати. Ну й страхіття! У цього собаки очі були справді такі величезні, як Кругла вежа, і крутилися зовсім як колеса.

— Доброго вечора! — мовив солдат і взяв під козирок. Такого собаки він ще ніколи не бачив! Проте солдат не став довго роздивлятися, а посадив і його долі, на фартух, та й відкрив скриню. Матінко рідна! Скільки там було золота! На нього він міг би купити весь [Копенгаген](#), усіх цукрових поросят у торговок ласощами, всіх олов'яних солдатиків, дерев'яних конячок, всі батіжки на світі! Оце справді гроші! Солдат викинув усе срібло з кишень і ранця і так набив золотом свої кишені, ранець, кашкет і чоботи, що ледь-ледь міг поворухнутися. Тепер уже він мав гроші! Він посадив собаку знову на скриню, зачинив двері і гукнув нагору:

— Тягни мене нагору ти, стара відьмо!

— А кресало ти взяв? — спитала відьма.

— Отаке! Зовсім забув! — сказав солдат, пішов і взяв кресало. Відьма витягла його нагору, і він знов опинився на шляху; його кишені, чоботи, ранець і кашкет були повнісінькі золота.

— Навіщо тобі це кресало? — спитав солдат.

— Це тебе не обходить, — відповіла відьма, — адже ти одержав гроші! А мені давай тільки кресало.

— Дурниці! — сказав солдат. — Зразу ж мені кажи, навіщо воно тобі, а то я витягну шаблю і відрубав тобі голову.

— Не скажу, — мовила відьма.

Тоді солдат відрубав їй голову. Відьма упала мертва. А солдат зав'язав усі гроші в її фартух, закинув вузол на спину, засунув кресало в кишеню і попрямував до міста.

Це було дуже гарне місто. Солдат зупинився в найкращому готелі,

вибрав собі найкращі кімнати, замовив найулюбленіші страви, — адже він тепер був багатим, мав стільки грошей!

Служник, який чистив його чоботи, здивувався був, що в такого багатого пана такі кепські чоботи, але ж солдат ще не встиг справити собі нові. Проте другого дня він придбав собі і чоботи, і багате вбрання.

Тепер солдат став знатним паном, і йому розповіли про всі дива в цьому місті, і про короля, і про чудову принцесу, його дочку.

— А як би її побачити? — спитав солдат.

— Це зовсім неможливо, — сказали йому. — Вона живе у величезному мідному замку, а замок оточений високими стінами з вежами. Ніхто, крім самого короля, не сміє туди ні зайти, ні вийти звідти, бо королю напроорочили, що дочка його вийде заміж за простого солдата, а королям таке подобатися не може!

«От би поглянути на неї!» — подумав солдат. Та хто б йому це дозволив?!

Тепер він зажив дуже весело, ходив у театри, їздив кататися в королівський парк і багато грошей віддавав бідним. І це було дуже добре з його боку, адже він по собі добре знав, як то погано, коли не маєш ані копійки в кишені. Тепер він був багатий, розкішно вдягався і мав багато друзів; вони його називали добрим хлопцем, справжнім кавалером, і це йому дуже подобалось. Але він щодня тільки витрачав гроші, а нових взяти було нізвідки, і врешті в нього залишилося тільки дві монетки. Довелося перебратися йому з гарних кімнат до крихітної кімнатки аж під самісіньким дахом, самому чистити собі чоботи і латати на них дірки. Ніхто з друзів тепер його не відвідував — надто вже високо було підніматися до нього.

Якось зовсім пізно ввечері солдат сидів у своїй кімнатці, і в нього не було грошей навіть на свічку. Тут він згадав про маленький недогарок у кресалі, який взяв у дуплі дерева, куди його спускала відьма. Солдат дістав кресало і недогарок і вдарив по кременю, викрешуючи вогонь. Двері широко розчинилися, і пес з очима як чайні чашки, той самий, якого він бачив у підземеллі, з'явився перед ним і спитав:

— Що накажеш мені, господарю?

— Що таке? — здивувався солдат. — Та це ж, виходить, предивне кресало, я зможу отримати все, що захочу! Дістань мені грошей! — наказав він собаці, а той раз — і вже нема; два — знову тут, а в зубах тримає великий мішок з мідними грошима. Тоді зрозумів солдат, яке це чудесне кресало. Вдарить він один раз — прибіжить собака, який сидів на скрині з мідними грошима, вдарить двічі — прибіжить той, у якого срібло, вдарить тричі — прибіжить той, що має золото.

Ну, знову солдат перебрався в прекрасні кімнати, став носити багатий одяг, і всі його друзі відразу його пізнали і полюбили знову.

От якось йому спало на думку: «А дивно, що не можна побачити принцесу! Вона така красуня, кажуть усі, а яка з того користь, коли вона весь свій вік просиділа в мідному замку за високими стінами з вежами. Невже мені так і не пощастить побачити її? Ану, де моє кресало?» І він ударив по каменю, і враз перед ним з'явився собака з очима як чайні чашки завбільшки.

— Воно, правда, вже зараз ніч, — мовив солдат, — але мені страшенно захотілося побачити принцесу, хоч на одненьку хвилику!

Собака одразу за двері, і не встиг солдат отямитися, як він з'явився з принцесою. Принцеса сиділа у нього на спині і спала. Вона була така гарна, що кожен одразу б побачив, що це справжня принцеса. Солдат не втерпів і поцілував її — адже він був славний вояка, справжній солдат!

Потім собака відніс принцесу назад, і вранці, коли король і королева пили чай, принцеса розповіла, що вночі бачила дивний сон про собаку і солдата. Ніби вона їхала верхи на собаці, а солдат поцілував її.

— Оце справді мила історія! — мовила королева.

І наступної ночі в спальні принцеси залишили стару [фрейліну](#). Стара фрейліна мусила дізнатися, чи то справді був сон, чи, може, щось інше.

А солдатові знову заманулося побачити прекрасну принцесу, і ось, уночі, знову з'явився собака, схопив принцесу і помчав що є сили. Але стара фрейліна одягла непромокальні чоботи і кинулася навздогін. Побачивши, що собака з принцесою зникли в одному великому будинку, вона подумала: «Тепер я знаю, де їх шукати!» і намалювала шматком крейди на воротах великий хрест, а потім пішла додому і лягла спати. Але собака, коли відносив принцесу додому, помітив цей хрест, узяв відразу ж шматок крейди та й понаставляв хрести на всіх воротах у місті. Це було хитро вигадано; адже тепер фрейліна не могла відшукати потрібні ворота, бо хрести були на всіх.

Рано-вранці король з королевою, стара фрейліна і всі офіцери пішли дивитися, куди це принцеса їздила вночі.

— Ось куди! — сказав король, побачивши перші ворота з хрестом.

— Ні, ось куди, чоловіченьку, — заперечила королева, побачивши хреста на інших воротах.

— Але й тут хрест... І тут! — загомоніли дами й офіцери, бачачи хрести на всіх воротах.

Тут усі зрозуміли, що діла з цього не буде.

Але королева була дуже розумною жінкою, вона вміла не тільки в

каретах гуляти. Взяла вона великі золоті ножиці, порізала великий шматок шовкової матерії на клаптики і зшила малесенький гарненький мішечок. У той мішечок насипала дрібної гречаної крупи і прив'язала до спини принцеси, а потім прорізала в мішечку маленьку дірочку, щоб крупа сипалася на шлях, яким поїде принцеса.

Вночі з'явився знову собака, посадив принцесу на спину і поніс до солдата. Солдат так полюбив принцесу, що захотів стати принцом і одружитися з нею.

Собака не помітив, що крупа сипалася за ним по дорозі від замку до вікна солдата, куди він стрибнув з принцесою. Вранці король і королева дізналися, куди їздила принцеса, і солдата посадили до в'язниці.

От і сидів він. Ой, як там було темно й нудно! Йому сказали: «Завтра вранці тебе повісять!»

Дуже невесело було це почути. А кресало своє він забув удома, в готелі. Вранці солдат підійшов до маленького віконечка своєї камери і став дивитися крізь ґрати на вулицю: народ юрбами поспішав за місто подивитися, як його вішатимуть. Били в барабани, проходили полки солдатів. Усі люди бігли, біг і хлопчик-швець у шкіряному фартусі і черевиках.

Він біг [галопом](#), і один черевик злетів з ноги і вдарився об стіну, за якою сидів солдат і дивився крізь ґрати.

— Ей, ти, куди поспішаєш? — гукнув йому солдат. — Адже без мене справа не обійдеться, а коли ти збігаєш туди, де я жив, і принесеш мені моє кресало, я дам тобі чотири монети. Тільки одна нога тут, а друга там.

Хлопчик був не проти одержати чотири монетки, мерщій дременув за кресалом, віддав його солдатові, і... ну зараз почуємо, що було потім!

За містом була збудована висока шибениця, а навколо стояли солдати і багато сотень тисяч народу. Король і королева сиділи на пишному троні, навпроти суддів та радників.

Солдат уже стояв на сходах, але коли вже хотіли накинути йому петлю на шию, він сказав, що перед тим, як стратити злочинця, завжди виконують якесь його невинне бажання. Він дуже хотів би викурити люлечку тютюну — адже це буде його остання люлечка на цьому світі.

Король не посмів відмовити в такому проханні, і солдат витяг своє кресало. Вдарив по кременю — раз, два, три! І перед ним з'явилися три собаки. Собака з очима як чайні чашки, собака з очима як млинарське колесо і собака з очима як Кругла вежа.

— Ану, допоможіть мені визволитися з петлі! — сказав солдат.

І собаки кинулися на суддів і на всіх радників, схопили того за ноги,

того за ніс та й почали підкидати на кілька сажнів угору; усі попадали і порозбивались.

— Не треба! — закричав король, але найбільший пес схопив його разом з королевою і підкинув угору одне за одним. Тоді солдати злякались, а весь народ закричав:

— Солдатику! Будь нашим королем і одружися з прекрасною принцесою!

І ось посадили солдата в королівську карету, а всі три собаки танцювали перед нею і кричали «ура!». Хлопчаки свистіли, засунувши пальці в рот. Солдати віддавали їм честь. Принцеса вийшла зі свого мідного замку і стала королевою, чим була дуже задоволена!

Весільний бенкет тривав цілий тиждень, і собаки теж сиділи за столом і лупали очима.

НОВЕ ВБРАННЯ КОРОЛЯ

Багато років тому жив король, який так любив гарно вдягатися, що всі гроші витрачав на вишукане вбрання. Він не турбувався про своїх солдатів, не цікавився театрами, а на прогулянки їздив тільки для того, щоб показати своє нове вбрання. На кожну годину дня він мав спеціальний одяг; і як про інших королів говорять: «Король у раді з міністрами», так про цього короля казали: «Король у [гардеробній](#)».

У великому місті, де він жив, було дуже весело: щодня туди приїздило багато іноземців.

Одного разу прийшли в те місто два пройдисвіти. Вони удавали з себе ткачів і казали, що вміють ткати найчудовішу тканину, яку тільки можна собі уявити. Не тільки кольори й малюнок надзвичайно гарні, але й убрання, пошите з цієї тканини, має дивну властивість — воно невидиме людям, непридатним для своїх посад або надміру дурним.

«Та це ж чудове вбрання! — подумав король. — Якби я мав таке, то міг би дізнатися, які люди в моїй державі не придатні для своїх посад. Я б відрізняв розумних від дурнів. Треба відразу ж наткати для мене цієї тканини!»

І він дав обом шахраям великий завдаток, щоб вони могли почати роботу.

Справді, вони поставили два ткацькі верстати й удавали, ніби працюють. Але на верстатах у них нічогосінько не було... Одразу ж вони наказали дати собі найтоншого шовку і найкращого золота. Все це шахраї поховали у свої власні кишені, а самі до пізньої ночі працювали на порожніх верстатах.

«Хотілося б мені знати, чи багато вже вони наткали?» — подумав король.

Але на серці в нього ставало дуже неспокійно, коли він згадував, що той, хто дурний або непридатний для своєї посади, не може побачити тканини. Звичайно, він думав, що саме йому цього нема чого боятися; проте краще було б спочатку послати когось іншого, щоб подивитись, як іде справа.

У місті вже всі знали, яку чудесну силу має тканина, і всі хотіли швидше дізнатися, хто з їхніх сусідів нездібний або дурний.

«Пошлю я до ткачів мого старого чесного міністра, — вирішив король. — Він найкраще розпізнає, яка матерія, бо він людина розумна і ніхто не підійде до його посади краще за нього».

І от старий статечний міністр пішов до того залу, де сиділи обидва шахраї і працювали на порожніх верстатах.

«О, рятуйте! — подумав міністр і широко розплющив очі. — Я нічого не бачу!» Але він цього не сказав.

Обидва шахраї ласкаво запросили його підійти ближче, щоб роздивитися краще чудовий візерунок і прекрасні кольори.

При цьому вони вказали на порожній ткацький верстат, а бідолашний

старий міністр з усієї сили тер собі очі і нічого не міг побачити, бо там нічого не було.

«Що таке? — думав він. — Невже я дурний? Я цього ніколи не помічав! Жодна людина не повинна про це знати. Невже я не придатний для своєї посади? Ні, ніяк не можна признаватися, що я не міг побачити тканини!»

— Ну, що ви скажете? — спитав один із ткачів.

— О, чудово, дуже мило! — відповів старий міністр і поглянув крізь окуляри. — Який візерунок! Які барви! Звичайно, я скажу королю, що мені подобається.

— Ну, це приємно чути, — сказали обидва ткачі і почали називати кольори і пояснювати чудові візерунки. Старий міністр уважно слухав, щоб точно все передати королю. Так він і зробив.

Після цього шахраї почали вимагати ще більше грошей, ще більше шовку й золота ніби для ткання. Все це вони ховали до своїх кишень. На верстат не потрапила жодна нитка, вони, як і раніше, працювали на порожніх верстатах.

Невдовзі король послав другого поважного [сановника](#) подивитися, як посувається робота і чи швидко буде готова тканина.

З ним трапилося те саме, що й з міністром.

Він дивився, дивився, але нічого не міг побачити, бо, крім порожнього ткацького верстата, нічого й не було...

— Правда, чудова тканина? — спитали обидва шахраї, показуючи і пояснюючи розкішний візерунок, якого насправді зовсім не було.

«Адже я не дурний, — думав сановник, — значить, я не придатний для моєї посади? Це дуже дивно! Але нехай про це хоч ніхто не дізнається!»

І він хвалив тканину, якої не бачив, і захоплювався прекрасними барвами й чудовим малюнком.

— О! Прекрасна річ! — сказав він королю.

У місті всі тільки й говорили про дивну тканину. Нарешті король захотів сам її побачити, поки вона була ще на верстаті.

З цілим почтом найвизначніших царедворців, між якими були й обидва шановні урядовці, що побували тут раніше, пішов король до хитрих шахраїв. Вони ткали з усієї сили, але без жодної волокнини, без жодної нитки.

— Хіба ж не чудово? — сказали обидва урядовці, які вже колись тут були. — Подивіться, ваша величність, який візерунок, які барви! — і показали обидва на порожні верстати, бо були певні, що інші добре бачать тканину.

«Що таке? — подумав король. — Я нічого не бачу! Це жахливо! Чи я дурний? Чи не здатний бути королем? Це найстрашніше, що могло трапитися зі мною».

— О, дуже гарно, — сказав він, — це варто моєї найвищої похвали!

Він задоволено кивав головою і розглядав порожні верстати. Не міг же він признатися, що нічого не бачить!

Весь [почет](#), що був з ним, дивився і дивився, і хоч ніхто нічого не бачив, як і решта, але всі казали, як і король: «О, це прекрасно!» — і радили королю одягти нове вбрання з чудової тканини під час урочистої [процесії](#), що мала невдовзі відбутися.

— Чудово! Прекрасно! Надзвичайно! — передавалося з уст в уста. Здавалося, всі були щиро захоплені. Король нагородив обох шахраїв орденом, наказавши носити його в [петличці](#), і надав їм титул «королівських придворних ткачів».

Цілу ніч до ранку, перед тим як мала відбутися процесія, шахраї працювали. Всі могли бачити, як вони завзято працюють, поспішаючи закінчити нове вбрання короля.

Шахраї удавали, ніби знімають тканину з верстатів, різали величезними ножицями в порожньому повітрі, шили голками без ниток і сказали нарешті:

— От убрання й готове!

Король сам прийшов до них зі своїми знатними царедворцями одягнутися. Шахраї підвели руки вгору, ніби щось тримали, і сказали:

— Дивіться, ось штани, ось мундир, ось мантия! Все таке легке, як павутиння. Можна подумати, що нічого немає на тілі, але в цьому і є вся краса!

— О! Звичайно! — казали всі царедворці, але нічого не могли побачити, бо нічого ж і не було.

— Дозвольте, ваша королівська величносте, зняти ваше вбрання, — сказали шахраї. — Ми хочемо одягти на вас нове перед великим дзеркалом.

Король скинув весь свій одяг, і шахраї почали удавати, що надягають на нього один за одним усе вбрання, яке приготували, а король повертався на всі боки перед дзеркалом.

— Як чудово облягає, як прекрасно сидить! — казали всі. — Який малюнок! Які кольори! Яке дорогоцінне вбрання!

— Надворі приготовлено [балдахін](#), що понесуть над вами, ваша величносте, під час процесії, — сповістив головний [церемоніймейстер](#).

— Ну, я готовий, — сказав король. — Чи добре сидить?

Він ще раз повернувся перед дзеркалом, бо хотів показати, що уважно

розглядає своє вбрання.

Камергери, які мусили нести шлейф, опускали руки донизу, ніби підіймали його. Вони йшли і вдавали, ніби щось несуть у повітрі. Вони не насмілювалися показати, що нічого не бачать.

Так виступав король у процесії під розкішним балдахіном, і всі люди на вулиці і з вікон кричали:

— О! Нове вбрання короля незрівнянне! Який чудовий шлейф його мантиї, як чудово лежить!

Ніхто не хотів показати, що він нічого не бачить. Адже це означало б, що він не придатний для своєї посади або страшенно дурний. Жодне вбрання короля не мало такого успіху, як це.

— Та він же зовсім голий! — закричав раптом якийсь маленький хлопчик.

— О небо, ти чуєш голос невинності! — сказав батько, і всі почали пошепки переказувати один одному слова дитини.

— Він голий. Дитина каже, що на ньому зовсім нічого нема.

— Та він же зовсім голий! — закричав, нарешті, весь народ. Королю раптом стало ніяково, йому і самому здавалося, що народ каже правду, але він подумав:

«Все ж таки я мушу витримати всю процесію».

І він продовжував виступати ще величніше, а камергери йшли і несли шлейф, якого насправді зовсім не було.

ПРИНЦЕСА НА ГОРОШИНІ

Жив колись один принц, і захотілося йому одружитися з принцесою, та тільки зі справжньою принцесою. Він об'їздив цілий світ, щоб знайти таку, але так і не знайшов собі нареченої. Принцес було скільки завгодно, та чи були вони зовсім справжні, цього він ніяк не міг добрати. Все йому здавалося, що щось не так. От він і повернувся додому зажурений — адже він так хотів знайти справжню принцесу і одружитися.

Якось увечері розгулялася страшна негода: гуркотів грім, спалахувала блискавка, а дощ лив як з відра! Страх та й годі!

Раптом хтось постукав у міську [браму](#), і старий король пішов відчинити.

За брамою стояла принцеса. Матінко рідна! Який вона мала вигляд під дощем та вітром! Вода збігала по її волоссю і по платтю на носки її черевиків і витікала з-під каблуків, а вона казала, що вона справжня принцеса.

«Ну, про це ми вже самі дізнаємося!» — подумала стара королева, але нічого не сказала. Вона пішла до [опочивальні](#), скинула з ліжка усю постіль, поклала на дошки горошину, потім узяла двадцять матраців і поклала їх на горошину, а тоді ще двадцять перин з [гагачого пуху](#).

Тут мусила принцеса проспати ніч.

Вранці її спитали, як вона спала.

— Ой, дуже погано! — мовила принцеса. — Я цілісіньку ніч не стулила очей. Хтозна-що було в моєму ліжку. Я лежала на чомусь твердому, і від цього в мене все тіло тепер у синцях! Просто жах!

Тоді всі побачили, що це справжня принцеса, якщо вона крізь двадцять матраців і двадцять пухових перин відчула горошину! Такою ніжною могла бути тільки принцеса.

Принц одружився з нею, бо знав тепер напевне, що знайшов справжню принцесу, а горошина потрапила до музею, де лежить і досі, якщо її ніхто не взяв.

От яка історія була насправді!

СОЛОВЕЙ

У Китаї, — ти, звичайно, це знаєш, — [імператор](#) — китасць і всі навколо нього також китайці.

Це було вже багато років тому, але саме через те і варто послухати цю історію, інакше її можуть забути.

Палац імператора був найрозкішнішим у світі, весь зроблений з тонкого [фарфору](#), дуже коштовного, але такого ламкого, що до нього страшно було доторкнутися і з ним треба було поводитися дуже обережно.

У саду росли найчудовіші квіти, і на найкращих з них висіли срібні дзвіночки; вони дзвеніли, щоб не можна було пройти повз них, не помітивши квітів. Так усе було тонко продумано в саду імператора.

Він тягся так далеко, що сам садівник не знав, де йому край. Коли йшли все далі й далі садом, то потрапляли до чудового лісу з високими деревами і глибокими озерами. Ліс спускався аж до самого моря, синього і глибокого; великі кораблі могли пропливати під його вітами, і там жив соловей.

Він так солодко співав, що навіть бідний, обтяжений турботами рибалка, коли вночі випливав закидати свої сіті, зупинявся і слухав.

— О! Як гарно! — казав він, але мусив робити своє діло і забував про пташку. Проте, коли наступного вечора соловей знову починав співати, рибалка казав те саме: «Ах! Як це гарно!»

З усіх країн світу приїздили мандрівники до імператорової столиці і дивувалися з міста, палацу і саду. Та, почувши солов'я, всі казали: «Все-таки це — найкраще!»

Мандрівники, повернувшись додому, розповідали про нього, а вчені писали багато книжок про місто, палац і сад — і про солов'я вони теж не забували: його вони ставили найвище, а ті, хто вмів писати вірші, складали найчудовіші вірші про солов'я в лісі над глибоким морем.

Книжки розходилися по всьому світу, і деякі з них дійшли якось і до імператора. Він сидів на своєму золотому троні, читав і читав, кожну мить похитуючи головою, бо йому приємно було читати прекрасний опис його міста, палацу й саду. «Та соловей — все ж таки найкраще», — було написано в книжці.

— Що таке? — сказав імператор. — Соловей!.. Я зовсім не знаю. Невже в моїй державі і навіть у моєму саду є така пташка? Я ніколи не чув про це. Доводиться вперше дізнаватися про неї з книжки!

І він покликав свого камергера. Камергер був такий поважний, що коли хтось нижчий чином розмовляв з ним або наважувався спитати що-небудь, він нічого не відповідав, крім «п», що, як відомо, нічого не означає.

— Виявляється, у нас тут живе надзвичайна пташка, яка зветься «соловей», — сказав імператор. — Кажуть, що вона — найкраща у моїй великій державі. Чому мені про неї ніколи не доповідали?

— Я досі не чув її імені, — промовив камергер, — її ніколи не представляли при дворі.

— Я хочу, щоб вона сьогодні ж увечері була в палаці і співала мені, — сказав імператор. — Весь світ знає про те, що є в мене, тільки я один не знаю.

— Я не чув раніше її імені, — повторив камергер, — але я її шукатиму, я її знайду!

Та де ж її шукати? Камергер бігав усіма сходами згори вниз, усіма залами та коридорами, але ніхто, кого він бачив, не чув ані словечка про солов'я. Камергер прибіг назад до імператора і сказав, що, напевне, той, хто написав книжку, вигадав байку.

— Ваша імператорська величність не може собі навіть уявити, що пишуть у книжках. Це все вигадки, чорна магія, ніякого солов'я в нас нема.

— Але ж книжку, яку я читав, — сказав імператор, — прислав мені всевладний імператор Японії, і в ній не може бути ніякої неправди! Я хочу почути солов'я. Він мусить бути сьогодні тут. Він матиме мою найбільшу милість. Якщо його не буде, після вечері я накажу вишмагати весь [двір](#)!

— Тзінг-пе! — сказав камергер і знову оббігав усі сходи згори вниз через усі зали та коридори; половина придворних бігали за ним, бо вони зовсім не хотіли, щоб їх шмагали. У всіх було одне питання — про солов'я, що про нього знав цілий світ, але ніхто не знав при дворі.

Нарешті зустріли вони на кухні бідну маленьку дівчинку. Вона сказала:

— О Боже!.. Я добре знаю солов'я! О! Як він уміє співати! Мені дозволено щовечора відносити моїй бідній хворій матері недоїдки від обіду. Вона живе внизу, на березі моря, і коли я повертаюся назад, я спочиваю в лісі і там слухаю співи солов'я. У мене виступають сльози на очах, і стає так хороше, ніби мене цілує мама.

— Маленька куховарочко! — сказав камергер. — Я дам тобі постійне місце на кухні і дозволю дивитися, як імператор обідає, якщо ти проведеш нас до солов'я... Сьогодні ввечері йому наказано співати!

І ось вони вирушили до лісу, де завжди співав соловей, і півдвору пішло за ними.

Коли вже пройшли півдороги, замукала корова.

— О! — сказали молоді придворні. — Ось він! Яка надзвичайна сила в такій маленькій тварині! Але, звичайно, ми чули його раніше!

— Ні, це корови мукають, — пояснила дівчинка, — ми ще далеко від того місця.

Потім заквакали жаби в болоті.

— Чудово! — зауважив [придворний бонза](#). — Я вже чув його, він дзвенить, як маленькі церковні дзвоники.

— Ні, то жаби! — заперечила дівчинка. — Але, я гадаю, ми скоро його почуємо.

Тоді заспівав соловей.

— Ось він! — скрикнула дівчинка. — Слухайте! Слухайте! Ось він сидить. — І вона показала на маленьку сіреньку пташку на гілці.

— Чи це можливо? — промовив камергер. — Я ніколи не уявляв його собі таким! Який у нього простий вигляд! Може, він втратив свої барви, бо побачив перед собою стількох знатних людей?!

— Соловейку! — голосно гукнула маленька куховарка. — Наш милостивий імператор бажає, щоб ти йому проспівав.

— З великою втіхою і насолодою! — відповів соловей і заспівав, бо співати для нього було завжди втіхою.

— Дзвенить, як скляні дзвіночки, — сказав камергер. — Подивіться на це маленьке горлечко, як воно працює. Дивно, що ми раніше його не чули. Він матиме великий успіх при дворі.

— Може, ще поспівати імператорові? — спитав соловей. Він думав,

що імператор теж тут.

— Мій прекрасний маленький соловейку, — сказав камергер. — Я маю щастя запросити вас сьогодні ввечері на дворцеве свято, де ви зачаруєте його імператорську милість своїми принадними співами.

— Найкраще мене слухати в зеленому лісі, — мовив соловей; але полетів з ними, коли почув, що цього бажає імператор.

У палаці все було розкішно прибрано. Фарфорові стіни й підлога виблискували у світлі багатьох тисяч золотих ламп; у коридорах поставили найрозкішніші квіти, що вміли дзвеніти. Від біганини та протягів усі дзвіночки дзвеніли так, що не можна було почути жодного слова.

Посередині великого залу, де сидів імператор, поставили золоту колонку, на якій мав сидіти соловей! Цілий двір зібрався сюди, і навіть маленька дівчинка мала дозвіл стояти за дверима, бо їй тепер дано було титул «дійсної придворної куховарки».

Усі були в найкращих вбраннях, і всі дивилися на маленьку сіреньку пташку, до якої імператор похитував головою.

Соловей співав так чудово, що в імператора на очах виступили сльози і покотилися по обличчю. Тоді соловей заспівав ще чарівніше, аж серце стискалось від його пісні.

Імператор був такий задоволений, що наказав дати соловейкові носити на шії свій золотий черевик, але соловей тільки подякував: він уже мав досить нагороди.

— Я бачив сльози на очах імператора, це мій найкращий скарб. Мене вже достатньо нагородили!

І він знову заспівав своїм солодким чудовим голосом.

— Це наймиліше кокетство, яке я тільки знаю, — казали дами навколо і набрали води в рот, щоб у горлі переливалось, коли до них хто заговорить. Вони уявили себе також солов'ями. Навіть лакеї і покоївки заявили, що вони дуже задоволені, а це ж багато значить. Відомо, що найважче догодити саме їм.

Так, соловей мав великий успіх. Він мусив лишитися при дворі. Він мав власну клітку і право вилітати двічі вдень і один раз уночі. Разом з цим він одержав дванадцять слуг, які тримали шовкову стьожку, міцно прив'язану до його ноги. Через те він не мав ніякої втіхи від таких прогулянок.

Ціле місто говорило про надзвичайну пташку, і коли зустрічалося двоє, то перший не міг сказати нічого іншого, крім «соло», а другий відповісти «вей». Вони зітхали і розуміли один одного.

Одинадцять крамарів назвали своїх синів на честь солов'я Солов'ями,

але жоден з них не мав навіть натяку на голос.

Одного разу імператор одержав великий пакунок, на якому було написано: «Соловей».

— Ось маємо нову книгу про нашу знамениту пташку! — сказав імператор.

Але це була не книга, а коробка; в ній лежав маленький художній виріб — штучний соловей, схожий на живого, але весь обсипаний діамантами, рубінами та сапфірами.

Коли заводили штучну пташку, вона могла співати одну з мелодій, яку співав справжній соловей, при чому вона водила хвостиком вгору та вниз і виблискувала сріблом та золотом. На шії висіла маленька стьожка, на якій було написано: «Соловей імператора японського жалюгідний у порівнянні з солов'єм імператора китайського».

— Чудово! — казали всі, а той, хто приніс пташку, одержав відразу титул «імператорського головного постачальника солов'їв».

— Тепер нехай вони заспівають удвох, послухаємо, який це буде дует!

Вони мусили співати разом, але добре не виходило, бо справжній соловей співав по-своєму, а штучна пташка збивалася на вальси.

— Це не її провина, — сказав [капельмейстер](#), — окремо вона бездоганно тримає такт і співає цілком за моєю школою.

Тоді штучна пташка мусила проспівати одна. Вона мала такий же успіх, як і справжня, але штучна виглядала набагато миліше: вона блищала, як браслет або брошка.

Тридцять три рази проспівала вона одну й ту ж мелодію і не заморилася, її прослухали б охоче ще раз, але імператор висловив бажання, щоб живий соловей теж проспівав що-небудь.

Але де ж він подівся? Ніхто не помітив, як він вилетів у відчинене вікно до своїх зелених лісів.

— Що це значить? — здивувався імператор. Усі придворні лаяли солов'я і називали його дуже невдячною тварюкою. «Але ж краща пташка залишилась у нас», — казали вони, і штучна пташка мусила заспівати, і це вже тридцять четвертий раз усі слухали ту саму арію. Проте вони ще не знали її напам'ять, бо арія була складна.

Придворний капельмейстер надзвичайно вихваляв пташку. Він навіть запевняв, що вона значно краща за солов'я не тільки своїми прикрасами та розкішними діамантами, але й здібностями.

— Тому що, бачите, панове, і головне, ваша імператорська величносте, ми не можемо передбачити, що саме заспіває справжній соловей, а в штучної пташки все заздалегідь відомо. Можна навіть пояснити, чому вона

співає, можна розібрати її і показати всю будову всередині — плід людського розуму — як розташовані валики, як вони працюють і як ідуть один за одним.

— І ми тієї ж думки! — сказали всі, і капельмейстер дістав дозвіл наступної неділі показувати пташку народові.

— Хай і народ також послухає! — наказав імператор.

Народ послухав і був такий задоволений, ніби аж сп'янів від чаю: а це ж зовсім по-китайськи! Всі казали «о!», підіймали вказівний палець угору і похитували при цьому головами.

А все ж таки бідні рибалки, що чули справжнього солов'я, казали:

— Звучить добре і схоже, але чогось не вистачає.

Справжнього солов'я оголосили вигнаним за межі держави.

Штучній пташці відвели місце на шовковій подушці біля самого ліжка імператора. Всі подарунки, одержані нею, золото і коштовні камені, лежали навколо, і пташка дістала титул «співця імператорського нічного столика» за рангом номер перший з лівого боку, бо імператор вважав за важливіший той бік, де серце, а серце навіть у імператорів також з лівого боку. А капельмейстер написав твір на двадцять п'ять томів про штучну пташку.

Це був такий учений і такий довгий твір з найважчих китайських слів, що всі запевняли, ніби прочитали його й зрозуміли, а то б їх оголосили дурними і висікли.

Так минув цілий рік. Імператор, весь двір і навіть весь народ знали напам'ять кожную ноту з пісні штучної пташки. Але саме через це тепер вона їм і подобалася найдужче. Вони могли самі їй підспівувати. Вуличні хлопчики співали: «Цві-цві-цві... Тьох-тьох-тьох-тьох», — і імператор співав так само.

О, це справді було чудово!

Та якось увечері, коли штучна пташка співала краще, ніж будь-коли, а імператор лежав у ліжку, слухаючи її, у неї щось зашипіло всередині — ш-ш-ш! Потім щось тріснуло — трррр! Усі коліщата закрутилися, і музика змовкла.

Імператор зіскочив умити з ліжка і наказав покликати свого придворного медика. Але чим той міг допомогти? Тоді послали по годинникаря, і після багатьох розпитувань та оглядів він трохи привів пташку до ладу, але сказав, що з нею треба обережно поводитися, бо валики стерлися, а вставити нові, щоб пташка співала, як колись, неможливо.

Це було велике горе! Тільки раз на рік заводили пташку, та й це було надто багато. Проте капельмейстер сказав коротку, але повну мудрованих

слів промову і зазначив, що пташка така ж хороша, як і раніше; значить, усе було так само добре, як і раніше.

Минуло п'ять років, і країну спіткало справжнє велике горе. Імператор, якого всі любили, був хворий і, казали, мусив померти.

Уже був обраний новий імператор. Народ вийшов на вулицю і питав камергера, як почуває себе старий імператор.

— П..., — відповідав той і хитав головою.

Холодний і блідий лежав імператор у своєму великому розкішному ліжку. Весь двір думав, що він уже мертвий, і кожен поспішав привітати нового імператора. Лакеї вибігали поділитися новинами, покоївки, базікаючи, пили каву. Скрізь у залах і коридорах простелили килими, щоб не чути було жодного кроку, і тому було тихо, так тихо!

Але імператор ще не був мертвий. Нерухомий і блідий лежав він у своєму розкішному ліжку з довгими оксамитовими завісами і важкими золотими [китицями](#). Вгорі було відчинене вікно, і місяць світив на імператора й штучну пташку.

Бідний імператор ледве міг дихати, йому здавалося, ніби хтось сидів на його грудях. Він розплющив очі і побачив, що це — Смерть.

Вона одягла на себе золоту корону і в одній руці тримала імператорську золоту шаблю, а в другій — його пишний прапор. А навколо із складок великих оксамитових завіс визирали дивні голови — одні потворні, інші милі і ласкаві.

То були всі злі й добрі справи імператора, що дивилися на нього тепер, коли Смерть сиділа на його серці.

— Пам'ятаєш ти це? — шепотіли одне за одним.

— Пригадуєш ти це? — і вони розповідали йому так багато, що піт виступав у нього на чолі.

— Я не знав цього ніколи, — казав імператор. — Музики! Музики! Мого великого барабана! — кричав він. — Я не можу слухати, що вони кажуть!

Але вони вели далі, і Смерть кивала головою на все, що вони говорили.

— Музики! Музики! — кричав імператор. — Ти, маленька прекрасна золота пташко! Співай же, співай! Я тобі подарував стільки золота і коштовностей, я сам почепив тобі на шию мій золотий черевик, співай же, співай!

Але пташка мовчала, — не було нікого, хто б завів її, і тому вона не співала, а Смерть усе дивилася своїми великими порожніми очима; і було тихо, так жахливо тихо.

Біля вікна почувся раптом чудовий спів. Це співав маленький живий соловейко, що сидів на гілці. Він почув про біду імператора і прилетів сюди, щоб своїми співами пробудити надії, втішити його. І що більше він співав, то дедалі більше блідли привиди, кров текла швидше й швидше в ослаблomu тілі імператора, і навіть сама Смерть заслухалась і сказала:

— Співай ще, соловейку, співай!

— А ти віддаси мені за це розкішну золоту шаблю? Віддаси мені свій прапор? Віддаси імператорську корону?

І Смерть віддавала кожен скарб за одну пісню, а соловей усе співав та співав! Він співав про тихе кладовище, де ростуть білі троянди і де дихає пахощами бузок, де свіжу траву зрошують сльози тих, хто залишився жити. Сум за своїм садком охопив Смерть, і вона холодним білим туманом полинула крізь вікно.

— Дякую! Дякую! — промовив імператор. — О ти, небесна маленька пташко! Я добре знаю тебе! Тебе я вигнав зі своєї держави, а ти своїм співом відігнала від мого ліжка злі привиди, вигнала з мого серця навіть Смерть. Як мені нагородити тебе?

— Ти нагородив уже мене, — відповів соловей. — У тебе були сльози на очах, коли я співав тобі уперше: цього я не забуду ніколи. Сльози — ось найдорожча нагорода, від якої радіє серце співця. А зараз засни, і ти встанеш знову свіжим і здоровим. А я співатиму для тебе.

І він заспівав, а імператор поринув у солодкий сон... Який спокійний, цілющий був цей сон!

Сонце світило у вікно, коли він прокинувся міцним і здоровим. Ніхто зі слуг ще не повернувся, бо всі думали, що він помер, тільки соловей сидів біля нього і співав.

— Ти мусиш залишитись у мене назавжди, — сказав імператор. — Ти співатимеш, коли захочеш, а штучну пташку я розіб'ю на тисячу скалок.

— Не роби цього, — заперечив соловей. — Все, що вона могла зробити хорошого, вона зробила. Бережи її, як беріг досі. Я не можу жити в палаці, але дозволь мені прилітати, коли я сам захочу. Вечорами я сидітиму на гілці край твого вікна і співами розважатиму тебе й навіватиму нові думки. Я співатиму тобі про щасливих і про знедолених, співатиму про добре і зло, про все, що діється навколо і що приховується від твоїх очей. Маленька співоча пташка літає далеко навколо, скрізь: і до бідного рибалки, і під дах селянина, до всіх, хто далеко від тебе і твого двору. Я люблю твоє серце більше за твою корону. Я прилітатиму і співатиму тобі, але ти мусиш мені обіцяти одне.

— Усе! — сказав імператор і притиснув важку від золота шаблю до

свого серця.

— Про одне прошу тебе. Нікому не розказуй, що ти маєш маленьку пташку, яка розповідає тобі про все. Так буде краще!

І соловей полетів.

Слуги зайшли подивитися на мертвого імператора — зупинилися на порозі. А імператор сказав:

— Доброго ранку.

НЕПОХИТНИЙ ОЛОВ'ЯНИЙ СОЛДАТИК

Жили колись двадцять п'ять олов'яних солдатиків — двадцять п'ять рідних братів, бо народилися вони від однієї старої олов'яної ложки. Рушниці в руці, обличчя прямо, а мундири червоні з синім — дуже гарні!

Їх отримав хлопчик у день свого народження і одразу ж почав розставляти на столі.

Всі солдатики були подібні один до одного, лише двадцять п'ятий відрізнявся від своїх братів: у нього була тільки одна нога. Його виливали останнім, і олова на нього не вистачило. Але і на своїй одній нозі він стояв рівно і твердо, як решта на своїх двох. І саме йому одному з усіх і випали дивні пригоди.

На столі, де їх поставили, було багато інших іграшок, а найбільше впадав у око чудовий палац з паперу. Крізь маленькі вікна можна було заглянути всередину залу. Перед палацом стояли маленькі дерева. Вони оточували маленьке дзеркальце, що було ніби прозоре озеро. Там плавали лебеді і відбивалися в цьому озері. Усе виглядало дуже мило, але наймилішою за все була маленька дама, яка стояла на порозі відчинених дверей палацу. Вона теж була вирізана з паперу, спідничка її була з найтоншого батисту, а маленька вузька блакитна стрічка спускалася з плечей до пояса. Посередині стрічки сяяла позолочена троянда, така завбільшки, як усе личко дами. Маленька дама була балерина. Вона стояла на одній нозі, простягнувши руки вперед, а другу свою ногу підняла так високо, що олов'яний солдатик не міг її побачити і подумав, що у дами, як і в нього, тільки одна нога.

«Ось дружина для мене, — подумав він. — Але вона така вельможна, вона живе в палаці, а я маю лише коробку, та й у тій нас аж двадцять п'ять. Це ж не місце для неї! Однак я повинен з нею познайомитися!»

І, розтягнувшись у всю довжину, він сховався за табакеркою, що стояла на столі. Звідти він міг спостерігати за маленькою чарівною дамою, що все стояла на одній нозі, не втрачаючи рівноваги.

Коли настав вечір, решта олов'яних солдатиків прибули до своєї коробки, а люди в будинку пішли спати. Ось тоді іграшки почали гратися в «гості», і в війну, і в бали. Олов'яні солдатики галасували у своїй коробці, бо їм теж хотілося взяти участь в іграх, але вони не могли зсунути кришки. Горіховий плигун перекидався, а грифель витанцьовував на дошці. Зчинився такий [шарварок](#), що прокинулась канарка і теж почала

цвірінькати, та все віршами. Тільки двоє не рушили з місця — це були олов'яний солдатик і балерина. Вона трималася рівно на пальчиках, розкинувши обидві руки. Він був теж непохитний на своїй одній нозі, і його очі й на мить не відривалися від неї. Годинник пробив дванадцяту — і раптом тррах! — з табакерки зістрибнула покритка. Але там був не тютюн, ні, а маленький чорний гном, — це був такий фокус.

— Олов'яний солдатик! — мовив гном. — Не дивися на те, що тебе не стосується!

Але олов'яний солдатик удав, ніби нічого й не чує.

— Ну, гаразд, зачекай до ранку! — сказав гном.

Коли настав ранок і повставали діти, олов'яного солдатика поставили біля вікна. І чи то гном те вчинив, чи був винен протяг, але раптом відчинилося вікно і солдатик сторчма полетів з третього поверху. Це був жахливий політ! Він летів ногою вгору й уткнувся шоломом та багнетом поміж камінням бруку.

Служниця і маленький хлопчик одразу побігли вниз шукати солдатика. Шукали, шукали і мало не наступили на нього, проте не знайшли.

Якби солдатик закричав: «Я тут!» — вони б, напевне, його знайшли, але він був у мундирі і вважав, що йому не личить галасувати.

Раптом пішов дощ. Краплі падали все частіше, і, врешті-решт, почалася справжня злива.

Коли дощ ущух, вулицею пробігли два хлопчики.

— Дивись! — гукнув один другому. — Он лежить олов'яний солдатик. Давай пустимо його плавати в човнику.

Вони зробили з газети човника, посадили посередині солдатика, і він поплив униз рівчаком. Обидва хлопчики бігли поряд і плескали в долоні. О, рятуйте! Які хвилі билися в рівчаку, і яка була течія! Паперовий кораблик коливався, нахилився і кружляв так швидко, що олов'яний солдатик аж тремтів, але він лишався непохитним, ніякої зміни в обличчі, дивився прямо перед собою і тримав рушницю в руках. Раптом човник спинився під довгим містком, — там було так темно, як колись у коробці.

«Куди ж я потраплю? — думав солдатик. — Це все гном наробив! Ох, коли б ще тут, у човнику, сиділа маленька дама, хай тоді було б і вдвічі темніше!»

Раптом перед ним з'явився великий водяний пацюк, що жив під містком.

— А паспорт у тебе є? — спитав він. — Покажи паспорт!

Але олов'яний солдатик мовчав і тільки міцніше стискав рушницю.

Човен понесло далі, а пацюк побіг за ним.

Брр-р... як клацав він зубами і кидав у нього тріски та соломучу!

— Тримайте його! Тримайте! Він не заплатив мита! Він не показав паспорта!

Але течія була щодалі сильніша. Олов'яний солдатик помітив, що міст закінчується, і побачив світлий день, але тут почувся такий страшенний шум, який злякав би навіть найхоробрішу людину. Ви тільки уявіть собі! За містком рівчак спадав у великий канал. Це для солдатика було так страшно, як для нас кинутися у водопад.

Водопад був уже близько, і човна тепер ніщо не могло зупинити. Бідний олов'яний солдатик тримався непохитно, як міг, ніхто не сказав би, що він хоч оком змигнув. Човна рвонуло, він закрутився, наповнився вщерть водою і почав тонути. Олов'яний солдатик стояв по шию у воді. Човен поринав усе глибше, щодалі більше розлазився папір. Ось солдатик пірнув у воду з головою. Він згадав у цю хвилину маленьку чарівну балерину, яку вже ніколи не побачить, і у вухах його дзвеніло:

Вперед спокійно, воїне!

Це ж смерть перед тобою!

Папір розірвався навпіл, і олов'яний солдатик пішов на дно. І цієї ж миті його проковтнула велика риба.

Ох, як темно було в рибацькому животі! Там було ще темніше, ніж під містком у рівчаку, і до того ж дуже тісно. Але олов'яний солдатик лишався непохитним і рівно лежав з рушницею в руках.

Риба металася на всі боки, робила жахливі стрибки. Нарешті вона зовсім заспокоїлася. І раптом ніби блискавка майнула. Нараз стало світло, і хтось закричав голосно:

— Олов'яний солдатик!

Річ у тім, що рибу впіймали, понесли на базар, продали, звідти вона потрапила на кухню, тут куховарка розрізала її великим ножом, схопила двома пальцями солдатика за спину і понесла в кімнату. Всі хотіли побачити надзвичайного чоловічка, який зробив у рибацькому животі таку мандрівку.

Але олов'яний солдатик не запишався. Його поставили на стіл. Подумати тільки, які чудеса трапляються на світі — олов'яний солдатик опинився в тій самій кімнаті, де був раніше; він бачив тих самих дітей, і ті самі іграшки на столі, і розкішний палац з чарівною маленькою балериною. Вона ще трималася на одній нозі, а другу відкинула високо в повітря. Вона

також була непохитна. Це зворушило олов'яного солдатика, він мало не заплакав оловом, але це йому не личило.

Він тільки дивився на неї, та вона не вимовила ані слова.

Раптом один з хлопчиків схопив солдатика і ні з того ні з сього кинув його просто в палаючу піч; певне, це його підмовив гном з табакерки.

Солдатик стояв у світлі яскравого полум'я, і йому було дуже жарко, але чи було це від вогню, чи від кохання, він і сам не знав. Фарби на ньому зовсім злиняли, — може, від суму, може, під час мандрівки, цього теж ніхто не знав. Він дивився на маленьку балерину, вона на нього, і він чув, що тане, але все ще стояв непохитно, з рушницею на плечі. Раптом двері в кімнату розчинилися. Протяг підхопив балерину, і вона, як метелик, пурхнула в пічку, просто до олов'яного солдатика, запалала яскравим полум'ям — і її не стало. А олов'яний солдатик розтанув, перетворився на грудочку, і коли робітниця наступного дня вигрібала золу, вона знайшла у пічці олов'яне серце. Від балерини залишилася тільки троянда, та й та була чорна, мов вуглина.

ДИКІ ЛЕБЕДІ

Далеко звідси, там, куди відлітають ластівки, коли в нас настає зима, жив король. У нього було одинадцять синів і одна дочка — Еліза. Одинадцять братів-принців ходили до школи з зірками на грудях і з шаблями при боці. Вони писали діамантовими грифелями на золотих дошках і все, що читали, знали напам'ять. Сестричка Еліза сиділа на маленькому дзеркальному стільчику, і в неї була книжка, яка коштувала півкоролівства.

О, цим дітям було дуже добре, тільки недовго тривало це щастя.

Їхній батько, який був королем великої країни, одружився вдруге з однією злою королевою, а вона не злюбила бідних дітей.

Вони помітили це вже з першого дня. У палаці було велике свято, і діти гралися в «гості». Але замість солодких пиріжків і печених яблук, які їм завжди давали для цієї гри, вони отримали від мачухи лише пісок у чашці.

— Уявіть собі, що це ласощі, — сказала вона.

За тиждень вона віддала маленьку сестричку Елізу одним селянам і стільки набрехала королю про принців, що він не схотів і бачити їх.

— Летіть світ за очі і самі піклуйтеся про себе! — сказала люта королева. — Летіть великими птахами без голосу!

Але вона все ж таки не змогла зробити їм так погано, як хотіла, і вони обернулися в одинадцять прекрасних диких лебедів. З дивним криком вилетіли вони з вікон палацу і понеслися над парком і лісом. Це було на світанку. Вони прилетіли до хатинки селянина, де спала сестричка Еліза. Лебеді кружляли над дахом, витягували довгі шиї, били крилами, але ніхто не почув і не побачив їх.

І вони знялися знову вгору, високо до хмар, і полетіли далеко-далеко. Лебеді летіли понад великим темним лісом, що тягся аж до моря.

Бідна маленька Еліза прокинулась у хатинці селянина і почала гратися зеленим листочком, — інших іграшок вона не мала. Вона проткнула дірочку в листочку і визирала крізь неї на сонце, і їй здавалося, ніби на неї дивляться ясні очі братів. А коли тепле сонячне проміння падало на її щічку, вона думала, що це брати її цілують.

День минав по дню, схожий один на одний. Вітер, літаючи в трояндових кущах перед хатинкою, шепотів:

— Хто прекрасніший за вас?

Троянди хитали голівками й казали:

— Еліза!

І це була правда.

Коли Елізі минуло п'ятнадцять років, її забрали додому. Побачивши, яка вона прекрасна, королева розгнівалася і зненавиділа її. Вона б охоче перетворила й Елізу на дикого лебедя, як і її братів, але не наважувалася, бо король хотів побачити свою дочку.

Рано-вранці пішла королева в купальню, збудовану з мармуру, прикрашену розкішними килимами та м'якими подушками. Вона взяла трьох жаб, поцілувала їх і сказала першій:

— Коли Еліза зайде купатися, сядь їй на голову. Хай вона буде така лінива, як ти!

— Сядь їй на чоло! — сказала вона другій. — Хай вона буде така потворна, як ти, тоді батько не пізнає її.

— Примостися до неї на груди! — сказала вона третій. — Хай вона стане лихою і сама терзається від цього.

Мачуха кинула жаб у прозору воду, яка зразу ж стала зеленою, покликала Елізу, роздягла її і наказала їй влізти у воду. Як тільки Еліза увійшла у воду, одна жаба сіла їй на голову, друга на чоло, а третя на груди. Але Еліза цього не помітила; коли ж вона вийшла з басейну, по воді плавали три червоні маки. Якби жаби не були отруйні і якби відьма-королева не поцілувала їх, вони б стали червоними трояндами. Але навіть і тепер, наблизившись до Елізи, вони зробилися квітами. Еліза була надто гарна і невинна, і тому злі чари не мали над нею сили.

Побачивши це, королева натерла Елізу горіховим соком, так що вона стала вся темно-коричнева, вимазала її гарне лице бридкою маззю і скуйовдила чудове волосся.

Тепер було неможливо пізнати прекрасну Елізу.

Навіть батько, глянувши на неї, злякався і сказав, що це не його дочка.

Ніхто, крім дворового пса на ланцюзі та ластівок, не пізнав її, але ж то були бідні створіння, вони не могли нічого сказати.

Заплакала бідна Еліза і згадала про своїх вигнанців-братів.

Зажурена, вийшла вона з палацу і цілий день брела полями та болотами, поки дісталася до великого лісу. Еліза сама не знала, куди йде, але вона так сумувала за своїми братами! Вона була певна, що вони також блукають по світу, і вирішила їх розшукати.

Вона йшла лісом. Незабаром настала ніч. Еліза загубила стежку і лягла на м'який мох, поклавши голову на пеньок.

Панувала глибока тиша, повітря було м'яке, навколов траві

спалахували зеленими вогниками тисячі світлячків. Еліза зачепила рукою гілку, і на неї зоряним дощем посипалися яскраві світлячки.

Цілу ніч їй снилися брати. Вони гралися з нею, як колись у дитинстві, писали діамантовими грифелями на золотих дошках і розглядали розкішну книжку з малюнками, яка коштувала півкоролівства. Але на дошці вони писали не нулики та рисочки, ні, вони писали про свої відважні вчинки, про всі пригоди, які з ними трапилися, про все те, що бачили і пережили. І на малюнках книжки все оживало: пташки співали, люди виходили з книжки і розмовляли з Елізою та з її братами. А коли перегортали сторінку, малюнки ставали на свої місця, щоб не було ніякої плутанини.

Вранці Еліза прокинулася, сонце було вже високо. Вона цього не могла бачити, бо великі дерева простягли і сплели міцно свої віти над нею. Але проміння грало на зелені, мов живий золотий серпанок, ніжні пахощі линули звідусіль, пташки співали й сідали їй на плечі. Вона чула дзюрчання води: в лісі було багато великих струмків, струмки стікали в одне озеро з чудовим піщаним дном. Навколо озера росли густі кущі. В одному місці олені зробили собі широкий прохід, і ним Еліза пройшла до води. Вода була такою прозорою, що, коли вітер не гойдав дерев і кущів, можна було подумати, що вони намальовані на дні озера, — так чітко відбивався кожен листочок, і той, що був освітлений сонцем, і той, що в затінку.

Побачивши у воді своє обличчя, Еліза злякалася — таке воно було чорне та погане. Та тільки вона вмочила у воду свою маленьку руку і потерла очі, лоб і щоки, — шкіра її, як і раніше, стала білою. Тоді Еліза роздяглася і ввійшла у свіжу воду. Не було кращої за неї на всьому світі!

Після купання вона знову одяглася, заплела свої довгі коси, підійшла до дзюркотливого струмка, напилася зі жмені води і побрела до лісу, сама не знаючи, куди йде. Вона думала про своїх братів.

Еліза побачила біля дороги дику яблуню, що зігнулася під вагою плодів. Еліза з'їла кілька яблук, підперла жердинами віти і ввійшла в темну хащу лісу. Там було так тихо, що вона чула свої кроки, шарудіння кожного листочка під ногами. Жодної пташки не видно було тут, жоден сонячний промінь не міг пробитися крізь густе темне гілля. Високі стовбури стояли дуже близько один до одного, майже суцільною стіною.

О, тут була така самотність, якої раніше вона ніколи не знала. А вночі стало зовсім темно. Жодного маленького світлячка не було більше в траві. Елізі стало сумно, вона лягла на траву і заснула.

Вранці Еліза прокинулася і пішла далі. Щойно вона ступила кілька кроків, як зустріла бабусю з кошиком ягід, і бабуся дала їй трохи ягідок. Еліза спитала, чи не проїздили тут лісом одинадцять принців.

— Ні, — сказала стара, — але вчора тут недалеко, на річці, я бачила одинадцять лебедів з золотими коронами на головах.

І вона провела Елізу трохи далі, до яру. Внизу виляса річка, дерева, що росли обабіч берегів, простягали назустріч одне одному довгі, вкриті густим листям віти. Деякі дерева, не в змозі дотягтися своїм гіллям до гілля своїх братів на протилежному березі, щоб сплестися з ним так витягалися над водою, що аж їхнє коріння вилазило із землі, — і вони все ж досягали своєї мети.

Еліза попрощалася зі старою і пішла вниз по річці, аж до того місця, де річка впадала у відкрите море.

Велике чудове море було перед дівчиною, але жодного паруса, жодного човна не було видно. Як же йти далі? Еліза почала розглядати маленькі камінці, яких було безліч на березі. Вода зробила їх гладенькими та круглими. Скло, залізо, каміння — усе, що викидало сюди море, було відшліфоване водою, а вода ж була ще м'якша, ніж її ніжні руки.

«Хвилі невтомно котяться одна за одною, — подумала Еліза, — і вирівнюють найтвердіші речі. Я теж буду невтомною. Спасибі вам за науку, світлі, вічноплинні хвилі! Серце моє каже, що колись ви віднесете мене до моїх милих братів!»

На водоростях, принесених хвилями на берег, лежало одинадцять білих лебединих пер. Еліза зібрала їх. На них блищали краплини — роса чи сльози? Ніхто цього не знає! Вона була сама на березі, але не відчувала самотності, бо море — воно вічно мінливе, за кілька годин змінилося частіше, ніж звичайне озеро протягом року.

Насувала велика чорна хмара, і море ніби казало: «І я також можу бути похмурим». Тоді дув вітер, і хвилі вкривали море білим [шумовинням](#).

Коли ж припливали рожеві хмарки, засинали вітри — море ставало як пелюстки троянди. За мить воно вже здавалося зеленим, а потім враз робилося білим.

Але хоч яким би спокійним було море — завжди коло берега воно ледь-ледь коливалося, вода злегка підіймалася, як груди дитини, що спить.

Коли сонце вже хилилося до заходу, побачила Еліза, що одинадцять диких лебедів із золотими коронами на головах летять до берега. Вони летіли один за одним і здавалися довгою білою стрічкою.

Еліза зійшла на пагорбок і заховалася за кущем. Лебеді спустилися недалеко від неї і забили своїми великими білими крилами.

Та щойно сховалося сонце, упало з них лебедине пір'я і на березі опинилися одинадцять прекрасних принців, братів Елізи. Вона голосно скрикнула. Хоч вони дуже змінилися, вона знала, вона відчувала, що це її

брати, і вона кинулася їх обіймати, називала їх усіх на ймення. Брати не могли отямитися від щастя, коли побачили свою маленьку сестричку. Вони також пізнали її, хоч вона вже виросла і стала красунею.

Всі сміялися й плакали і швидко дізнались одне від одного, що зробила з ними зла мачуха.

— Ми, брати, — сказав найстарший, — літаємо дикими лебедями, поки не зайде сонце. Як тільки воно сховається — знову приймаємо людську подобу. Через це ми мусимо стежити, щоб перед заходом сонця бути вже на твердій землі. Якби ми в цей час літали під хмарами, ми, раптово перетворившись в людей, упали б додолу зі страшної висоти. Ми живемо не тут, а по той бік моря, в такій же чудовій країні, як і ця.

Але шлях туди далекий. Ми мусимо перелетіти велике море, і на нашому шляху немає жодного острівця, де б ми могли переночувати. Тільки одна маленька скеля підноситься з моря, така завбільшки, що ми можемо стати на ній, якщо щільно притулимося один до одного. Коли море лютує, бризки хвиль долітають до нас, але ми раді і цій стрімчастій скелі. Там ми можемо переночувати у своїй людській подобі, інакше ми не могли б відвідати нашої любої батьківщини, бо летіти туди треба два найдовші дні в році. Лише раз на рік ми можемо прилітати до нашого рідного краю.

Одинадцять днів ми можемо залишатися тут, літати над великим лісом, що оточує наш замок, в якому ми народилися і де живе наш батько, бачити цвинтар, де похована наша мати. Тут навіть дерева і кущі нам рідні; тут, у степах, бігають дикі коні, яких ми бачили в дитинстві, тут співає вугляр старовинні пісні, під які ми танцювали малими. Тут наша батьківщина, сюди тягне нас, тут ми знайшли тебе, нашу маленьку любу сестричку.

Ще два дні ми можемо тут лишатися, а потім знову доводиться летіти за море, до розкішного, та не рідного краю. Але як же нам бути з тобою? У нас нема ні корабля, ні човна!

— Як мені звільнити вас від цих чар? — спитала сестра.

Вони проговорили цілу ніч і тільки трохи задрімали перед світанком.

Еліза прокинулася від шуму лебединих крил. Брати вже знову стали лебедями, літали великими колами вгорі і нарешті зовсім зникли з очей. Але наймолодший лебідь повернувся. Він поклав голову їй на коліна, а вона гладила його пір'я. Цілий день вони були вдвох. Надвечір повернулася решта, і, коли зайшло сонце, вони знову перетворилися на людей.

— Завтра ми летимо звідси і повернемося лише через рік, — сказав старший брат. — Але тебе ми не залишимо тут. Чи вистачить у тебе сміливості летіти з нами? В моїх руках досить сили, щоб перенести тебе через ліс. Невже ж їх забракне, щоб перенести тебе через море на всіх

наших крилах?

— Візьміть мене з собою! — сказала Еліза.

Цілу ніч вони плели сітку з гнучкої лози та комишу, і вона вийшла велика й міцна. В неї поклали Елізу, і, коли зійшло сонце й брати стали дикими лебедями, вони схопили сітку своїми дзьобами і знялися зі своєю любою сестрою, яка ще спала, високо, аж до хмар. Сонце світило їй в лице, і тому один з лебедів летів у неї над головою, щоб затінити її своїми широкими крилами. Вони були вже далеко від землі, коли Еліза прокинулась. Еліза думала, що вона все ще бачить сон, — так дивно було летіти в повітрі, високо над морем. Поряд лежала гілочка з чудовими стиглими ягодами і пучечок смачних корінців — це молодший брат поклав їх біля неї. Еліза з вдячністю всміхнулася йому. Вона пізнала його, це він летів над нею і своїми крилами захищав від сонця.

Лебеді летіли так високо, що великий корабель здавався їм білою чайкою, яка гойдається на хвилях. Велика, як гора, хмара стала перед ними, і на ній Еліза побачила велетенські тіні — свою власну і одинадцяти братів. Це була надзвичайна картина, якої вона раніше не бачила. Але сонце піднялося вище, хмара залишилася позаду, і дивні тіні зникли.

Упродовж усього дня лебеді летіли швидко, наче стріли, випущені з лука, та все ж повільніше, ніж завжди, бо тепер несли вони ще й сестру. Наближався вечір, і погода зіпсувалася. З острахом стежила Еліза, як сонце опускається все нижче, а ще ніде не видно маленької скелі, про яку казали їй брати. Елізі здалося, що лебеді стали сильніше махати крилами.

О лихо! Це вона винна, що брати летять повільніше, ніж літали досі!

Коли зайде сонце, вони знову стануть людьми, впадуть у море і потонуть. Скелі все ще не було видно. А чорна хмара продовжувала насуватися. Сильні пориви вітру віщували бурю. Хмари сплелися в одну велику загрозливу свинцеву масу, що котилася небом. Блискавки спалахували одна за одною.

Ось уже сонце торкнулося своїм краєм моря. Серце Елізи тремтіло. Цієї хвилини лебеді почали опускатися так швидко, що Елізі здалося — вони падають. Але вони знову піднялися вгору. Вже половина сонця сховалася у воді, коли вона нарешті побачила внизу маленьку скелю. Ця скеля здавалася не більшою за тюленя, що висунув голову з води.

Сонце швидко згасало. Тепер скеля здавалася зіркою, і ноги Елізи вже торкалися каміння.

У цю мить сонце згасло, як остання іскра паперу, що догорав, і Еліза побачила навколо себе братів. Вони стояли, взявшись за руки, щільно притулившись один до одного. Усі ледве помістилися на маленькій скелі.

Море билося об скелю і огортало їх бризками, як дрібним дощем, небо раз у раз освітлювали блискавки, безперервно гуркотів грім. Але сестра й брати стояли, міцно притулившись одне до одного, і співали пісні, щоб не було так страшно.

На світанку повітря стало чистим, спокійним. Щойно зійшло сонце, злетіли лебеді з Елізою вгору. Море ще високо здіймалося, і коли Еліза дивилася згори на темно-зелені хвилі, вкриті білим шумовинням, здавалося — мільйони лебедів плавають на воді.

Коли сонце піднялося вище, Еліза побачила, як у повітрі пливе країна гір з блискучими сніговими вершинами. Посередині над усім здіймався височезний палац з чудовою колонадою, а навкруги росли пальмові ліси та розкішні квіти завбільшки як млинові колеса.

Вона спитала, чи не є це та сама країна, куди вони летять. Але лебеді похитали головами. Це був чудовий, завжди мінливий, захмарний замок [Фата-Моргана](#), в який не могла потрапити жодна людина.

Еліза вдивлялася пильно, і раптом зникли гори, ліси і замок, а на їхньому місці з'явилися двадцять зовсім однакових величезних церков з високими дзвіницями і стрілчастими вікнами. Дівчині навіть здалося, що вона чує звуки органа, але то шуміло море. Церкви начебто були зовсім близько, та раптом перетворилися на цілу флотилію, що пливла під ними. Коли ж Еліза вдивилася, то зрозуміла — це був тільки туман з моря. І весь час змінювалися картини перед її очима, поки вона не побачила ту країну, куди вони летіли. Там височіли сині гори з кедровими лісами, міста і палаци.

Ще не заходило сонце, а Еліза вже сиділа на скелі, перед великою печерою, що поросла виткими рослинами. Здавалося, її завісили всю вишиваними килимами.

— Ну, побачимо, що присниться тобі цієї ночі! — сказав молодший брат і показав Елізі її опочивальню.

— Коли б приснилося мені, як я можу врятувати вас! — сказала Еліза, і ця думка заволоділа нею. Навіть уві сні вона думала про це. І от приснилося їй, що летить вона високо в повітрі до замку Фата-Моргана. Сама фея, чарівна і залита сяйвом, виходить їй назустріч, але в той же час вона дуже подібна до тієї бабусі, що дала їй у лісі ягід і розповіла про лебедів із золотими коронами.

— Твоїх братів можна врятувати, — сказала вона, — але чи вистачить у тебе мужності та терпіння? Звичайна вода ще м'якша за твої ніжні пальці і все ж таки шліфує каміння, але вона не відчуває болю, який відчують твої руки. У води немає серця, і вона не знає того страху і муки, яких ти

повинна зазнати. Бачиш кропиву, що я тримаю в руці? Її росте багато навколо печери, де ти спиш. Тільки ця кропива і та, що росте на цвинтарі, стане тобі в нагоді, запам'ятай це. Ти нарви її, хоча б твої руки горіли від пухирів, потім добре розімни кропиву ногами і зроби з неї прядиво. З нього ти напрядеш ниток і виплетеш одинадцять панцирів з довгими рукавами. Накинь їх на лебедів, і всі чари зникнуть! Але обміркуй добре — з тієї хвилини, що ти почнеш роботу, і до того часу, поки її скінчиш, навіть коли б це продовжувалося роки, — ти мусиш не сказати жодного слова! Перше слово, що ти вимовиш, проткне смертельним кинджалом серця твоїх братів! Від твого язика залежить їхнє життя. Пам'ятай це!

Кажучи ці слова, вона доторкнулася кропивою до руки Елізи. Враз наче вогонь обпік її, і Еліза прокинулася. Був уже світлий день, і вона побачила, що поряд лежить кропива, така сама, як і та, що вона бачила уві сні.

Еліза швидко вийшла з печери, щоб одразу почати роботу.

Своїми ніжними руками рвала дівчина жалку кропиву. Вона була як вогонь, її руки вкрилися великими пухирями, але вона з радістю терпіла біль, бо лише так могла врятувати своїх любих братів. Вона розім'яла кожен стеблинку кропиви босими ногами і приготувала з неї зелену пряжу.

Коли зайшло сонце, прийшли брати і злякалися. Еліза була німа. Вони думали, що це нові чари лютої мачухи. Але, коли вони глянули на її руки, то зрозуміли, що це вона робить для них. Молодший брат заплакав, і де його сльози падали на руки сестри, там вона не відчувала більше болю, там зникали пекучі пухирі.

Цілу ніч працювала Еліза, бо не хотіла відпочивати, поки не врятує любих братів. Наступного дня, поки лебеді літали, вона теж працювала, і хоч була самотня, ніколи час не минав так швидко, як зараз. Один панцир був уже готовий, вона почала другий.

Раптом залунав мисливський ріг. Елізу охопив страх.

Звуки наближалися, вона почула гавкання собак. Перелякана, вбігла Еліза в печеру, зв'язала кропиву, що її зібрала і витіпала, і сіла на неї.

У ту ж мить з кущів вистрибнув великий пес, за ним ще кілька. Вони голосно гавкали і стрибали навколо неї. За кілька хвилин перед печерою з'явилися мисливці. Найгарніший з них був королем цієї країни. Він зупинився перед Елізою. Ніколи він ще не бачив такої прекрасної дівчини.

— Як ти опинилася тут, чудова дитино? — спитав він, але Еліза похитала головою. Вона не могла говорити, це коштувало б життя її братам.

Вона сховала руки під фартух, щоб король не міг бачити, як вона страждає.

— Ходімо зі мною! — сказав він. — Ти не можеш тут лишатися. Коли ти така ж добра, як і прекрасна, я одягну тебе в шовк та оксамит, покладу золоту корону на твою голову, і ти житимеш у моєму багатому палаці.

І він посадив її до себе на коня. Еліза плакала й ламала руки, але король казав:

— Я бажаю лише твого щастя! Колись ти дякуватимеш мені!

З цими словами він погнав коня через гори. Еліза сиділа попереду, а решта мисливців скакали за ними.

У променях призахідного сонця дівчина побачила чудове королівське місто з палацами, баштами й церквами.

Король повів її до палацу, де у високих мармурових залах били фонтани, а на стінах висіли мальовничі картини. Але Еліза не звертала ні на що уваги. Вона плакала й сумувала.

Байдуже дозволила вона служниці одягти на себе королівське вбрання, вплести перлини у волосся і натягти на пожалені кропивою руки тонкі рукавички.

В усій цій красі вона була така чарівна, що всі придворні вклонилися їй. І король назвав її своєю нареченою, хоча [архієпископ](#) хитав головою і навіть шепотів, що чудова лісова дівчина, напевне, відьма, — вона засліпила очі й приворожила серце короля.

Та король не слухав його, він наказав принести найдорожчі страви, покликав музикантів грати і найкращих дівчат танцювати. Потім він повів Елізу запашним садом у розкішний зал, але жодної усмішки не викликало все це ні в очах, ні на устах Елізи — в них ніби назавжди застигла туга. Тоді відчинив король маленьку кімнатку, що була поряд з їхньою опочивальнею. Вона вся була вбрана дорогими зеленими килимами і дуже нагадувала печеру, в якій жила Еліза. На підлозі лежав пучок пряжі, що вона напярала з кропиви, а на стіні висів уже готовий панцир. Усе це, як дивину, захопив із собою один з мисливців.

— Тут ти можеш згадувати свій колишній дім, — сказав король, — ось твоя робота, якою ти була там зайнята. Серед усієї розкоші, може, тобі захочеться інколи згадати колишнє.

Коли Еліза побачила це, таке близьке її серцю, усмішка заграла у неї на устах і рум'янець знову вкрив її щоки. Вона подумала, що все ж таки зможе врятувати своїх братів, поцілувала королю руку, а той притиснув її до свого серця і наказав дзвонити по всіх церквах в усі дзвони і сповіщати про їхнє весілля. Чудова німа дівчина з лісу мала стати королевою.

Архієпископ знову нашіптував злі слова у вуха королю, але вони не доходили до його серця.

Весілля відбулося, і архієпископ сам повинен був коронувати Елізу. Із злими думками він так міцно насунув їй вузький золотий обруч на чоло, що їй стало боляче. Але ще важчий обруч стискав її серце — сум за братами.

Її уста були німі. Одне слово коштувало б життя братам, але в очах Елізи світилася щира любов до доброго, гарного короля, який усе робив, щоб розвеселити її. З кожним днем вона дедалі дужче звикала до нього і ставилася краще. О, якби могла вона довіритися йому і розповісти про свій біль!

Але Еліза мусила бути німою, мовчки робити свою справу. Тому щоночі вона нишком пробиралася в маленьку потаємну кімнатку, схожу на печеру, і плела панцирі один за одним. Та, коли почала сьомий, у неї скінчилася пряжа.

На цвинтарі, знала вона, росте така кропива, яка потрібна їй. Але ж її треба самій нарвати! Як же бути?

«О, хіба можна порівняти біль у моїх пальцях з тим болем, що точить моє серце?» — думала Еліза.

Серце її завмирало від страху, ніби вона йшла на щось лихе, коли місячної ночі пробиралася в сад, а потім йшла довгими алеями та пустинними вулицями на цвинтар. Вона побачила: на широкому могильному камені сиділи відьми. Еліза пройшла повз них, і вони всі злобно подивилися на неї. Проте Еліза нарвала пекучої кропиви і з нею повернулася в палац.

Лише єдина людина це бачила — архієпископ. Він стежив за нею, коли інші спали. Тепер він переконався, що з королевою щось негаразд. Вона напевне відьма, яка зачарувала короля і весь народ.

Архієпископ розповів королю про все, що бачив. Дві великі сльози скотилися з очей короля, він пішов додому з тяжкими сумнівами на серці. Вночі король лише удавав, що спить, але спокійний сон не йшов до нього. Він помітив, як Еліза встала з ліжка і зникла в маленькій кімнатці.

З кожним днем король ставав усе похмурішим. Еліза бачила це, але не розуміла, що з ним діється.

Серце Елізи краяв жаль до братів. На королівський оксамит капали її гіркі сльози, і вони перетворювалися на блискучі діаманти, а люди бачили її багате вбрання, заздрили королеві, бажали бути на її місці.

Тим часом робота наближалася до кінця. Залишався один тільки панцир, але в неї знову не вистачило пряжі. Ще раз, це вже, напевне, востаннє, вона мусила піти на цвинтар і нарвати кропиви.

Вона з жахом думала про цю самотню мандрівку, про страшних відьом, але її бажання врятувати братів перемагало все.

Еліза пішла. Король з архієпископом стежили за нею. Вони бачили, як вона зникла за ворітьми цвинтаря; підійшовши ближче, вони помітили на могилах тих самих відьом, яких бачила й Еліза. Король у розпачі пішов додому. Тепер він не сумнівався, що серед них була й та, чия голова щодня схилялася на його груди.

— Хай народ судить її! — сказав він.

І народ присудив: «Спалити Елізу на вогнищі!»

З чудових королівських зал Елізу перевезли до темного, вогкого підземелля, де крізь ґрати свистів вітер. Замість шовкових та оксамитових подушок їй кинули пучок кропиви, а замість ковдри — пекучі жорсткі панцирі. Але нічого милішого за це не було для неї, і Еліза знову взялася за роботу. Надворі вуличні хлопчачки співали про неї глузливі пісеньки, ніхто, ніхто не втішив жодним словом!

Надвечір Еліза раптом почула шум лебединих крил: це був її наймолодший брат. Він розшукав свою сестру. Еліза заридала голосно від радості, хоча й знала, що це, напевне, остання ніч у її житті. Але робота закінчувалася, і її брат був тут.

Прийшов архієпископ, щоб побути з нею останні години, — так просив його король. Але вона похитала головою і поглядом та знаками попросила його вийти. У цю ніч вона мусила скінчити роботу, інакше все було б даремно: біль, сльози і безсонні ночі. Архієпископ пішов розгніваний, але бідна Еліза знала, що вона невинна, і продовжувала свою роботу.

Маленькі мишки бігали по підлозі, вони збирали до її ніг розкидані стеблинки кропиви, щоб хоч чим-небудь допомогти, а дрізд сидів на ґратах вікна і співав їй цілу ніч бадьорих пісень, щоб Еліза не втратила своєї мужності.

Ще було темно. За годину до сходу сонця біля воріт палацу з'явилися одинадцять братів Елізи — вони вимагали, щоб їх провели до короля. Їм відповіли, що це неможливо, була ще ніч, король спав, і його не можна будити. Вони просили, потім погрожували. Прийшла варта, а за нею і сам король вийшов дізнатися, що трапилося. Але в цю мить зійшло сонце, і брати зникли. Лише одинадцять диких лебедів літали над палацом.

Сила-силенна людей прийшли на місце страти. Усім хотілося подивитися, як палитимуть відьму. Стара шкапа тягла ганебну колісницю, на якій сиділа Еліза. На неї накинули плащ з грубого лантуха, її чудове волосся падало на плечі, щоки були смертельно бліді, губи щось тихо шепотіли, тоді як пальці не зупиняючись плели зелену пряжу. Навіть по дорозі до своєї смерті вона не хотіла полишити свою роботу. Десять

панцирів лежали готові, одинадцятий вона закінчувала. Народ глузував з неї:

— Дивіться, дивіться на відьму, як вона бурмоче! А в руках у неї прокляте плетиво! Треба порвати його на шматки!

І натовп обступив її з усіх боків, збираючись вирвати з рук панцир.

Раптом з'явилися одинадцять диких лебедів і сіли навколо неї на колісницю, махаючи дужими крилами. Натовп перелякано кинувся врозтіч.

— Це знак, що вона невинна! Вона невинна! — шепотіли люди. Але ніхто не наважувався сказати це голосно.

Ось уже кат хотів було схопити Елізу за руку. Та вона швидким рухом накинула одинадцять панцирів на лебедів. І враз замість лебедів встали перед усіма одинадцять прекрасних принців, тільки у наймолодшого замість однієї руки було лебедине крило: Еліза не встигла закінчити останнього панцира, у нього не вистачало рукава.

— Тепер я можу розмовляти, — вигукнула Еліза. — Я невинна!

І народ, побачивши це все, вклонився їй, а Еліза впала непритомною на руки братів, зломлена довгою втомою, страхом та стражданням.

— Так, вона невинна, — сказав старший брат і розповів усе, як було. І поки він говорив — чудовий трояндовий аромат наповнив повітря. Це кожне поліно, заготовлене для вогнища, пустило коріння та паростки і перетворилося на розлогий високий кущ з червоними трояндами. Поміж них, угорі, з'явилася чарівна біла квітка. Вона блищала, як зірка.

Король зірвав цю квітку і приколов до грудей Елізи, і вона прийшла до тями, щаслива і умиротворена.

І всі дзвони дзвонили, і пташки зібралися великими зграями, і до королівського палацу рушив такий весільний похід, якого ще не бачив ніхто на світі.

СВИНОПАС

Жив собі колись бідний принц. Він мав дуже маленьке королівство, але все-таки воно не було вже таким маленьким, щоб він не міг одружитися. А одружитися він дуже хотів.

Звичайно, для нього було надто сміливо звернутися до дочки імператора із запитанням: «Чи не хочеш ти вийти за мене?» Проте він наважився на це, бо його ім'я було відоме. Тисячі принцес залюбки пішли б за нього, але що скаже йому вона, дочка імператора?

Ось послухаймо, як було діло.

На могилі батька принца ріс трояндовий кущ, такий чудовий, прекрасний трояндовий кущ! Він цвів лише раз на п'ять років, і на ньому розпускалася тільки одна троянда. Але яка це була троянда! Вона пахла так солодко, що той, хто нюхав її, враз забував усі турботи, всі печалі.

А ще принц мав солов'я, який міг співати так, ніби найкращі мелодії всього світу зберігалися в його горлечку.

Цю троянду і цього солов'я мусила отримати в дарунок принцеса. Їх поклали у великі срібні скриньки і послали їй.

Імператор наказав принести скриньки у великий зал, де принцеса зі своїми фрейлінами грала у «гості» — інших справ у них не було. Побачивши великі скриньки з подарунками, вона заплескала в долоні.

— Ох, як би я хотіла, щоб там була маленька киценька! — скрикнула принцеса. Але звідти вийняли чудову троянду.

— Подивіться, як мило вона зроблена, — мовили всі придворні дами.

— Більш ніж мило, — сказав імператор. — Дуже гарно!

Але в цю мить принцеса торкнулася пальчиком троянди і трохи не заплакала.

— Фу, тату! Вона зовсім не зроблена, це справжня троянда!

— Фу! — сказали всі фрейліни. — Вона справжня!

— Перш ніж сердитися, подивимося, що в другій скриньці, — сказав імператор.

І от з'явився соловей і заспівав так прекрасно, що не можна було нічого сказати проти нього.

— Шарман! Шарман!^[1] — кричали фрейліни; вони всі белькотали французькою мовою, і всі — дуже погано знали рідну мову.

— Як він нагадує мені музичну скриньку покійної імператриці, — сказав один старий придворний. — Ох, це той же самісінький тон, та

самісінька манера.

— Справді, — сказав імператор і заплакав, як дитина.

— Сподіваюся, принаймні, що хоч пташка не справжня? — спитала принцеса.

— Найсправжнісінька, — почали запевняти її люди, що привезли подарунки.

— Тоді випустіть її, хай летить собі! — сказала принцеса і нізащо не погодилася прийняти принца.

Але це не злякало принца. Він вимагав собі обличчя коричневою та чорною фарбами, насунув шапку на лоб і постукав до них.

— Добридень, імператоре, — сказав він. — Чи не можу я тут, у палаці, знайти якусь роботу для себе?

— Багато вас тут ходить та шукає, — мовив імператор, — проте стривай — я поміркую. О, я згадав! Мені таки потрібний свинопас, бо у нас свиней сила-силенна.

І принц став придворним свинопасом, його поселили в маленький комірчині поряд із свинарнею, і там він мусив жити.

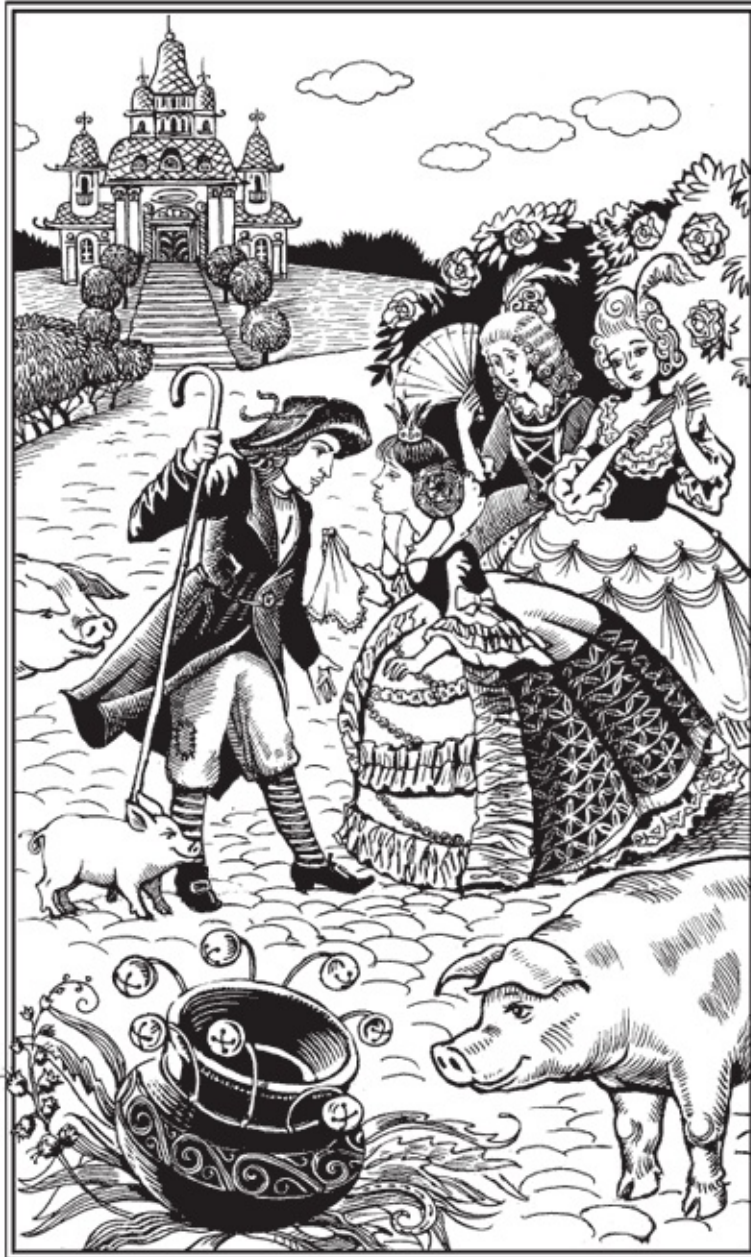
Упродовж дня він сидів у своїй комірці, працював і до вечора зробив чудовий маленький горщик. Навколо горщика були навішені бубонці. Як тільки ставили горщик у піч і він закипав, бубонці мило дзвеніли і награвали стару пісеньку:

Ох, мій любий Августине,
Все минуло, все минуло!

Але найцікавішим було ось що: коли тримали палець над парою горщика, враз можна було дізнатися, хто які страви готував у цілому місті.

Звісно, це було набагато цікавіше, ніж якась там троянда!

Одного разу принцеса пішла погуляти зі своїми фрейлінами, почула цю пісеньку, зупинилася, бо вона теж могла грати «Ох, мій любий Августине». Це була єдина пісенька, яку вона вміла грати, та й то тільки одним пальцем.

— Ох, я це знаю! — сказала вона. — Він, напевне, освічений, цей свинопас! Послухайте, підіть до нього і спитайте, скільки коштує його інструмент.

Одній з фрейлін довелося взути дерев'яні черевики і піти на свинарню.

— Скільки ти візьмеш за цей горщикок? — спитала фрейліна.

— Десять поцілунків принцеси, — сказав свинопас.

— Боронь Боже! — скрикнула фрейліна.

— Дешевше я не віддам, — відповів свинопас.

— Ну, що ж він відповів? — спитала принцеса.

— Я не можу навіть сказати вголос, — мовила фрейліна, — це

жахливо!

— Так шепни мені на вухо!

— Який нахаба! — закричала принцеса, почувши про призначену ціну, і пішла гуляти далі.

Та тільки ступила вона кілька кроків, бубонці так мило задзвеніли знову:

Ох, мій любий Августине,
Все минуло, все минуло!

— Стривайте, — сказала принцеса, — спитайте у нього, чи не погодиться він одержати десять поцілунків від моїх фрейлін.

— Дуже дякую, — відповів свинопас. — Десять поцілунків самої принцеси або горщик лишається у мене.

— Як це неприємно! — сказала принцеса. — Обступіть нас, щоб ніхто нічого не побачив.

І фрейліни стали в коло, схопили руками кінчики своїх спідниць, щоб затулити їх від чийхось поглядів. Свинопас одержав десять поцілунків принцеси, а принцеса — чудовий горщик.

Ото було радості! Цілий вечір і цілий день горщик кипів. А в усьому місті не залишилося жодної кухні, починаючи з найбагатших і кінчаючи найзлиденнішими, про яку не знали б, що там готується на обід.

Фрейліни танцювали і плескали в долоні:

— Ми знаємо, у кого суп та пиріжки, у кого каша та котлети.

— Як це цікаво! — казала принцеса.

— Дуже цікаво! — казали фрейліни.

— Але тримайте язик за зубами, бо я ж дочка імператора.

— Звичайно, це цілком зрозуміло, — сказали всі.

У свинопаса, — тобто насправді у принца, але ж усі вважали його за свинопаса, — жодного дня не минало без того, щоб він не зробив чогось нового. Якось змайстрував він калаталку. Коли її починали крутити, вона грала всі вальси, галопи і польки, які тільки знали, відколи існує світ.

— Але ж це сюрб! ^[2] — скрикнула принцеса, проходячи повз хижку свинопаса. — Я ніколи раніше не чула кращої композиції. Слухайте, підіть до нього і спитайте, скільки коштує інструмент. Але цілувати я його більше не буду.

— Сто поцілунків принцеси, — переказала фрейліна, повернувшись.

— Ні, він таки зовсім збожеволів! — сказала принцеса і пішла далі, та,

ступивши кілька кроків, зупинилася. — Але ж треба сприяти мистецтву. Я дочка імператора! Підіть скажіть йому, що він, як і перш, одержить від мене десять поцілунків. Решту ж поцілунків дістанеться йому від моїх фрейлін.

— О! Але ми не хочемо цілуватися з ним! — заперечили фрейліни.

— Дурниці! — сказала принцеса. — Коли я змогла поцілувати його, зможете й ви. Не забувайте — ви одержуєте платню.

І фрейліни мусили піти до нього.

— Сто поцілунків самої принцеси, — сказав він, — або кожен залишається при своєму.

— Обступіть нас, — наказала принцеса фрейлінам. Вони обступили їх, і принцеса почала його цілувати.

— Що там за юрба коло свинарні? — спитав імператор, який саме вийшов на балкон. Він протер очі і надів окуляри. — Що це знову вигадали фрейліни? Треба піти подивитися!

І, розправивши закаблуки своїх черевиків, власне, не черевиків, а старих стоптаних хатніх [пантофель](#), він подався до свинарні.

Ой, як він поспішав!

Він підійшов зовсім нечутно, і фрейліни його не бачили. Вони лічили поцілунки, щоб платня була відмірена чесно, отже, вони не помітили, коли підійшов імператор. А він ще став навшпиньки, щоб краще бачити.

— Що це означає? — закричав імператор, побачивши, як цілуються дочка зі свинопасом, пожбурих пантофлю і влучив їй прямо в голову саме на вісімдесят шостому поцілунку.

— Забирайтеся геть! — закричав імператор. Він дуже розгнівався і вигнав принцесу і свинопаса зі своєї держави.

Принцеса стояла і плакала. Свинопас лаявся. Дощ лив, як з відра.

— О, я бідолашна! — плакала принцеса. — Чому я не вийшла за прекрасного принца? О, я нещаслива!

А свинопас зайшов за дерево, стер з обличчя коричневу і чорну фарби, скинув подертий одяг і вийшов у королівському вбранні. І він був такий прекрасний, що принцеса мимоволі вклонилася йому.

— Тепер я зневажаю тебе! — сказав він. — Ти не хотіла йти за мене, ти не цінувала солов'я і троянду, а свинопаса ти могла цілувати за іграшки. Так тобі й треба.

І він пішов у своє королівство.

А принцесі тільки й лишалось, що стояти і співати:

Ох, мій любий Августине,
Все минуло, все минуло!

ДЮЙМОВОЧКА

Жила колись одна жінка. Вона дуже хотіла мати малесеньку дитинку, тільки не знала, де її взяти. От вона й пішла до старої чаклунки і сказала їй:

— Мені так хочеться мати маленьку дитинку. Чи не скажеш ти, де мені її взяти?

— О! Цьому можна зарадити! — мовила чаклунка. — Ось тобі зернятко ячменю. Воно зовсім не таке, як ті, що ростуть на селянських полях чи йдуть на корм курям. Поклади його у квітковий горщик, тоді побачиш, що буде!

— Дякую тобі! — сказала жінка, дала чаклунці грошей і пішла додому.

Дома посадила вона ячмінне зернятко, і одразу ж з нього виросла велика чудова квітка, схожа на тюльпан, але пелюстки були ще міцно стулені, як у пуп'янка.

— Яка мила квітка! — сказала жінка і поцілувала гарні червоні з жовтим пелюстки, і тільки вона їх поцілувала, як у квітці щось тріснуло, і вона зовсім розкрилась. Тепер було видно, що це справжній тюльпан, але всередині квітки, на зеленій маточці, сиділа крихітна дівчинка, така гарненька та ніжна! Вона була на зріст не більше дюйма. Тому її й назвали Дюймовочкою.

Блискуча лакована шкаралупка волоського горіха була їй за колисочку, блакитні пелюстки фіалок правили матрацом, а пелюстка троянди — ковдрою. Там вона спала вночі, а вдень бавилася на столі. Жінка ставила тарілку з водою і клала навколо віночком квіти так, щоб стеблини їхні були у воді. Вона опускала на воду велику пелюстку тюльпана, — на неї сідала Дюймовочка і плавала від одного краю тарілки до другого, а за весла їй були дві білі кінські волосини. Це було справді чудово! Дюймовочка ще вміла співати. О, вона співала таким ніжним, милим голоском, якого ніхто ще ніколи не чув.

Якось уночі, коли вона лежала у своєму гарненькому ліжку, в розбите вікно вскочила огидна жаба. Вона була велика, бридка і мокра.

Жаба стрибнула прямо на стіл, де спала під червоною пелюсткою троянди Дюймовочка.

— Яка мила дружина для мого сінка! — сказала жаба, побачивши Дюймовочку, схопила горіхову шкаралупку, де вона лежала, і вистрибнула крізь вікно у садок. Там протікав великий широкий струмок. Коло берега було грузько, вогко, і там, у баговинні, жила жаба зі своїм сином. У! Який

він був бридкий та огидний — викапана мати. «Коакс, коакс, брекке-ке-кекс!» — це все, що він зміг сказати, коли побачив чарівну маленьку дівчинку в горіховій шкаралупці.

— Не говори так голосно, а то вона прокинеться! — сказала стара жаба. — І може знятися й полетіти від нас, бо вона ж легша за лебединий пух. Посадимо її посередині струмка, на широке листя [латаття](#), воно буде для неї, такої легенької крихітки, наче цілий острів! Звідти вона не зможе втекти, а тим часом ми одремонтуюмо парадні кімнати внизу, в баговинні, де ви житимете.

У струмку росло багато латаття, його широке зелене листя плавало по воді. Найбільший листок ріс далеко від берега. До нього й підпливла стара жаба і поставила на ньому горіхову шкаралупку з Дюймовочкою.

Бідна маленька крихітка прокинулася рано-вранці і, побачивши, де вона, гірко заплакала. Навколо великого зеленого листа, з усіх боків була вода, і дівчинка ніяк не могла потрапити на землю.

Стара жаба сиділа внизу, у баговинні, і прикрашала кімнату очеретом та жовтими водяними лілеями. Треба ж було догодити молодій невісточці! Потім вона попливла зі своїм потворним сином до листка, на якому сиділа Дюймовочка, щоб узяти її гарненьке ліжечко і поставити в кімнаті нареченої там, де їй доведеться жити. Стара жаба низько присіла у воді перед дівчинкою і сказала:

— Ось мій синок, він буде твоїм чоловіком, і ви чудово житимете з ним на дні струмка, в баговинні.

«Коакс, коакс! Брекке-ке-кекс!» — ото і все, що міг сказати синок.

Вони взяли гарненьке ліжко і попливли з ним, а Дюймовочка сиділа й плакала — одна на зеленому листку, — бо вона не хотіла жити з бридкою жабою і виходити заміж за її потворного сина. Маленькі рибки, які плавали у воді, напевне бачили жабу і чули, що вона казала, тому всі вони висунули голівки, щоб подивитися на маленьку дівчинку. О ні, таке чарівне створіння не повинно дістатися потворній жабі. Вони зібрались навколо листочка латаття, де стояла Дюймовочка, перегризли стеблину зубами, і листок поплив за течією струмка. І Дюймовочка помадрувала на ньому ген далеко. Тепер жаба не могла її наздогнати.

Дюймовочка пропливала повз нові місця, і маленькі пташки, що сиділи в кущах, побачивши її, співали:

— Яка гарненька маленька дівчинка!

Листок плив усе далі й далі... І от Дюймовочка опинилася в іншій країні.

Чудовий білий метелик весь час літав навколо неї і нарешті сів коло

дівчинки на листок — Дюймовочка йому дуже сподобалася.

А Дюймовочка раділа, що жаба не може її наздогнати. Навколо було так гарно! Сонце лило з неба своє проміння, і вода сяяла на сонці, як розтоплене золото.

Дюймовочка зняла з себе пояс, один кінець накинула на метелика, а інший прикріпила до листка. І листок поплив ще швидше.

Раптом прилетів великий хрущ. Він побачив дівчинку, вмить схопив її лапкою за тонку талію і відніс на дерево. А зелений листок латаття поплив далі, услід за метеликом, який був прив'язаний до нього.

О, як злякалася бідна Дюймовочка, коли хрущ схопив її і посадив на дерево. Але найдужче їй було шкода гарного білого метелика, якого вона прив'язала до листка: адже коли йому не пощастить звільнитися, він може померти з голоду.

Та хрущ цим не переймався. Він сів з Дюймовочкою на найбільший листок дерева, напоїв її солодким квітковим соком і сказав, що вона чарівна, хоч зовсім не схожа на хруща. Потім прилетіли до них з візитом інші хрущі, які жили на тому ж дереві. Вони розглядали Дюймовочку, і хрущиці-панночки ворушили вусиками і казали:

— У неї тільки дві ноги! Яка убогість!

— У неї нема вусиків! — казали інші.

— У неї така тонка талія, фі! Вона схожа на людину! Яка вона негарна! — казали всі дами-хрущихи.

А Дюймовочка була ж така чарівна!

Так думав і той хрущ, який приніс її на дерево, але коли всі інші твердили, що вона погана, він теж, нарешті, повірив цьому і не захотів тримати її у себе. «Нехай іде собі, куди захоче», — вирішив хрущ. Він злетів з нею з дерева і посадив на маргаритку. Дюймовочка заплакала: їй було дуже сумно, що вона така негарна і навіть хрущі не хочуть її прийняти до себе.

А дівчинка була надзвичайно гарною: така ніжна і ясна, як найпрекрасніша пелюстка троянди.

Ціле літо бідолашна Дюймовочка жила одна-однісінька у великому лісі.

Вона сплела собі ліжечко з травинок і повісила його під листком лопуха, щоб на неї не капав дощик. Їла дівчинка солодкий квітковий пилок і пила росу, яку щоранку знаходила на листі. Так минули літо і осінь, наближалася зима, холодна, довга зима. Всі пташки, що так гарно співали для неї, відлетіли, з дерев осипалося листя, квіти пов'яли; великий листок лопуха, під яким вона жила, скрутився, і від нього нічого не залишилося,

крім поживклої сухої стеблинки.

Бідна Дюймовочка дуже мерзла, бо її платтячко зовсім порвалося. Вона була така ніжна і маленька, що могла замерзнути на смерть! Почав падати сніг, і кожна сніжинка для Дюймовочки була наче ціла лопата снігу для нас; адже ми великі, а вона була лише в один дюйм заввишки. Дівчинка загорнулася в сухий листочок, але він не грів, і вона тремтіла від холоду.

Коло лісу, куди потрапила Дюймовочка, простяглося велике поле. Хліб уже давно зібрали, і тільки гола суха стерня стирчала з промерзлої землі. Дюймовочка пішла цим полем, наче густим лісом. Вона так тремтіла від холоду! Та ось вона натрапила на якісь дверцята. Це була маленька нірка, прикрита стернинками. Там жила польова миша в теплі й добрі. Вона мала помешкання, повнісіньке зерна, розкішну кухню і спальню. Бідолашна Дюймовочка стала під дверима, як бідна жебрачка, і попросила хоч шматочок ячмінного зерна — ось уже два дні ані крихітки не було у неї в роті.

— Моє ти, мале біднятко! — мовила стара польова миша, яка була доброю гостинною господаркою. — Заходь сюди, до моєї теплої хатки, і поїж зі мною!

Дюймовочка дуже сподобалася миші, і вона запропонувала дівчинці:

— Ти можеш лишитися у мене на всю зиму, але мусиш чистенько прибирати помешкання і розповідати мені різні історії, я це дуже люблю.

І Дюймовочка робила все, що наказувала їй добра стара миша. Вони зажили дуже гарно.

— Скоро у нас будуть гості, — сказала якомсь польова миша. — Раз на тиждень мене відвідує мій сусід. Він живе у себе в домі ще краще, ніж я. Там просторі зали, і він носить розкішну шубу з чорного оксамиту. От коли б тобі пощастило вийти за нього заміж, ти була б добре влаштована. Та тільки він сліпий. Ти муситимеш розповідати йому найцікавіші історії, які тільки ти знаєш.

Та Дюймовочка зовсім не хотіла виходити заміж за сусіда, — адже це був кріт.

Невдовзі він прийшов з візитом у своїй чорній оксамитовій шубці.

— Він такий багатий і такий розумний, — казала польова миша. — Його квартира у двадцять разів більша за мою, та й вченості він неабиякої, але він терпіти не може сонця і прекрасних квітів, завжди погано говорить про них, бо ніколи їх не бачив.

Дюймовочці наказали співати, і вона проспівала «Майський жук, лети, лети» і «Чернець пішов на луки». Зачарований її чудовим голоском, кріт одразу закохався в неї, але нічого не сказав, бо він був чоловік статечний.

Трохи згодом кріт прорив довгий підземний хід від свого дому до їхнього і дозволив польовій миші і Дюймовочці гуляти там, коли їм заманеться. Проте він попередив, щоб вони не лякалися мертвої пташки, яка лежить у проході, справжньої пташки з пір'ям і дзьобом. Вона вмерла, напевно, зовсім недавно, на початку зими, і похована саме там, де він прорив свій хід.

Кріт узяв у рот шматочок гнилючка, що світив, як вогонь, у темряві, і пішов сам попереду, освітлюючи довгий темний коридор. Коли вони дійшли до місця, де лежала мертва пташка, кріт уперся своїм широким носом у стелю і пробив у землі дірку, крізь яку в коридор проникло денне світло. Долі лежала мертва ластівка, її красиві крила були міцно притиснуті до тіла, ніжки й голівку вона сховала під пір'ячко. Бідна пташка вмерла від холоду.

Дюймовочці стало дуже шкода її, вона ж так любила всіх маленьких пташок, вони їй так добре співали і цвірінчали все літо. Але кріт штовхнув пташку своєю короткою лапою і сказав:

— Вже не пищатиме більше! Це жахливо — народитися малою птахою. Дякую долі, що моїм дітям це не загрожує: така птаха нічого не має, крім свого «цвірінь-цвірінь», і їй доводиться взимку помирати з голоду!

— Звичайно, тільки так і може сказати розумний чоловік, — мовила миша. — Що мають птахи зі своїм «цвірінь», коли надійде зима? Тому вони й помирають від холоду та голоду, проте й у цьому знаходять щось величне.

Дюймовочка не сказала нічого, але коли кріт і миша повернулися спиною до пташки, вона схилилася над ластівкою, одгорнула пір'ячко на її голівці і поцілувала пташку в її заплющені очі.

«Може, це та сама, що так чудово співала мені влітку, — подумала вона. — Скільки радості ти дала мені, мила, гарна пташко!»

Потім кріт знову закріпив дірку, в яку проникало денне світло, і відвів своїх дам додому. Вночі Дюймовочка зовсім не могла заснути. Вона встала зі свого ліжка і сплела із сухої травички велику гарну ковдру, пішла і закутала нею мертву пташку. З боків, під крильця, вона підмостила м'яку вату, яку знайшла в комірці у миші, щоб пташці було хоч трошки тепліше лежати в холодній землі.

— Прощавай, гарна маленька пташко! — мовила Дюймовочка. — Прощавай, і спасибі тобі за твої чудові пісні влітку, коли всі дерева були зеленими і сонце так ласкаво нам світило!

Вона поклала свою голівку на груди пташині і раптом злякалася: всередині наче щось стукотіло. То було серце ластівки. Вона не вмерла,

вона тільки задубіла від холоду, а тепер відігрілась і знову ожила.

Восени всі ластівки відлітають у вирій, а коли якась запізниться, вона замерзає і падає, мертва, на землю. Холодний сніг укриває її.

Дюймовочка тремтіла зі страху, вона так злякалась. Адже пташка була велика, дуже велика, порівнюючи з нею, такою крихітною. Але дівчинка набралася сміливості, міцніше закутала ластівку, принесла листочок м'яти, яким сама вкривалась, і вкрила ним голівку пташки.

Наступної ночі Дюймовочка знову тихенько прокралася до неї. Тепер бідолашна ластівка зовсім ожила, але була така слабка, що могла тільки ледь-ледь розплющити очі. Вона поглянула на Дюймовочку, яка стояла зі шматочком гнилючка в руці замість ліхтарика.

— Дякую тобі, маленька чарівна дитинко! — сказала їй хвора ластівка. — Я так добре зігрілась! Я скоро зовсім зміцнію і зможу полетіти до теплого сонечка!

— О! — заперечила Дюймовочка. — Надворі так холодно, мороз, іде сніг. Лишайся у своєму теплому ліжку, а я доглядатиму тебе!

І вона принесла ластівці води в чашечці квітки. Ластівка напилась і розповіла їй, як поранила собі крило об кущ тернини і тому не змогла летіти так швидко, як інші ластівки, що попрямували далеко, дуже далеко, в теплі краї. Потім вона вже не могла далі летіти, впала на землю, а більше вже нічого не пам'ятала і зовсім не знала, як потрапила сюди.

Упродовж усієї зими пташка лишалася під землею і Дюймовочка піклувалася про неї. Дівчинка дуже її полюбила. Ані кріт, ані польова миша про це нічого не знали. Їм не хотілося бачити бідолашну ластівку, і вони ходили повз неї.

Як тільки настала весна і сонце зігріло землю, ластівка сказала Дюймовочці:

— Прощавай.

Дюймовочка відкрила дірку в стелі, — там, де зробив її кріт. Сонечко ласкаво заглянуло до них, і ластівка спитала, чи не хоче дівчинка сісти їй на спину і летіти з нею в зелені ліси. Але Дюймовочка знала, що стара польова миша буде дуже сумувати, коли вона її покине.

— Ні, я не можу, — сказала Дюймовочка.

— Прощавай, прощавай, добра чудова дівчинко! — мовила ластівка і полетіла на волю, до сонечка.

Дюймовочка поглянула їй услід, і сльози навернулися їй на очі, — вона дуже полюбила бідну ластівку.

— Цвірінь! Цвірінь! — прощобетала ластівка і полетіла до зеленого лісу.

Дюймовочці було дуже сумно, її ніколи не випускали погуляти на сонечку. На полі, навколо хатки миші, посіяли хліб, і він виріс такий високий, що здавався густим лісом бідній маленькій дівчинці.

— Влітку ти повинна пошити придане! — мовила польова миша Дюймовочці, бо їхній сусід, нудний кріт в оксамитовій шубці, посватав її. — Тобі треба мати і шерстяні сукні, і полотняну білизну. Треба, щоб було що одягти і на чому лягти.

Довелось Дюймовочці прясти, а миша найняла чотирьох павуків, і вони ткали день і ніч.

Щовечора з візитом приходив кріт і все говорив про те, що скоро кінець літу, що сонце не так уже пече, і це гаразд — і без того земля стала твердою, мов каменяка. А коли мине літо, вони справлять з Дюймовочкою весілля.

Та Дюймовочку це аж ніяк не тішило, бо не любила вона нудного крота. Щоранку, коли сходило сонце, і щовечора, коли воно заходило, вона прокрадалася до дверей мишачої хатки, що вели на волю. Вітерець розсував колоски, і вона могла бачити блакитне небо. Вона думала тоді, як ясно, як добре на привіллї, і всім серцем хотіла побачити милу ластівку; але та ні разу не прилітала, певно, мешкала ген далеко, в зелених лісах.

Коли знову надійшла осінь, все придане Дюймовочки було готове.

— За чотири тижні буде твоє весілля! — повідомила їй польова миша. Та Дюймовочка заплакала і сказала, що не хоче йти заміж за нудного крота.

— Дурниці! — сказала польова миша. — Не пручайся, не то я вкушу тебе своїм білим зубом! У тебе буде прекрасний чоловік. Навіть у самої королеви нема такої чорної оксамитової шуби! Усі комори та льохи у нього повнісінькі добра. Ти повинна дякувати долі за такого чоловіка!

І от настав день весілля. Кріт прийшов за Дюймовочкою, щоб відвести глибоко під землю, куди ніколи не потрапляло світло ясного сонця, бо кріт не любив його.

Бідна дитина була така засмучена! Їй треба було назавжди сказати «прощай!» сонечку, на яке вона у польової миші могла милуватися хоча б із дверей.

— Прощай, ясне сонечко! — мовила вона і простягла руки вгору, трошки відійшовши від мишачої хатки. Хліб уже зібрали, і лише суха стерня знову стирчала навколо. — Прощайте! Прощайте! — казала дівчинка і обняла ніжними рученятами маленьку червону квітку, яка випадково збереглася. — Вітай від мене милу ластівку, якщо побачиш її.

— Цвірінь! Цвірінь! — раптом пролунало над її головою. Вона глянула вгору. Це пролітала ластівка. Ластівка так зраділа, побачивши дівчинку! А

Дюймовочка розповіла їй, як не хоче вона виходити за бридкого крота і жити під землею, куди ніколи-ніколи не потрапляє сонячне проміння.

Вона не могла стриматися і гірко заплакала.

— Настає холодна зима, — мовила ластівка. — Я відлітаю далеко-далеко, у вирій. Хочеш летіти зі мною? Сідай на мою спину! Прив'яжи себе міцніше поясом, і ми полетимо від гидкого крота і його темного підземелля, полетимо над горами і теплими країнами, де сонце ще прекрасніше, де завжди літо і весь рік цвітуть квіти. Летімо зі мною, дорога, мила Дюймовочко! Ти врятувала мені життя, коли я зовсім замерзала в темній холодній землі.

— Так! Я полечу з тобою! — мовила Дюймовочка, сіла пташці на спину, вперлася ніжками в її розкинуті крила і прив'язала себе поясом до найбільшого пера. Ластівка знялася високо в небо і полетіла над лісами, над морем, над високими горами, де завжди лежить сніг.

Дюймовочці стало холодно. Вона зарилася в тепле ластівчине пір'я, вистромивши звідти лише голівку, щоб милуватися всіма тими місцями, над якими вони пролітали.

Та ось і теплі краї. Сонце сяяло там яскравіше, ніж у нас, небо було вдвічі вище, і вздовж огорож та рівчаків ріс чудовий зелений і синій виноград. У лісах достигали помаранчі та лимони, там пахло [миртом](#) і м'ятою, а стежками бігали за барвистими великими метеликами такі гарні дітки! Але ластівка летіла далі. Внизу простиралися дедалі кращі краєвиди. Під розкішними зеленими деревами, на березі блакитного моря, виблискував білим мармуром старовинний замок. Виноградні лози обвивали його високі колони, а вгорі під покрівлею ліпилося багато ластів'ячих гнізд. В одному з них жила ластівка, яка принесла Дюймовочку.

— Оце мій дім! — мовила ластівка. — А ти вибери собі внизу найкращу квітку. Я віднесу тебе туди, і ти оселишся в ній. І все буде так, як ти бажаєш.

— Як гарно! — скрикнула Дюймовочка і заплескала в долоньки.

На землі лежала велика мармурова колона, вона впала і розбилася на три скалки. Між її уламками вирости прекрасні великі білі квіти. Ластівка злетіла з Дюймовочкою і посадила її на одну з широких пелюсток. Але що за диво! Посередині квітки сидів крихтний чоловічок, такий на зріст, як Дюймовочка, і зовсім прозорий, — здавалося, він був кришталевий. На голові у нього була красива золота корона, а за плечима сяяли блискучі крила. Це був [ельф](#). У кожній квітці жив такий юнак або дівчина, але цей був королем над усіма ельфами.

— Ой, який гарний! — прошепотіла Дюймовочка ластівці. А король

ельфів дуже злякався ластівки, адже порівняно з ним вона була велетнем-птахом, а він був такий маленький і ніжний, та коли глянув на Дюймовочку, то був просто захоплений — такої чудової дівчинки йому ще не доводилося бачити. Тому він зняв із себе корону і надягнув її на Дюймовочку. Потім ельф спитав, як її звуть і чи не хоче вона вийти за нього заміж і бути королевою ельфів!

Так, це був справжній жених, не те що син жаби або кріт в оксамитовій шубі! Тому Дюймовочка дала свою згоду чудовому ельфу. З кожної квітки вилітали юнак або дівчина, такі гарні, що Дюймовочка не могла намілюватися ними. Кожен приніс Дюймовочці подарунок, але найдужче їй сподобалися гарні прозорі крила великої бабки. Їх прикріпили Дюймовочці на спину, і вона могла літати з квітки на квітку. Ото була радість! А ластівка сиділа високо у своєму гнізді і співала гарних пісень. Але в неї на серці було трошки сумно, бо вона дуже любила Дюймовочку і хотіла б ніколи не розлучатися з нею.

— Тебе не будуть більше звати Дюймовочкою, — сказав дівчинці її наречений. — Це негарне ім'я, а ти така красуня. Тебе будуть звати Майя!

— Прощавай! Прощавай! — мовила ластівка і полетіла з теплих країв назад у далеку Данію. Там у неї було гніздечко під вікном того чоловіка, який умів розповідати різні казки. Вона проспівала йому своє «цвірінь! цвірінь!», а від нього ми й узнали всю цю історію.

ГИДКЕ КАЧЕННЯ

Так добре було за містом улітку! Жито жовтіло, овес зеленів, сіно склали в копиці, і на зеленому лузі ходив [чорногуз](#) на своїх довгих червоних ногах і белькотав по-єгипетськи, — цієї мови він навчився від матері. За полями та луками йшли великі ліси, а в гущавині лісів були глибокі озера. Просто чудово було за містом улітку!

У сонячному сяйві лежав старий хутір, обведений глибоким каналом. Від стін каналу до самої води росли величезні лопухи, такі високі, що маленькі діти могли сховатися під ними, стоячи на весь зріст! Там було так дико, як у глухому лісі, і там, у своєму гнізді, сиділа качка.

Вона висиджувала каченят. Сиділа вона вже давно, їй набридло сидіти, а гості приходили до неї не часто. Іншим качкам було приємніше плавати в каналах, ніж сидіти тут, під лопухами, та кахкати з нею.

Нарешті, яйця почали тріскатись одне за одним.

— Піп-піп! — почулося звідти, і всі жовтки в яєчках ожили й висунули голівки.

— Ках-ках! — відповіла качка. Каченята незграбно повилазили і роззирнулися на всі боки під зеленим листям, — мати їм дозволила дивитися скільки завгодно, бо зелений колір корисний для очей.

— Який світ великий! — дивувались малята.

Ще б пак! Зараз для них було куди більше простору, ніж у яйцях!

— Ви гадаєте, що це вже й увесь світ? — сказала мати. — Він тягнеться ще далеко, ген по той бік садка, аж до ниви, але там я й сама ніколи не бувала. Ну, ви вже всі тут? — спитала вона, встаючи. — Ой, ще ні! Найбільше яйце і досі лежить... І коли цьому буде кінець? Скоро мені це зовсім набридне, — і вона сіла знову.

— Ну, як справи? — спитала стара качка, що прийшла її провідати.

— Та ще лишилося одне яйце, — відповіла качка-мати, — ніяк не хоче тріскатись. Але подивися на інших, — це наймиліші каченята з усіх, яких ми бачили! Усі як одне — викапаний батько! А він, негідник, навіть не відвідав мене ні разу.

— Ану, покажи мені те яйце, що не хоче тріскатися, — сказала стара качка. — Я певна, що це індіче яйце! Мене теж колись обдурили так, і я мала багато лиха й клопоту з малим. Вони ж бояться води! Я їх ніяк не могла туди загнати; я вже й кахкала й клацала, але нічого не допомагало. Ну, покажи мені яйце! Так і є! Це індіче! Залиш його краще і йди вчити

своїх дітей плавати.

— Ні, я ще трошки посиджу, — відповіла качка-мати. — Коли я вже так довго сиділа, то можу посидіти ще трохи.

— Ну, як хочеш! — сказала стара й пішла.

Нарешті тріснуло й велике яйце.

— Піп-піп! — мовило пташеня і видряпалося звідти. Воно було таке велике і таке гидке!

Качка подивилася на нього.

— Яке воно величезне! — сказала вона. — Жодне не схоже на нього. А може, це й не індича?! Ну, та це ми скоро побачимо. Воно ввійде у воду, хоч би мені довелося його туди й силою штовхнути!

Наступного дня була чудова ясна погода.

Сонце виблискувало на всіх зелених лопухах. Качка-мати з усією своєю родиною пішла до канави.

Плюсь! — стрибнула вона у воду.

— Ках-ках! — покликала вона, і каченята одне за одним плюснули туди. Спочатку вода занурила їх у воду з голівками, але вони вмить випірнули і попливли.

Ніжки їхні завзято працювали, каченята всі були на воді, навіть погане сіре пташеня плавало з усіма.

— Ні, це не індича, — сказала качка, — бач, як гарно гребе воно лапками, як рівно тримається! Це моє рідне дитя! Ні, справді, воно нічогеньке, коли до нього добре придивитися.

— Ках-ках! Ідіть до мене, я мушу вивести вас у великий світ, представити вас на пташиному подвір'ї. Тільки тримайтеся близько коло мене, щоб ніхто на вас не наступив, а головне — бережіться кішки.

І вони пішли на пташине подвір'я.

Там стояв жажливий галас. Дві родини качок билися за риб'ячу голову, а дісталася вона кішці.

— Дивіться, так буває на світі, — сказала мати каченятам, облизуючи язичком дзьобик, бо їй і самій хотілося риб'ячої голівки.

— Ну, ну, ворухіть лапками, — мовила вона. — Привітайтеся і якнайнижче вклоніться отій старій качці. Вона тут найповажніша. Вона іспанської крові, через те така гладка, і, бачите, в неї червоний клаптик на нозі. Це надзвичайно красиво і найвища відзнака, яку тільки може мати качка. Це значить, що її не хочуть загубити, і її мусять пізнавати і тварини, й люди. Шаркніть їй ніжкою — не загинайте лапок усередину. Добре виховане каченя широко розставляє ноги, як це роблять батько й мати — ось так; ну, схиліть шийки і скажіть — ках!

Вони так і зробили.

Але всі інші качки оглядали їх і казали вголос:

— Дивіться! Ще ціла юрба! Ніби нас самих тут мало. Фу! Яке гидке одне каченя, ми його не потерпимо!

І вмить одна з качок підбігла до каченяти і скубнула його за потилицю.

— Облиш його! — сказала качка-мати. — Воно ж нікому нічого поганого не зробило.

— Може, й так, але ж воно таке велике та незграбне, — відповіла качка, що скубнула каченя, — а тому його треба прогнати!

— Хороші дітки в цієї матері, — промовила стара качка з клаптиком на нозі, — усі гарні, крім одного. Я б хотіла, щоб його виправили!

— Це неможливо, ваша милість, — сказала качка-мати, — воно хоч і негарне, але в нього хороша вдача, і плаває воно теж чудово. Я навіть дозволю собі сказати, що ліпше за інших. Я гадаю, воно з часом стане кращим або, принаймні, хоча б зростом поменшає. Воно надто довго лежало в яйці і тому не має належного вигляду, — і вона почухала йому спинку й погладила пір'ячко. — До того ж це селезень, — продовжувала вона, — а для них зовнішність не так багато значить. Гадаю, він стане дужим і знайде свій шлях!

— А інші каченята дуже милі, — сказала стара качка. — Ну, будьте як удома, а якщо знайдете риб'ячу голову — принесіть її мені.

І каченята стали поводитись як удома.

Але бідолашне каченя, що останнім вилупилося з яйця і було таке погане, — клювали, штурхали і качки, і кури. А ще й глузували з нього.

— Воно занадто велике! — казали всі. А індик, що народився зі шпорами на ногах і через це вважав себе за імператора, надувся і, як пароплав на всіх парусах, підбіг до каченяти, забелькотів так сердито, що гребінь у нього зовсім почервонів.

Бідне каченя не знало, куди подітися. Його пригнічував власний гидкий вигляд і те, що воно було посміховиськом для всього пташиного двору.

Так минув перший день. Дедалі ставало ще гірше. Усі проганяли бідне каченя — навіть його брати й сестри сердилися на нього і завжди казали:

— Хоч би кішка тебе з'їла, гидку потвору!

І навіть мати казала:

— Нехай би мої очі тебе не бачили!

Качки скубли його, кури клювали, а дівчинка, яка годувала птахів, штовхала його ногою.

Нарешті каченя не витримало, побігло і перелетіло через паркан.

Маленькі пташки, що сиділи в кущах, перелякано спурхнули з гілочок.

«Це все через те, що я таке гидке», — подумало каченя і заплющило очі, але відразу ж побігло далі.

Воно опинилося на великому болоті, де жили дикі качки. Всю ніч пролежало там каченя, втомлене й засмучене. Вранці дикі качки злетіли вгору і помітили нового товариша.

— Хто ти? — спитали вони, і каченя поверталось на всі боки й вклонялося, як уміло.

— Ти таке гидке, — сказали дикі качки, — але це нам байдуже, якщо тільки ти не одружишся ні з ким з нашої родини.

Бідолашне! Воно, звичайно, і не думало про одруження, лише б дозволили йому полежати в очереті і напиться трохи води з болота.

Так пролежало воно два дні, а потім прилетіли два диких гусачки. Вони недавно лише вилупилися з яєць, а тому були дуже зухвалі.

— Слухай, друже, — сказали вони, — ти такий нечупара, що не можеш нам заважати. Хочеш жити з нами і бути перелітним птахом? Тут недалеко інше болото, там живуть гарненькі дикі гуски-панночки. Вони вміють казати: «Рап-рап!» Ти такий потворний, що іще, чого доброго, матимеш у них великий успіх.

— Піф! Паф! — почулося раптом, і обидва гусачки впали мертвими в очерет, а вода почервоніла від їхньої крові.

— Піф! Паф! — залунало знову, і цілі табуни диких гусей знялися над очеретом.

Ще і ще лунали постріли.

Це було велике полювання. Мисливці обступили все болото, деякі навіть поховалися в гілках на деревах, що простяглися далеко над очеретом. Сивий дим хмарами оповивав болото і стелився ген над водою. По болоту ляпотіли собаки — ляп-ляп! Комиші та осока хиталися на всі боки. Який це був жах для бідного каченяти! Воно повернуло голову, щоб захвати її під крило, але в ту ж мить страшний величезний собака опинився перед ним. Він висолопив язик, а очі його горіли люто, жахливо. Він простяг свою морду просто до каченяти, показав гострі зуби і — ляп-ляп — пішов далі, не схопивши каченяти.

— О, яке щастя! — зітхнуло каченя. — Я таке гидке, що навіть собака не схотів мене вкусити.

І воно причаїлося в очереті й лежало нерухомо, поки свистів дріб і постріли лунали один за одним.

Тільки опівдні стало спокійно, але бідне каченя не наважувалося підвестися. Воно почекало ще кілька годин, потім обережно озирнулося і

дременуло щосили якнайдалі від болота.

Воно бігло через поля і луки, але знялася така буря, що йому важко було рухатися.

Надвечір каченя дісталось до маленької вбогої хатинки. Вона була така стара, що мала ось-ось упасти, але сама не знала, на який бік, а тому лишалася стояти.

Буря так скаженіла і підхоплювала каченя, що воно мусило сідати на землю. Погода ставала щодалі гіршою.

Вітер усе дужчав. Що було робити каченяті?

На щастя, воно помітило, що дверцята хатинки зіскочили з однієї завіси і так покривилися, що можна прослизнути крізь щілину до кімнати. Так воно й зробило.

У хатинці жили бабуса з котом та куркою. Кота вона звала «синочком». Він умів вигинати спину дугою і воркотіти. Він навіть пускав іскри, коли його гладили проти шерсті. В курки були зовсім маленькі куці ніжки, і тому її звали «курочка-куцоніжка». Вона несла хороші яєчка, і бабуса любила її, мов рідну дитину.

Вранці вони відразу помітили чуже каченя, і кіт почав воркотіти, а курочка кудкудакати.

— Що там таке? — спитала бабуса і подивилася навколо. Але вона недобачала, і їй здалося, що це заблукала жирна качка, а не каченя. — Це хороша знахідка, — сказала бабуса, — тепер у мене будуть і качині яйця. Коли б це тільки не був селезень! Ну, та ми можемо про це дізнатися!

І от каченя залишили на три тижні на пробу, але яєць воно не несло. Кіт був хазяїном у хаті, а курка почувала себе хазяйкою, і вони завжди казали: «Ми і світ», тому що вважали себе половиною світу і до того ж кращою.

Каченяті здавалося, що можна бути іншої думки з цього приводу, але заперечень курка не терпіла.

— А вмієш ти нести яйця? — питала вона.

— Ні.

— Ну, то краще помовч!

І кіт питав:

— А ти вмієш вигинати спину, воркотіти і пускати іскри?

— Ні.

— Значить, ти не можеш мати своєї думки, коли говорять розумні люди.

Каченя ховалося в куток, і настрої у нього був поганий. Воно згадувало свіже повітря і сонячне проміння. Раптом йому так захотілося

поплавати на воді, що воно не витримало і сказало про це курці.

— Що з тобою сталося? — здивувалася курка. — Тобі нічого робити, тому й лізуть у голову такі дурниці; неси яйця або воркочи, — і все мине!

— Але це так добре — плавати на воді, — сказало каченя. — Так чудово почувати її над головою і пірнати до самого дна!

— Справді, велика втіха! — сказала курка. — Та ти збожеволіло! Спитай хоча б кота — він найрозумніша істота, яку я знаю, — любить він плавати або пірнати? Я вже не кажу про себе. Спитай, нарешті, саму нашу хазяйку, стару бабусю — розумнішої за неї нема нікого на світі. Ти думаєш, у неї є бажання плавати або пірнати у воду з головою?

— Ти мене не розумієш! — мовило каченя.

— Ми тебе не розуміємо! Та хто ж тоді може тебе зрозуміти? Ти хочеш бути розумнішим за кота і бабусю, про себе я вже й не кажу. Не дурій, дитино, а дякуй за все те хороше, що для тебе зроблено. Хіба ти не живеш у теплій кімнаті, не маєш товариства, від якого можеш дечого навчитись? Але ти дурний базіка, і з тобою не варто говорити. Повір мені, я бажаю тобі добра. Я кажу неприємні речі, але з цього тільки й можна пізнати справжніх друзів. Навчися ж нести яйця або воркотіти і пускати іскри.

— Мені здається, я краще піду світ за очі, — сказало каченя.

— Щасливої дороги! — відповіла курка.

І каченя пішло. Воно плавало по воді, пірнало, але через те, що було таке гидке, всі тварини зневажали його.

Настала й осінь. Листя в лісі пожовкло й поруділо. Вітер зривав його так, що воно аж танцювало в повітрі. Стало холодно, з важких хмар сипався град і сніг. На тину стояв крук і кричав від холоду: «Кру! Кру!» Справді, можна було замерзнути, лише подумавши про такий холод. Напевне, бідному каченяті було не дуже добре.

Якось увечері, коли сонце так красиво заходило, вийшла з кущів зграя чудових великих птахів. Каченя ніколи не бачило таких прекрасних створінь. Сліпучо-білі, з довгими гнучкими шиями — це були лебеді. Вони дивно закричали, махнули розкішними білими крилами і полетіли в теплі краї, за безмежні моря.

Лебеді піднеслися високо-високо, а маленьке гидке каченя охопило дивне хвилювання. Воно закрутилося на воді, як колесо, витягло шию високо вгору і закричало так голосно і так чудно, що само злякалось. О! Воно не могло відірвати погляду від прекрасних птахів, від щасливих птахів, і, щойно вони зникли з його очей, як каченя пірнуло на дно, а коли виплигло — було само не своє.

Воно не знало, як звуть цих птахів, куди вони полетіли, але так

полюбило їх, як нікого ніколи. Каченя їм зовсім не заздрило, йому навіть не могло спасти на думку — забажати такої краси. Воно було б раде, якби хоч качки терпіли його між собою. Бідне гидке каченя!

А зима стояла така холодна, така холодна!

Каченя мусило весь час плавати, щоб не дати воді замерзнути навколо себе. Але щоночі ополонка, в якій воно плавало, все меншала і меншала. Морози були такі, що аж крига тріщала на ставку. Каченя мусило безперервно працювати лапками, щоб крига не закувала його в ополонці. Нарешті воно знесилилось, стало зовсім тихе і примерзло до криги.

Вранці проходив мимо селянин і побачив каченя. Він підійшов ближче, пробив кригу своїм чоботом, узяв каченя і відніс додому жінці. Каченя відіграли, та от діти захотіли погратися з ним, але каченя подумало, що вони хочуть зробити йому щось зле, і кинулося з переляку в глечик з молоком. Молоко так і бризнуло по кімнаті. Хазяйка закричала, сплеснула руками. А каченя влетіло в діжку з маслом, а потім у макітру з борошном. Ой, на кого воно було схоже! Жінка кричала й ганялася за ним з кочергою. Діти бігали, гасали по кімнаті, ловлячи каченя. Вони голосно кричали й сміялися.

Добре, що двері були відчинені, і каченя крізь них вистрибнуло в кущі, на свіжий холодний сніг. Там воно впало, зовсім знесилене.

Але надто сумно було б розповідати про всі прикrostі та нещастя, яких зазнало каченя тієї суворой зими.

Воно лежало на болоті, в комишах, коли сонце знову тепло засяло. Заспівали жайворонки — настала чудова весна.

І каченя враз стрепенуло своїми крилами, вони зашуміли дужче, ніж раніше, легко підняли його, і, перш ніж каченя збагнуло, в чім справа, — воно опинилося у величезному садку, де стояли в цвіту яблуні і бузок розливав свої пахощі і де його довгі зелені віти схилялися над широкими каналами.

О! Тут було так прекрасно! Так пахло весною! І раптом з кущів осоки виплипли три чудові білі лебеді. Вони зашуміли крилами і легко попливли по воді. Каченя пізнало чудових птахів, і незвичайний сум охопив його.

«Я полечу до них, до цих величних птахів! Хай вони заклюють мене на смерть за те, що я — таке гидке — насмілилося наблизитись до них. Але все рівно! Краще хай вони вб'ють мене, ніж терпіти, як скубуть качки, клюють кури, штовхає дівчина, що доглядає пташиний двір, терпіти знову лиху зиму і всі нещастя».

І воно кинулось у воду і попливло до чудових лебедів. Ті, побачивши його, полинули назустріч, шумлячи пір'ям.

— Убийте мене! — промовило бідне каченя і схилило голову до поверхні води, чекаючи смерті. Але що побачило воно у прозорій воді? Воно побачило себе самого, але це вже був не незграбний попелястий птах, гидкий та потворний, — це був лебідь. Нема в тому біди, що з'явився на світ у качиному гнізді, якщо вилупився з лебединого яйця.

Тепер він навіть радів, що зазнав стільки лиха та горя. Він багато перестраждав і тому міг краще відчувати своє щастя і ту велич, що оточувала його. А великі лебеді плавали навколо нього і пестили його своїми дзьобами.

У садок прибігли маленькі діти, вони кидали хліб і зерно, і найменше закричало:

— Ой, ще новий!

Інші діти підхопили і раділи теж:

— З'явився ще новий!

Діти плескали в долоні, танцювали, потім покликали батька й матір, кидали у воду хліб і тістечка, і всі кричали:

— Новий найкращий! Такий молоденький! Такий чудовий!

І старі лебеді схилилися перед ним. А він зовсім засоромився і сховав голову під крило, сам не знаючи чому. Він згадував той час, коли всі глузували з нього і проганяли його. А тепер усі кажуть, що він найпрекрасніший з найпрекрасніших птахів.

Бузок простягав свої віти до нього у воду, сонце сяло ласкаво й тепло.

Його крила зашуміли, гнучка шия піднялася, і він на повні груди радісно крикнув:

— Про таке щастя я навіть не мріяв, коли був гидким каченям!

СНІГОВА КОРОЛЕВА

Оповідання перше, в якому йдеться про дзеркало та скалки

Ну то що — почнімо? Коли ми дійдемо до кінця цієї історії, — ми знатимемо більше, ніж зараз.

Так ось, жив один лютий чорт. Він був дуже лютий, він був сам сатана! Якось він був у дуже гарному настрої, бо зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — усе хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим.

Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпинатом, а найкращі люди — потворами, або здавалося, що вони стоять на головах і в них нема животів. Обличчя робилися такі перекривлені, що їх не можна було впізнати, а якщо в кого було ластовиння — воно розпливалося на весь ніс або рот.

— Це надзвичайно весело! — сказав чорт.

Коли людині спадало щось хороше на думку, в дзеркалі з'являлася жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи з цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу чорта, — а в нього була своя, чортівська школа, — розповідали скрізь про дзеркало, як про якесь чудо.

— Лише тепер можна побачити, — казали вони, — якими є насправді весь світ і всі люди.

Вони всюди нищпорили з цим дзеркалом, і, врешті-решт, не залишилося жодної країни, жодної людини, які б не відбилися спотвореними в дзеркалі. Тоді учні чорта захотіли полетіти на небо і там повеселитися. Що вище вони підносилися, то більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони здіймалися вище й вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок. І ці скалки нарobili ще більше лиха, ніж само дзеркало. Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу, і якщо потрапляли в око людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в оці бачила все навиворіт або тільки саме погане, бо кожна скалочка мала ту ж силу, що й ціле дзеркало. Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце, — і це було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку. Одні скалки

були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна, але крізь ці шибки не варто було дивитися на своїх друзів. Інші скалки йшли на окуляри, і біда була тій людині, яка надівала їх, щоб краще бачити і мати вірну думку про те, що перед очима. Чорт сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали.

А по світу літало ще багато скалок дзеркала.

Слухаймо ж далі!

Оповідання друге

Хлопчик та дівчинка

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщиках, — жило двоє маленьких дітей. Але вони мали садок, більший за горщик для квітів! Вони не були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра, їхні батьки жили в [мансардах](#) двох суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і між дахами йшли дощові ринви, виглядали маленькі віконечка. Ступнувши з якого-небудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд, у кожному ящику по одному. Кущики чудово розростались. Якось батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринв, ніби дві грядки квітів вирости між вікнами. Горох спускався з ящиків униз, а троянди простягали довгі гілочки, що заглядали у вікна і перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів та листя. Ящики були дуже високі; діти знали, що лазити на них не можна. Але батьки часто дозволяли хлопчикові і дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі і прикладали до замерзлих вікон, відразу з'являлося чудове віконечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало миле, ласкаве очко. Це виглядали зі своїх вікон маленькі хлопчик і дівчинка.

Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда.

Улітку вони могли одним стрибком опинитися в гостях одне в одного, а взимку треба було спочатку спуститися на багато-багато східців униз, а потім зійти на стільки ж східців угору.

А надворі мела хурделиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуса.

— А в них також є своя Снігова Королева? — питав хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Є і в них! — відповіла бабуса. — Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає на чорну хмару. Інколи ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає у вікна, від того вони і вкриваються крижаними візерунками, як квітами.

— Еге, ми це бачили! — казали діти і гадали, що це правда.

— А може Снігова Королева зайти сюди? — спитала якось дівчинка.

— Нехай спробує! — сказав хлопчик. — Я її посаджу у теплу піч, і вона розтане!

Але бабуса погладила його по голові і почала розповідати щось інше.

Увечері, коли Кай був удома і майже зовсім роздягся на ніч, він зліз на стілець біля вікна і подивився крізь маленьку дірочку в шибці. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упала на краєчок ящика з квітами. Сніжинка раптом почала рости все більше і більше і стала нарешті молодою жінкою, закутаною в найтонший білий [серпанок](#), зітканий з мільйонів зірчастих сніжинок. Жінка була така прекрасна та ніжна, але з криги, зі сліпучої, іскристої криги. І все-таки жива!.. Очі блищали, як дві ясні зірки, але не було в них ні спокою, ні тепла. Вона кивнула хлопчикові і поманила його рукою. Хлопчик злякався і зіскочив зі стільця; ніби великий птах майнув надворі повз вікно.

Наступного дня був сильний мороз, а потім настала відлига, і невдовзі прийшла весна — сонце світило, зелень витикалася із землі, ластівки мостили гнізда, в кімнатах відчинили вікна, і діти сиділи знову у своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Дівчинка навчилася співати пісеньку, в якій теж говорилося про троянду.

Вона співала її хлопчикові, думаючи про свої троянди, і він підспівував їй.

Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко і розмовляли з ним. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під кущами ароматних троянд, що, здавалося, вічно цвістимуть і ніколи не зів'януть!

Кай і Герда сиділи і розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті пробив п'ять разів.

— Ой! — раптом скрикнув хлопчик. — Мене щось кольнуло в серце, і щось упало в око!

Дівчинка обняла його за шию; він кліпав очима. Ні, нічого не було

видно в оці.

— Мабуть, уже випало! — сказав він.

Але в тому й справа, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гидким, а все зле і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочка поцілила йому прямо в серце. Воно мусило перетворитися на крижинку. Біль уже минув, але скалки залишилися.

— Чого ти плачеш? — спитав він. — Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилось! Фу! — закричав він. — Цю троянду точить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це зовсім погані троянди. Не кращі за ящики, в яких стирчать! — І він, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Каю, що ти робиш? — закричала дівчинка. А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це може тішити тільки немовлят. Розповідала що-небудь бабуса — він прискіпувався до кожного її слова. Та хіба тільки це! Він дійшов до того, що надягав її окуляри і розмовляв так самісінько, як вона, і це смішило людей! А невдовзі Кай навчився передражнювати й мову і ходу всіх сусідів. Усе, що було в них негарного, всі їхні вади він умів виставити напоказ, і люди казали:

— Що за голова в цього хлопця!

А причиною цьому були скалки дзеркала, що потрапили йому в око і в серце. Він дражнив навіть маленьку Герду, яка любила його від щирого серця. Його розваги зробилися зовсім не такі, як раніше, вони стали якісь незвичайні.

Одного разу взимку, коли випав сніг, він прийшов до Герди з великим збільшувальним склом і підставив під сніжинки полу своєї синьої курточки.

— Подивись у скло, Гердо! — сказав він.

Кожна сніжинка під склом здавалася набагато більшою, ніж насправді, і нагадувала розкішну квітку або десятикутну зірку. Це було так дивно!

— Подивись, як майстерно зроблено! — казав Кай. — Це набагато цікавіше, ніж справжні квіти! І яка точність! Жодної нерівної лінії! Коли б вони тільки не танули!

Трохи згодом Кай прийшов у великих рукавицях із санками на спині і гукнув Герді прямо у вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані з іншими хлопцями! — і втік.

Там, на майдані, найхоробріші хлопчаки прив'язували свої санки до селянських саней і таким чином могли проїхати досить далеко. Було дуже весело. У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутрянну шубу. Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої сани і поїхав. Великі сани мчали дедалі швидше, а потім завернули з майдану у провулок. Людина в санях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. Кай кілька разів хотів відв'язати свої санки, але людина в шубі все кивала йому дружньо, і він їхав далі. Ось вони виїхали за міську браму. Сніг повалив раптом ще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і так само вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали, поринаючи в замети, стрибаючи через тини та рівчаки. Кай весь тремтів, хотів гукнути на допомогу своїх батьків, але в голові у нього була лише одна таблиця множення.

Снігові пластівці все росли, росли і, нарешті, зробилися завбільшки як великі білі кури. Нараз вони розлетілися на всі боки, великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були зі снігу. Це була жінка — висока, струнка, сліпучо-біла. Це була Снігова Королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона. — Але ти зовсім змерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула у свою шубу. Кай ніби опустився в сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона і поцілувала його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він пройняв його наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він помре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав зовсім мерзнути.

— Мої санки! Не забудь моїх санок! — було перше, про що він подумав і крикнув. Санки міцно прив'язали до спини однієї з білих курок, яка полетіла за великими саньми. Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх удома.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму, — сказала вона, — бо інакше ти помреш!

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. Тепер вона не здавалася йому більше крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном і кивала йому. Тепер уже все в ній здавалось йому довершеністю. Він зовсім не боявся її. Він розказав їй, що знає всі чотири дії арифметики, навіть з дробами, знає, скільки в кожній країні квадратних [миль](#) і скільки мешканців, а вона на все тільки усміхалася. Тоді йому здалося, що насправді він знає досить мало, і Кай глянув угору в безмежний повітряний простір... Раптом Снігова Королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила і стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами та озерами, над морем і твердою землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний. На нього дивився Кай усю довгу-довгу зимову ніч. Удень він спав біля ніг Снігової Королеви.

Оповідання третє

Садок жінки, яка знала чари

Що ж трапилося з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він подівся? Ніхто не знав цього, ніхто не міг дати відповіді. Хлопчики розповідали тільки, що бачили, як він прив'язав санки до великих розкішних саней, які потім завернули у провулок і виїхали за браму міста. Ніхто не знав, де він тепер.

Багато сліз було пролито за ним. Гірко й довго плакала Герда. Нарешті вирішили, що Кай помер; може, потонув у річці, що протікала близько коло міста.

О, як довго тяглися сумні зимові дні.

Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Кай помер і більше не повернеться! — сказала Герда.

— Не вірю! — відповів сонячний промінь.

— Він помер і більше не повернеться! — повторила вона ластівкам.

— Не віримо! — відповіли вони.

Тоді сама Герда перестала цьому вірити.

— Я взую свої нові червоні черевички, — сказала вона якось уранці, — ті, яких Кай ні разу не бачив, і піду до річки спитати про нього.

Було дуже рано. Вона поцілувала бабусю, яка ще спала, взула червоні черевички і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла мого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його назад.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз біля берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Ріка ніби не хотіла брати у дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути їй Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гойдався в комишах, стала на краєчок корми і знову кинула черевички у воду. Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. Дівчинка хотіла вистрибнути на землю, але, поки пробиралася з корми на ніс, човен відійшов уже далеко від берега і швидко поплив за течією.

Герда дуже злякалася, почала плакати і кричати, але ніхто, крім горобців, не чув її. Горобці ж не могли перенести її на землю, вони тільки летіли за нею вздовж берега і, ніби бажаючи її втішити, цвірінчали: «Ми тут! Ми тут!»

Човен плив за водою далі й далі. Герда сиділа сумирно в самих панчішках, її червоні черевички пливли за човном, але не могли наздогнати.

Обидва береги річки були дуже гарні. Цвіли чудові квіти, стояли високі розлогі дерева, на луках паслися вівці та корови. Але ніде не видно було жодної живої душі.

«Може, річка несе мене до маленького Кая!» — подумала Герда, повеселішала, підвелася на ніжки і довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона припливла до великого вишневого садка, в якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріхою з дивними червоними і блакитними віконцями. Перед дверима виструнчилися два дерев'яні солдати і віддавали рушницями честь усім, хто проходив мимо. Герда гукнула їм — вона думала, що солдати живі. Але, звичайно, вони нічого не

відповіли. Човен підплив зовсім близько, трохи не до самого берега.

Дівчинка гукнула ще голосніше. З хатинки вийшла, спираючись на костур, стара-престара бабуса у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ох, бідна маленька дитинко! — сказала стара. — Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко?

З цими словами бабуса зайшла у воду, зачепила костуром човен, притягла його до берега і висадила Герду.

Герда дуже зраділа, що нарешті опинилася на землі, хоча трошки й побоювалася старої.

— Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуса.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуса похитувала головою і повторювала: «Хм, хм!» От дівчинка скінчила і спитала бабусю, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, так що дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень і подивиться на квіти в саду, вони красивіші, ніж намальовані в найкращій книжці з малюнками, і кожна квітка вміє розповідати казки. Тут бабуса взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ.

Вікна були високо від підлоги і всі різнокольорові — червоні, блакитні, жовті, тому сама кімната світилася дивним різнобарвним світлом.

На столі стояла корзина зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуса розчісувала їй волосся золотим гребінцем. Волосся кучерявилося і оточувало золотим сяйвом свіженьке, кругле, як троянда, личко дівчинки.

— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуса. — Ось побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І що довше вона чесала кучері дівчинці, то більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не залишилося. Бабуса боялася, що Герда, побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї.

Зробивши свою справу, бабуса повела Герду у квітник. Які пахощі, яка розкіш! Тут було багато найрізноманітніших квітів — представниць кожної пори року. У всьому світі не могли б відшукати книжки з малюнками, барвистішими і прекраснішими за цей квітник. Герда стрибала від

задоволення і гралася поміж квітами, поки сонце не сіло за високими вишневими деревами. Тоді бабуса поклала її в гарненьке ліжечко з червоними шовковими подушками, набитими блакитними фіалками. Дівчинка заснула, і їй снилися чудові сні.

Наступного дня Герді знову дозволили гратися серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй, проте, здавалося, що якоїсь бракує. Але якої?

Одного ранку вона сиділа і розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, — бабуса забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. Ось що значить неухважність!

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда і побігла шукати їх на клумбах. Шукала, шукала — і не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю й заплакала. Теплі сльози впали якраз на те місце, де стояв раніше один з кущів троянд. Як тільки сльози змочили землю — вмить з неї виріс кущ, такий же свіжий, квітучий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди і раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними і про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка. — Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона у троянд. — Чи ви вірите тому, що він помер і не повернеться більше?

— Він не помер! — сказали троянди. — Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема.

— Дякую вам! — сказала маленька Герда і пішла до інших квітів, заглядала в їхні чашечки й питала: — Чи не знаєте ви, де Кай?

Але кожна квітка грілася на сонечку і думала тільки про свою власну казку або історію, яких наслухалася маленька Герда багато, але жодна з квіток не сказала ані слова про Кая.

І вона побігла у кінець садка. Хвіртка була зачинена на засув. Але Герда так довго смикала заіржавілий засув, що він піддався, хвіртка відчинилася, і дівчинка так, як була босоніж, побігла шляхом.

Разів зо три вона озирнулася назад, але ніхто не гнав за нею. Нарешті дівчинка втомилася, сіла на камені й поглянула навкруги: літо вже минуло, настала пізня осінь, а в чарівному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти всіх часів року, цього й не було помітно.

— О, як же я забарилася! Уже осінь надворі. Ні, спочивати не можна! — сказала маленька Герда і знову рушила в путь.

О, як втомилися її маленькі ніжки! Як холодно та вогко було навколо! Довге листя на вербі зовсім пожовкло, туман осідав на нього великими

краплинами і стікав, немов дощ, на землю. Листя опадало одне за одним. Лише терен стояв, укритий ягодами, але такими терпкими.

Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

Оповідання четверте

Принц і принцеса

Герді знову довелося сісти перепочити. На сніг прямо проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи їй головою, і нарешті заговорив:

— Кра-кра! Дррррастуй!

Краще вимовити людською мовою не вмів, але, напевне, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінька. Слова «сама-самісінька» Герда зрозуміла дуже добре і відчула відразу їх значення. Вона розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая.

Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!

— Та невже? Справді? — вигукнула дівчинка і ледве не задушила ворона поцілунками.

— Спокійніше, спокійніше! — сказав ворон. — Я гадаю, що це був твій Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе зі своєю принцесою.

— Хіба він живе у принцеси? — спитала Герда.

— А ось послухай! — сказав ворон. — Тільки мені дуже важко розмовляти по-вашому. От якби ти розуміла воронячу мову, я б тобі розповів про все далеко краще.

— Ні, цьому мене не вчили! — мовила Герда. — Моя бабуся — та все розуміє і теж, напевне, вміє розмовляти цією мовою.

— Ну, нічого! — сказав ворон. — Розповім, як зумію, хоч і погано.

І він розповів про все, що тільки знав.

— У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що й сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі і вже забула все, що прочитала, — отака розумна! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, як кажуть, не дуже приємно, і почала наспівувати пісеньку: «Чом мені не вийти заміж?»

«А й справді», — подумала вона і вирішила вийти заміж. Але вона хотіла мати чоловіка, який би зумів підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, — бо це дуже нудно.

Скликали барабаном усіх придворних дам і оголосили бажання принцеси. Усі вони були дуже задоволені. «Це нам до вподоби! Ми й самі недавно про це думали!» — казали вони. Ти можеш повірити кожному моєму слову, — додав ворон, — у мене є наречена, вона гуляє цілком вільно по всьому палацу і все мені розповідає.

Його наречена, звичайно, була також ворона. Адже кожен шукає собі дружину до пари, от і ворон обрав ворону.

— Наступного дня всі газети вийшли з рамкою із сердечок і з вензелями принцеси. В газетах було оголошено, що кожен юнак приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися зовсім вільно, як удома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка.

— Так, так, — повторив ворон, — ти можеш мені повірити, це так само вірно, як те, що я тут сиджу. Народ юрбою ринув до палацу. Давка, штовханина! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а щойно ступали на поріг палацу і бачили гвардію, усю в сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, великі освітлені зали, — як одразу їх брав страх. От і стоять тоді перед тронем, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити, тільки повторюють останнє слово, що сказала принцеса. А їй же зовсім не те було потрібно! Справді, ніби їх усіх обпоювали дурманом! А як тільки вони виходили за ворота, знову могли розмовляти. Від воріт до дверей палацу тягнулася довга-предовга вервечка людей, я сам був там і бачив це! — вів ворон далі. — Їм хотілося їсти й пити, але з палацу їм не винесли навіть склянки води. Правда, хто був розумніший, той про запас узяв із собою бутербродів, але не ділився зі своїм сусідом, думаючи про себе: «Хай виглядають охлялими — принцеса не візьме їх».

— Ну, а Кай, маленький Кай? — спитала Герда. — Коли ж він прийшов? Був і він у натовпі?

— Стривай! Тепер ми саме дійшли до нього. Це було на третій день. З'явився невеличкий чоловік, ні в кареті, ні верхи, а просто прийшов пішки, і прямо в палац! Його очі блищали, як твої. Волосся в нього було довге, але одягнений він був бідно.

— Це Кай! — зраділа Герда. — Так, я знайшла його! — і вона заплескала в долоні.

— За спиною у нього була невеличка торбинка! — продовжував ворон.

— Ні, це, напевне, були його санчата, — сказала Герда, — він пішов з дому із санчатами.

— Можливо, — мовив ворон, — я не роздивився як слід. Але я добре

знаю від моєї нареченої, що, зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, він анітрошки не збентежився, кивнув їм головою і сказав: «Нудно, напевне, стояти на сходах, я краще піду в кімнати!» Таємні радники і генерали ходили босоніж, розносячи золоті блюда, — урочистіше не можна уявити. А його чоботи гучно рипіли, та на це він не зважав.

— Це напевне Кай! — скрикнула Герда. — Я знаю, у нього були нові чоботи. Я сама чула, як вони рипіли, коли він приходив до бабусі.

— Так, вони дуже рипіли! — продовжував ворон. — Зовсім сміливо підійшов він до принцеси, яка сиділа на перлині завбільшки з веретено, а всі придворні дами зі своїми фрейлінами, і фрейліни цих фрейлін, і всі кавалери зі своїми камердинерами, і камердинери цих камердинерів, і їхні хлопчики-служники стояли навколо. Що далі хто стояв від принцеси і ближче до дверей, то пихатіше тримався. На хлопчика-служника, який завжди носить пантофлі, й дивитись не можна було, такий гордий стояв він на дверях.

— Це все, напевне, було дуже страшно, — сказала Герда. — А Кай, він сподобався принцесі?

— Він з нею розмовляв так гарно, як я, коли говорю по-воронячи. Це я чув від моєї нареченої. Він тримався вільно і дуже мило. Він сказав, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну, от і вона йому сподобалася, і він їй також.

— Так, це напевне був Кай! — сказала Герда. — Він такий розумний, знає всі чотири дії арифметики, навіть з дробами. Ах, проведи ж мене скоріше до палацу!

— Це легко сказати! — відповів ворон. — Але як це зробити? Стривай, я пораджусь з моєю нареченою. Вона вже щось придумас і скаже нам. Ти гадаєш, що тебе так просто і пустять до палацу? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити.

— Мене пустять! — мовила Герда. — Коли б Кай почув, що я тут, він одразу прибіг би за мною.

— Зачекай мене тут, коло парканчика, — сказав ворон, кивнув головою і полетів.

Ворон повернувся пізно ввечері.

— Кра! Кра! — закаркав він. — Моя подруга посилає тобі тисячу привітань і оцю маленьку паляничку, — вона взяла її на кухні. Там їх багато, а ти, напевне, голодна. Ну, це неможливо, щоб тебе впустили до палацу, ти ж босоніжка. Гвардійці в сріблі і лакеї в золоті цього не дозволять. Але ти не плач. Ти будеш там. Моя подруга знає, як пройти в

спальню принцеси з чорного ходу, і знає, де дістати ключ.

Вони пішли садком, довгими алеями, де опадало з дерев пожовкле листя. Коли всі вогні в палаці погасли, ворон провів дівчинку у маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху і палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла дізнатися, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так яскраво уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як він усміхався їй, коли вони бувало сиділи поруч під кущами троянд! А як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона заради нього, дізнається, як сумують за ним усі рідні... О, вона відчувала і радість, і страх!

Та ось вони вже на сходах.

На шафі горіла лампа, а на підлозі сиділа ручна ворона і озиралася на всі боки. Герда вклонилася їй, як учила робити її бабуса.

— Мій наречений розповів мені про вас стільки хорошого! — сказала ручна ворона. — «Повість вашого життя», як це звуть, теж дуже зворушлива. Чи не можете ви взяти лампу, а я піду вперед. Ми підемо прямо і нікого тут не зустрінемо.

— А мені здається, хтось іде за нами! — сказала Герда, і в ту ж хвилину повз неї прошмигнули якісь тіні: коні з розпущеними гривами і тонкими ногами, мисливці, дами та кавалери верхи.

— Це сні! — сказала ручна ворона. — Тим краще для нас, — зручніше буде роздивитися сонних. Я сподіваюся, що, коли ви будете в пошані та честі, ви покажете, яке у вас благородне серце.

— Це цілком зрозуміло! — сказав лісовий ворон.

Тут вони увійшли до першої зали, оббитої рожевим атласом та затканої квітами. Повз дівчинку знову пролинули сні, але так швидко, що вона не встигла роздивитися вершників. Зали були одна розкішніша за іншу — вони просто засліплювали своєю красою. Нарешті вони дісталися до опочивальні. Її стеля нагадувала верхівку величезної пальми з коштовним кришталевим листям. З середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая. Дівчинка злегка одгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю. О, це був Кай! Вона голосно вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сні з шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай!

Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилося. Маленька Герда заплакала і розповіла всю свою історію і все, що зробили для неї ворони.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса, а ворон похвалили і сказали, що вони на них не сердяться, але щоб більше ворони так не робили. Проте ворони мусять одержати нагороду.

— Хочете ви літати на волі, — спитала принцеса, — або мати постійну посаду придворних ворон і все те, що залишається на кухні?

Обидві ворони вклонилися і подякували за постійну посаду, бо подумали про старість. Вони сказали: «На схилі віку добре мати вірний шматок хліба».

Принц підвівся зі свого ліжка і запропонував його Герді. Більше він поки що нічого не міг зробити. Вона склала свої маленькі ручки і подумала: «Які хороші бувають люди і звірі!» Потім заплющила очі і солодко заснула. Сни знову прилинули в опочивальню. Здавалося, вони везли на маленьких санчатах Кая, який кивав Герді головою. Але, на жаль, це був лише сон, і все зникло, коли дівчинка прокинулась.

Наступного дня її одягли з голови до ніг у оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці і жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая.

Їй дали і чобітки, і муфту, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета з чистого золота. Герб принцеси і принца блищав на ній, як зірка, кучери, лакеї, [форейтори](#), — їй дали і форейторів, — усі були в маленьких золотих коронах. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. Лісовий ворон, який уже одружився з ручною вороною, проводжав її перші три милі і сидів у кареті поряд з дівчинкою — він не міг їхати, сидячи спиною до коней. Ручна ворона стояла на дверях і махала крилами. Вона не поїхала проводити дівчинку, бо в неї боліла голова з того часу, як мала постійну посаду і багато їжі. У кареті було повно пряників і кренделів, а в сидінні росли фрукти і горіхи.

— Прощай! Прощай! — кричали принц і принцеса, і Герда заплакала, і ворон також. Так проїхали вони перші три милі. Тут і ворон попрощався з дівчинкою. Це була тяжка розлука. Ворон злетів на дерево і махав своїми чорними крилами доти, доки карета, блиска, як сонце, зникла з очей.

Маленька розбійниця

Вони їхали темним лісом, але карета світилася, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам, а вони цього не стерпіли.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулися на карету, схопили коней, убили маленьких кучера і служників і витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька, напевне, горішками відгодована! — сказала стара розбійниця з довгою колючою бородою і волохатими бровами, що нависали над очима.

— Жирненька, як молоденький баранчик! Яка ж це вона на смак!

І вона витягла гострий блискучий ніж.

Це було жахливо!

— Ой! — закричала вона нараз. Її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була страшенно свавільна й дика.

— Жахливе дівчисько! — закричала мати і не встигла вбити Герду.

— Вона гратиметься зі мною, — сказала маленька розбійниця, — і віддасть мені свою муфту, своє гарне платтячко, і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так укусила матір за вухо, що та підстрибнула і закрутилася на одному місці. Розбійники зареготали:

— Ач як танцює зі своїм дівчиськом!

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, позаяк була дуже розпечена і вперта.

Вона і Герда сіли в карету і помчали в глиб лісу через пеньки та каміння. Маленька розбійниця була така на зріст, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якимось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розгніваюся. Ти принцеса?

— Ні, — сказала Герда і розповіла про все, що їй довелося пережити, а також про те, як вона любить маленького Кая.

Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розгніваюся на тебе, — я краще сама уб'ю тебе!

І вона витерла сльози Герді, а потім сховала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку й теплу.

Карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замку. Він весь згори донизу потріскався, гайвороння вилітало з великих щілин.

Вибігли величезні бульдоги, і здавалось, кожен з них може проковтнути людину. Вони підстрибували високо вгору, але не гавкали. Це їм було заборонено.

Посеред величезної зали з напівзруйнованими закіптюженими стінами та кам'яною підлогою палав вогонь. Дим підіймався до стелі і сам собі шукав виходу. Над вогнем кипів у величезному казані суп, а на рожнях смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

Дівчаток нагодували і напоїли, і вони пішли у свій куток, де лежала солома, вкрита килимами.

Вгорі над ними, на жердинках та перекладинах, сиділо більше сотні голубів. Усі вони, здавалося, спали, але, коли підійшли дівчатка, трохи заворушилися.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця, схопила швидко одного і потрусила так, що той замахав крилами. — Поцілуй його! — гукнула вона, сунувши голуба Герді прямо в обличчя. — А ось тут сидять лісові пустуни! — продовжувала вона, показуючи на двох голубів, що сиділи в невеличкій заглибині стіни, за дерев'яними ґратами. — Ці двоє — лісові пустуни! Їх треба тримати замкненими, а то враз полетять. А ось мій любий дідуганчик «Бе», — і дівчинка потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашійнику. — Його теж треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шиєю моїм гострим ножем, — він дуже цього боїться.

І маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгий ніж і провела ним по шиї оленя. Бідна тварина почала брикатися, а дівчинка зареготала і потягла Герду до постелі.

— Хіба ти спиш з ножем? — спитала її Герда, з острахом дивлячись на цю річ.

— Завжди! — відповіла маленька розбійниця. — Хто знає, що може трапитися. Але розкажи мені ще про маленького Кая і про те, як ти мандрувала по світу.

І Герда розповідала знову все спочатку, а лісові голуби воркотіли вгорі, у своїй клітці; інші голуби вже спали. Маленька розбійниця обняла однією рукою Герду — в другій у неї був ніж — і захропіла. Але Герда не могла заплющити очей. Вона не знала, чи вб'ють її, чи залишать живою. Розбійники сиділи навколо вогню, співали й пили вино, а стара розбійниця перекидалась. О, як страшно було дивитися на це маленькій дівчинці! Раптом лісові голуби сказали:

— Курр! Курр! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його санчата. Він сидів у санках Снігової Королеви, вони їхали лісом, коли ми ще лежали в гнізді. Вона дихнула на маленьких голуб'ят, і, крім нас двох, усі вмерли. Курр! Курр!

— Що ви там говорите нагорі? — скрикнула Герда. — Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

— Вона поїхала, напевне, в Лапландію, — відповіли голуби, — адже там завжди сніг і крига. Спитай у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

— Так, там завжди сніг і крига, там так чудово, прекрасно! — сказав північний олень. — Там можна стрибати на волі по величезних блискучих крижаних полях, там стоїть літнє шатро Снігової Королеви. Але її найулюбленіший палац біля Північного полюса, на острові, що зветься Шпіцберген.

— О Кай! Маленький Кай! — зітхнула Герда.

— Лежи тихо, — сказала маленька розбійниця, — а то я штрикну тебе ножом.

Вранці Герда розповіла їй, що чула від лісових голубів. Маленька розбійниця серйозно подивилася на Герду, кивнула головою і сказала:

— Ну, хай буде так... Хай буде так. А ти знаєш, де Лапландія? — спитала вона у північного оленя.

— Хто ж це може знати краще за мене? — відповів олень, і очі в нього заблищали. — Там я народився і виріс, там стрибав по снігових полях.

— Так слухай! — сказала Герді маленька розбійниця. — Бачиш, усі наші пішли, вдома одна мати, але трохи згодом вона засне. Тоді я дещо для тебе зроблю.

Дівчинка стрибнула з ліжка, обняла матір, смикнула її за бороду і сказала:

— Доброго ранку, мій любий козлику!

А мати наципала їй ніс так, що він почервонів і посинів, але все це робилося з великої любові.

Коли стара хильнула з сьомої пляшки і захропла, маленька розбійниця підійшла до північного оленя і сказала:

— Я ще могла б довго розважатися з тобою, бо ти дуже смішний, коли тебе лоскотють гострим ножом, але нехай уже буде так. Я відв'яжу тебе і випущу на волю. Ти можеш утекти до своєї Лапландії, але за це мушиш віднести до палацу Снігової Королеви цю дівчинку, там її названий братик. Ти, звичайно, чув, що вона розповідала. Вона говорила досить голосно, а ти завжди підслуховуєш.

Північний олень застрибав від радості. Маленька розбійниця посадила

на нього Герду, міцно прив'язала її про всяк випадок і підсунула під неї м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

— Ну, хай уже буде так, — сказала вона далі, — візьми назад твої хутряні чобітки, бо буде холодно. А муфту я вже лишу собі, надто вона гарненька. Проте мерзнути я тобі не дам. Ось материні рукавиці, вони тобі будуть аж по лікті. Засувай у них руки. Ну, ось тепер рука в тебе, як у моєї матері.

Герда плакала від радості.

— Терпіти не можу, коли скигять! — сказала маленька розбійниця. — Тепер тобі треба дивитися весело. Ось на тобі ще дві хлібини й [окіст](#). Ти не будеш голодувати.

І хлібини й окорок вона прив'язала до оленя. Потім маленька розбійниця відчинила двері, заманила усіх величезних собак у дім, перерізала своїм гострим ножом вірвовку, якою був прив'язаний олень, і сказала йому:

— Ну, біжи! Тільки бережи маленьку дівчинку!

Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і сказала:

— Прощавай!

Північний олень помчав через пні та каміння лісом, болотами, степами так швидко, як міг. Вовки вили, круки кричали.

— Фук! Фук! — почулося раптом з неба, і воно ніби зачхало вогнем.

— Ось моє рідне північне сяйво! — сказав олень. — Дивись, як світить!

І він побіг далі, не зупиняючись ні вдень, ні вночі.

Хліб вони вже з'їли, окіст також і нарешті опинилися в Лапландії.

Оповідання шосте Лапландка і фінка

Олень зупинився біля жалюгідної хатинки. Дах спускався до самої землі, а двері були такі низенькі, що людям доводилося пролазити в них рачки. Вдома була лише стара лапландка, вона смажила при світлі лойового каганця рибу. Північний олень розповів усю історію Герди, але спочатку свою власну, — вона здавалася йому набагато важливішою. А Герда так задубла від холоду, що й говорити не могла.

— Ой ви бідолахи! — сказала лапландка. — Вам ще далеко треба бігти. Доведеться пройти миль сто, поки дістанетеся Фінляндії, де Снігова

Королева живе на дачі і щовечора запалює блакитні бенгальські вогні. Я напишу кілька слів на сухій рибі-трісці, паперу в мене немає, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене навчить, що треба робити.

Коли Герда зігрілася, наїлася і напилася, лапландка написала кілька слів на сухій рибі-трісці, наказала Герді добре її берегти, потім прив'язала дівчинку до спини оленя, і той знову побіг.

— Фук! Фук! — знову лунало в повітрі. Цілу ніч спалахувало чудове блакитне північне сяйво. Так добіг олень з Гердою до Фінляндії і постукав у димар фінки — дверей у неї зовсім не було.

Всередині було так жарко, що фінка, маленька жінка, була майже гола. Вона швидко стягла з Герди весь одяг, рукавиці й чобітки, — інакше Герді було б надто жарко, — поклала оленю на голову крижинку і почала читати те, що було написано на сухій рибі-трісці. Вона прочитала все з початку до кінця тричі, поки не вивчила напам'ять, і потім сунула тріску в казан із супом. Адже риба ще могла згодитися, а у фінки нічого даремно не пропадало.

Тут олень розповів спочатку свою історію, а потім історію Герди. Фінка кліпала розумними очима, але не казала ані слова.

— Ти дуже мудра жінка! — сказав олень. — Ти можеш зв'язати однією ниткою всі чотири вітри. Коли [шкіпер](#) розв'яже один вузол — повіє ходовий, розв'яже другий — розгодиниться, а розв'яже третій і четвертий — зніметься така буря, що поламає на трісочки дерева. Чи не даси ти для дівчинки такого напою, що надав би їй сили дванадцяти богатирів? Тоді б вона подолала Снігову Королеву.

— Сили дванадцяти богатирів? — сказала фінка. — Аякже! Хіба це допоможе їй? — Тут вона взяла з полиці великий сувій паперу і розгорнула його. На ньому були якісь дивні письмена. Фінка почала читати їх і читала, доки піт не виступив у неї на чолі.

Олень знову почав просити за Герду, а сама Герда дивилася на фінку такими зворушливими, повними сліз очима, що та знову закліпала, відвела оленя в куток кімнати і, міняючи йому лід на голові, прошепотіла:

— Маленький Кай справді у Снігової Королеви, але він дуже задоволений і щасливий і думає, що це найкраще місце на світі. А все тому, що в нього в серці і в оці сидять скалки дзеркала, їх треба викинути, інакше він ніколи не буде людиною і Снігова Королева назавжди матиме над ним владу.

— А ти не можеш допомогти чим-небудь Герді, щоб вона стала сильнішою за всіх?

— Я не можу дати їй більше сил, ніж у неї є зараз. Хіба ти не бачиш,

яка велика її сила? Хіба ти не бачиш, що їй підкоряються і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла півсвіту. Не в нас позичати їй сили. Сила — в її серці. Якщо вона сама не зможе пройти у замок Снігової Королеви і вийняти з серця Кая скалки, ми не зможемо й поготів. За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси туди дівчинку і опусти біля великого куща, що стоїть на снігу, вкритий червоними ягодами, і хутко повертайся назад, не барися ані хвилинки.

З цими словами фінка посадила Герду на спину оленя, і той побіг що було сили.

— Ой, я без теплих чобітків! Ой, я без рукавиць! — закричала маленька Герда. Вона згадала про них, опинившись на лютomu морозі. Але олень не смів зупинятися, поки не добіг до куща з червоними ягодами. Тут він опустив Герду, поцілував її прямо в губи, і по щоках його потекли великі блискучі сльози. Бідна Герда залишилася сама, на лютomu морозі, без чобіток, без рукавиць.

Вона побігла як тільки могла швидко вперед. Назустріч їй линув цілий полк снігових пластівців, але вони не падали з неба — небо було зовсім ясне, і на ньому палало північне сяйво. Ні, вони неслися по землі просто на Герду і, наближаючись, ставали все більшими й більшими.

Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були набагато більші, страшніші, вони були живі і мали різну форму. Це були передові загони війська Снігової Королеви. Одні нагадували потворних їжаків, другі — стоголових змій, треті — товстих ведмежат з настовбурченою шерстю, але всі були блискучо-білі, всі були живі снігові пластівці. Герді було так холодно, що кожен подих відразу перетворювався на густий туман.

Але нам треба подивитися, що діялося в цей час з Каєм. Він і не думав про Герду і щонайменше про те, що вона йде до нього.

Оповідання сьоме

Що було в замку Снігової Королеви і що трапилося потім

Стіни замку Снігової Королеви збудувала метелиця, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було понад сто зал, наметених віхолами, найбільша тяглася на багато-багато миль. Північне сяйво освітлювало всі ці зали, і всі вони були такі великі, пустинні, такі крижано-холодні і блискучі! Веселі розваги ніколи не заглядали сюди. Ніколи не влаштовувалися тут ведмежі бали з танцями під музику завірюхи, бали, на яких білі ведмеді

показали б свою грацію та вміння ходити на задніх лапах; ніколи не збиралися пограти в карти; не сходилися побазікати за чашкою кави біленькі кумасі-лисички.

Ні, холодно, порожньо і пустинно було завжди в залах Снігової Королеви. Північне сяйво спалахувало і світило так правильно, що можна було точно розрахувати, коли світло збільшиться і коли зменшиться. Посередині найбільшої пустинної безкінечної снігової зали було замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, рівних і правильних, ніби це було навмисно зроблено. Посередині озера сиділа Снігова Королева, коли була вдома. Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму і що це єдине і найкраще дзеркало на світі. Маленький Кай зовсім посинів, майже почорнів від холоду, але не помічав цього, — поцілунки Снігової Королеви зробили його нечутливим до холоду, а його ж серце було крижиною. Кай грався плескатими крижинками, складаючи з них різні фігури. Є така гра — складання фігур з дерев'яних дощечок, вона зветься китайською. Кай теж складав різні вишукані фігури, але з крижин, і це називалося «льодова гра розуму». В його очах ці фігури були чудом мистецтва, а складання їх — найважливішою справою. Так йому здавалося тому, що в оці в нього сиділа скалка чарівного дзеркала. Він складав з крижин і цілі слова. Але ніяк не міг скласти слово, яке йому особливо хотілося, — слово «Вічність».

Снігова Королева сказала йому:

— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар і я подарую тобі весь світ і нові ковзани.

Але він ніяк не міг його скласти.

— Тепер я полечу в теплі краї, — мовила якимось Снігова Королева. — Подивлюся в чорні казани. — Так вона називала кратери вогнедишних гір — Везувія і Етни. — Я побілю їх трохи. Це добре після лимонів і винограду.

І вона полетіла, а Кай залишився один в неосяжній пустинній залі, дивився на крижини і все думав, думав, так, що в голові у нього боліло. Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий. Можна було подумати, що він замерз.

У цей час у величезні ворота, що їх пробили буйні вітри, входила Герда. Вітри тут затихли і лягли, ніби захотіли спати. Вона увійшла у велику пустинну холодну залу — і побачила Кая.

Вона впізнала його, кинулась йому на шию і крикнула:

— Каю! Милий мій Каю! Нарешті я знайшла тебе!

Та він сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, її гарячі сльози впали йому на груди, пройшли в саме серце, розтопили крижану кору і розтопили скалку чарівного дзеркала. Кай глянув на Герду, і вона заспівала про троянди.

Кай раптом гірко заплакав і плакав так довго й сильно, що скалка витекла з ока разом зі сльозою. Тоді він упізнав Герду і зрадів.

— Гердо! Мила моя Гердо!.. Де ж це ти була так довго? Де був я сам? — Він оглянувся навколо. — Як тут холодно, пустинно!

І він міцно притулився до Герди!.. Вона сміялася і плакала від радості. Радість була така велика, що навіть крижини затанцювали. Герда поцілувала Кая в обидві щоки, і вони знову зажевірили, поцілувала його в очі, і вони зблищали, як її власні, поцілувала його руки й ноги, і він знову став бадьорий і дужий.

Кай з Гердою вийшли з пустинного крижаного замку. Вони йшли й говорили про бабусю, про свої троянди, і на їхньому шляху затихали буйні вітри, визирало сонце. Коли ж дійшли до куща з червоними ягодами, там уже чекав їх північний олень. З ним була молода олениха, її вим'я було повне молока. Вона напоїла ним Кая і Герду і поцілувала їх у губи.

Кай і Герда поїхали спочатку до фінки, відігрілися в її теплій хатинці і дізналися про шлях додому. Потім поїхали до лапландки. Вона пошила їм новий одяг, полагодила сани і поїхала провжджати. Олень з молодого оленихою теж провжджали їх до самого кордону Лапландії, де вже пробивалася перша зелень. Тут Кай і Герда попрощалися і з оленями, і з лапландкою.

— Щасливої путі! — сказали їм олені і лапландка.

Почали цвірінчати перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу назустріч їм виїхала дівчина на баскому коні, — Герда його впізнала, бо він колись віз її золоту карету. Дівчина була в яскравій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це була маленька розбійниця. Їй набридло жити вдома, і вона захотіла побувати на півночі, а якщо там не сподобається — і в інших частинах світу. Вона відразу впізнала Герду, а Герда її. Їм обом було дуже радісно.

— Бач, бродяга! — сказала вона Каєві. — Хотіла б я знати, чи вартий ти того, щоб за тобою бігали на край світу!

Але Герда погладила її по щоці і спитала про принца та принцесу.

— Вони поїхали в чужі землі, — відповіла дівчина.

— А ворон? — спитала Герда.

— Лісовий ворон помер. Ручна ворона залишилася вдовою, ходить з чорною шерстинкою на нозі і скаржиться на долю. Але все це дрібниці, а ти краще розкажи, що було з тобою, як ти його відшукала.

І Герда та Кай розказали їй усе, як було.

— Шніп-шнап-шнуре-бассельуре — от і казці кінець! — сказала дівчина і, потиснувши їм руки, обіцяла відвідати їх, якщо коли-небудь забреде їхні місця. Вона поїхала далі, у далекий світ.

Кай і Герда йшли, тримаючись за руки, і по дорозі, де вони проходили, розквітали квіти, зеленіла трава. Вони побачили високі башти, впізнали велике місто, де вони жили. Вони зійшли знайомими сходами і увійшли в кімнату, де все було по-старому: і годинник так само йшов «тік-так», і стрілка так само рухалася.

Але, коли Кай і Герда увійшли в низенькі двері, вони помітили, що за цей час устигли стати дорослими людьми. Троянди цвіли і заглядали з даху у відчинене вікно, там стояли і їхні дитячі стільчики. Кай і Герда сіли кожен на свій і взяли одне одного за руки. Холодну, величну красу володінь Снігової Королеви вони забули, як важкий сон.

Так сиділи вони обоє, дорослі, але ще діти, діти серцем, а надворі стояло тепле радісне літо.

РУСАЛОЧКА

Далеко, у відкритому морі, вода зовсім синя, наче пелюстки волошок, і прозора, наче скло, — проте там дуже глибоко! Жоден якір не дістане дна. Багато дзвіниць довелося б поставити одна на одну, щоб верхня могла виднітися з води. Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки.

Не подумайте, що там на дні лише голий білий пісок, — ні, там ростуть дивовижні дерева й квіти, з такими гнучкими стеблами та листям, що вони ворухнуться, як живі, при найменшому русі води. Риби, великі й маленькі, мелькають між гіллям, зовсім так, як у нас у повітрі пташки. У найглибшому місці стоїть палац морського царя. Стіни його зведено з коралів, а великі гостроверхі вікна зроблені з найпрозорішого бурштину, а дах — з черепашок, які відкриваються і закриваються від припливу та відпливу. Це дуже красиво, бо всередині кожної черепашки лежить сяюча перлина, навіть одна-єдина з них була б багатою оздобою в короні королеви.

Морський цар давно вже овдовів, і господарство вела його стара мати. Вона була жінка розумна, але надто вже пишалася своїм високим походженням і носила на хвості цілу дюжину устриць, тоді як інші знатні дами мали право носити лише по шість.

Проте вона заслуговувала всіляких похвал, особливо тим, що дуже любила своїх маленьких онучок, морських царівен, і піклувалася про них. Їх було шестеро, прегарних дівчаток, але кращою за всіх була наймолодша. Вона була ніжна і прозора, немов пелюстка троянди, з очима синіми, ніби глибоке море; але, як і інші русалочки, не мала ніг, і тіло її закінчувалося риб'ячим хвостом.

Цілісінький день царівни бавилися у величезних залах палацу, де на стінах росли живі квіти.

У розчинені бурштинові вікна запливали риби, як у нас інколи до кімнати залітають ластівки; риби підпливали до маленьких царівен, їли з їхніх рук і дозволяли пестити себе.

Навколо палацу був великий сад з вогненно-червоними і темно-блакитними деревами. Листя і гілля на них весь час коливалися, і плоди сяяли, наче золото, а квіти були мов палаючі вогні. Землю тут посипали дрібним-дрібним піском, ледь блакитним, як сірчане полум'я. І скрізь на морському дні все мало ледь блакитний відблиск, — можна було подумати, що ти стоїш не на морському дні, а десь високо в повітрі, і вгорі і під

ногами — скрізь небо. У безвітря можна було навіть побачити сонце; воно здавалося пурпуровою квіткою, з чашечки якої ллються струмені світла.

Кожна з маленьких царівен мала своє містечко в саду, де могла копати і саджати квіти, які хотіла. Одна зробила собі грядочку квітів у вигляді кита, другій заманулося, щоб її грядка була схожа на маленьку морську русалку, а наймолодша зробила свою грядку круглою, як сонце, і посадила на ній такі ж, як воно, червоногарячі квіти.

Дивною дитиною була ця русалочка — така тиха, задумлива... Сестри її захоплювалися різними дивовижними речами, які потрапляли сюди з розбитих кораблів, а вона, крім своїх палаючих червоних квітів, схожих на сонце, поставила у своєму куточку лише одну прекрасну мармурову статую. Це був чудовий хлопчик з білого чистого мармуру, що опинився на дні моря з якогось загиблого корабля. Вона посадила біля статуї рожево-червону плакучу вербу, верба чудово розрослась; гілля її звішувалося через статую і хилилося на блакитний пісок. А тінь від гілля здавалася фіалковою і теж хиталася, — здавалось, верхів'я і коріння ніби бавляться і цілуються одне з одним.

Не було більшої втіхи для русалочки, як слухати про життя людей там, нагорі. Стара бабуса мусила розповідати їй усе, що тільки знала про кораблі, міста, про людей, про тварин. Найбільше подобалося русалочці і дивувало її, що квіти на землі пахнуть — не те що тут, у морі! — що ліси там зелені, а рибки, які живуть на деревах, так дзвінко і добре співають. Бабуса називала рибками пташок, інакше внучки не зрозуміли б її, адже вони ніколи не бачили пташок.

— Коли вам мине п'ятнадцять років, — казала бабуса, — вам теж дозволять впливати на поверхню моря, сидіти при світлі місяця на скелях і дивитися на величезні кораблі, що пропливатимуть мимо, ви побачите ліси й міста.

Саме цього року старшій царівні минав п'ятнадцятий рік. Іншим сестрам — а вони йшли одна по одній — доводилося ще чекати, і найдовше наймолодшій — цілих п'ять років, поки можна буде підійматися з морського дна і дивитися, що робиться на землі. Кожна з них обіцяла розповісти сестрам про те, що найбільше сподобається їй у перший день.

Адже їм не досить було тільки розповідей бабусі — їм хотілося так багато знати!

Та ніхто з них так пристрасно не жадав виплисти швидше на поверхню моря, як наймолодша, тиха, задумлива русалочка, якій доводилося чекати довше за всіх.

Скільки ночей простояла вона біля відчиненого вікна і дивилася вгору крізь морську блакить, де ворушили своїми плавцями і хвостиками риби! Вона могла бачити місяць і зірки. Правда, крізь воду вони здавалися досить

блідими, проте далеко більшими, ніж здаються нашим очам.

А якщо інколи над нею линула темна хмара, вона знала — це пливе або кит, або корабель з багатьма людьми. Їм, звичайно, і на думку не спадало, що під ними, на морському дні, стоїть маленька прекрасна русалочка і простягає до них свої білі ручки.

Нарешті, старшій царівні виповнилося п'ятнадцять років і їй дозволили піднятися на поверхню моря.

Коли вона повернулась — оповідам не було краю. Але найкраще, казала вона, плисти при світлі місяця на піщаній відмілині і милуватися великим містом на березі. Там, ніби сотні зірочок, горять вогні, чути музику, гомін людей, гуркіт екіпажів, там височать гостроверхі вежі, лунають дзвони. Так, саме тому, що їй не можна було туди потрапити, це її вабило найсильніше.

О! Як слухала ці оповідання наймолодша сестра! Пізно увечері, стоячи біля відчиненого вікна і дивлячись крізь блакитно-темну воду, вона тільки й думала про велике місто з усім його гомоном, рухом, і їй здавалося навіть, що вона чує дзвін.

Наступного року і друга сестра дістала дозвіл піднятися з води нагору і плавати, де схоче. Вона виринула в ту мить, коли заходило сонце, і знайшла, що прекраснішого за це видовище не може бути. Усе небо сяло, немов розтоплене золото, розповідала вона, а хмари — о, вона навіть не могла описати словами їхню красу! Пурпурові і фіолетові, вони швидко пливли в небі, але ще швидше, ніж хмари, до сонця летіла, ніби довгий білий серпанок, зграя диких лебедів. Русалочка теж попливла до сонця, але воно поринуло в море і рожевий відблиск згас на морській поверхні і на хмарах.

Минув ще рік, і впливла третя сестра. Вона була найсміливішою з усіх, тому попливла в широку ріку, що впадала в море. Вона побачила чудові зелені пагорки, вкриті виноградом. Замки і палади виглядали з прекрасних лісів. Вона чула, як співали пташки, а сонце так сяло і пекло, що русалка мусила часто поринати у воду, щоб освіжити своє палаюче личко. В невеликій бухті русалка помітила зграйку маленьких людських дітей. Зовсім голенькі, вони бігали і плескалися у воді. Русалка хотіла погратися з ними, але вони злякалися і втекли, а замість них прибігла маленька чорна тваринка, це був собака. Раніше русалка ніколи не бачила собак — собачка так грізно гавкав, що русалка від страху якнайшвидше попливла знову у відкрите море.

Але ніколи вона не могла забути чудові ліси, зелені пагорки і гарнесеньких діток, які могли плавати у воді, хоча у них і не було риб'ячого

хвоста.

Четверта сестра не була такою сміливою. Вона трималася посередині у відкритому морі і розповідала, що це найкраще! Куди сягне око — на багато миль навколо море, а небо — ніби перевернутий скляний купол. Вона бачила й кораблі, але тільки здаля, вони здавалися їй чайками, навколо бавилися веселі дельфіни, а величезні кити пускали воду з ніздрів, і здавалося, що навколо б'ють сотні фонтанів.

Та ось надійшла черга п'ятої сестри. Її день народження припав на зиму, і тому вона побачила те, чого не бачили, коли випливали вперше, її сестри. Море було зовсім зеленим, і навколо плавали крижані гори, схожі на величезні перлини, тільки далеко вищі, ніж найвищі дзвіниці, збудовані людьми. Гори були найвигадливіших форм і сяяли, як діаманти. Русалка сіла на найвищу, і всі моряки перелякано обходили цю гору, де сиділа вона; а вітер розвівав її довге волосся.

Та надвечір небо затягли хмари, замиготіла блискавка, загримів грім, а зчорніле море підносило високо і кидало вниз крижані брили, і вони горіли в червоному світлі блискавок. На всіх кораблях згортали паруси. Люди металися від жаху. А русалка сиділа спокійно на плавучій крижаній горі і дивилася, як вогняні блискавки зигзагами борознили небо і падали в море.

Взагалі кожна з сестер, яка тільки випливала вперше, була в захопленні від усього нового і, як здавалось їм, прекрасного.

Але, ставши дорослими і діставши дозвіл плавати скрізь, де хотіли, дівчата швидко звикли до всього і були вже байдужі до того, що бачили. Минув місяць, і вони вже казали, що скрізь добре, але вдома найкраще.

Часто увечері всі п'ятеро сестер бралися за руки і випливали зграйкою на поверхню моря. Чудові голоси були у них, таких не буває в людей. І коли здіймалася буря і кораблям загрожувала небезпека, русалки підпливали до них і співали солодко-солодко про те, як прекрасно на морському дні, і просили моряків не боятися спуститися туди до них. Але моряки не могли розібрати слів, їм здавалося, що то шумить буря. Та однаково вони не могли б побачити усієї краси на дні морському, адже, коли корабель гинув, люди тонули і вже мертвими припливали до палацу морського царя.

Вечорами сестри, взявшись за руки, підіймалися над водою, а найменша русалочка лишалась сама-самісінька, дивилась їм услід, і їй дуже хотілося заплакати, проте в русалок нема сліз і через це сумувати їм ще важче.

— Ох, коли б мені вже було п'ятнадцять років, — казала вона. — Я знаю, я дуже люблю той верхній світ і людей, які живуть там.

Нарешті і їй минув п'ятнадцятий рік.

— От і тебе виростили, — сказала їй бабуся, стара королева-вдова. — Йди-но сюди, я причепурю тебе так само, як і твоїх сестер. — І вона надягла на голівку русалочці вінець з білих лілей. Кожна пелюстка лілеї була половинкою перлини, потім стара наказала вісьмом великим устрицям причепитися до хвоста царівни — щоб усі знали про її високе походження.

— Вони щипають. Мені боляче! — сказала маленька русалочка.

— Заради краси варто потерпіти, — мовила стара.

О! Як охоче скинула б русалочка з себе усі ці розкішні убори і важкий вінець. Червоні квіти з її садка личили б їй значно більше, та що вдієш!

— Прощайте! — мовила вона і легко та плавно, наче бульбашка, піднялася з води нагору.

Сонце тільки-но зайшло, коли вона підвела голову над водою, але хмари ще палали пурпуром і золотом, і в блідому рожевому небі засвітилася вечірня зірка, така ясна та прекрасна. Повітря було м'яке й свіже, а море зовсім спокійне.

Неподалік стояв великий корабель з трьома щоглами, сам парус здіймався вгору — адже не було навіть маленького вітерця, і скрізь на [вантах](#) та [реях](#) сиділи матроси. З корабля лунали музика і співи, а коли звечоріло і стало зовсім темно, корабель засвітився сотнями різнобарвних ліхтариків, — здавалося, в повітрі замайоріли прапорці всіх націй.

Русалочка підпливла до самої [каюти](#), і коли хвиля підносила її вгору, вона могла зазирнути в прозоре віконце. У каюті зібралося багато пишно вбраних людей, але найкращим був молодий принц з великими чорними очима. Йому, певне, було не більше шістнадцяти років. Того дня святкували його народження, тому на кораблі і було так весело та розкішно. Матроси танцювали на палубі, а коли туди вийшов юний принц, сотні ракет злетіли в повітря, і стало ясно, як удень. Русалочка дуже злякалась і пірнула у воду, але швидко знову вистромила голівку, і їй здалося, ніби всі зірки падають до неї з неба.

Ніколи не бачила вона таких вогненних забав: великі сонця крутилися навколо, чудові вогненні риби злітали в повітря, і все це відбивалося в прозорому тихому морі. На кораблі було так світло, що видно було найменший канат і, звичайно, людей! О! Який гарний був молодий принц!

Він тиснув людям руки, сміявся, а музика все лунала й лунала тієї чудової ночі.

Було вже пізно, а русалочка все не могла відвести очей від корабля і прекрасного принца. Різнобарвні ліхтарики погасли, ракети вже не злітали в повітря, не гриміли постріли з гармат, тільки глибоко в морі гуло й стугоніло.

Русалочка сиділа на хвилі і гойдалася вгору та вниз, заглядаючи весь час у каюту.

Та от корабель набрав ходу, паруси напиналися один за одним. Хвилі дужчали. Наближались великі чорні хмари, вдалині спалахнула блискавка.

Насувалася страшна негода! Матроси кинулися згортати паруси. Великий корабель хитало в оскаженілому морі, вода здіймалася, наче величезні чорні гори, що ось-ось упадуть на щогли. Корабель пірнав, як лебідь, між високими горами і виринав знову на хвилях, що здіймалися над ним. Русалочці все це здавалося веселою прогулянкою, але моряки почували себе інакше. Корабель скрипів і тріщав, дошки гнулися від сильних ударів хвиль. Море кинулося на хоробрий корабель, [грот-щогла](#) зламалася посередині, наче очеретинка, корабель ліг набік, і вода полилася в трюм. Лише тепер русалочка зрозуміла небезпеку, їй і самій треба було бути обережною між балок та уламків корабля, що плавали на воді.

На одну мить стало зовсім темно, нічогісінько не було видно, а потім знову спалахнула блискавка, і русалочка побачила всіх людей на кораблі; кожен рятувався, як міг. Та вона шукала очима тільки принца. Коли корабель зовсім розвалився, вона побачила, як принц тоне в глибокому морі. Спочатку вона навіть зраділа, що він спускається до них, та згадала, що люди не можуть жити у воді і він припливе вже мертвим до палацу її батька. Ні! Він не повинен вмерти! Вона попливла між балок та дощок, зовсім забувши, що вони можуть її розчавити. Русалочка то пірнала глибоко у воду, то підіймалася високо над хвилями. Та ось нарешті вона наздогнала принца.

Він майже зовсім знесилів і не міг більше плисти в бурхливому морі. Його руки і ноги почали слабнути, прекрасні очі заплющилися, він би помер, коли б не з'явилася русалочка. Вона підвела його голову над водою і віддалася з ним на волю хвиль — хай несуть їх обох, куди їм заманеться.

На ранок лиха негода минула, та від корабля не лишилось ані трісочки. Сонце підвелось з води червоне, сяюче, і його проміння ніби повертало щодам принца їхню живу фарбу. Але очі лишалися заплющеними.

Русалочка поцілувала високе гарне чоло, відкинувши з нього волосся. Їй здалося, що принц схожий на мармурового хлопчика в її садку, вона поцілувала його ще раз, палко бажаючи, щоб він лишився живий.

Нарешті вона побачила перед собою тверду землю, високі блакитні гори, вершини яких були вкриті сліпучо-білим снігом, неначе спочивала там зграя лебедів.

Біля самого берега росли чудові зелені ліси, а трохи вище виднілась якась будівля: чи то церква, чи то монастир, — русалочка не знала, що то. В

садку росли лимони і помаранчі, а коло брами височіли пальми. Море утворило тут маленьку бухту, зовсім тиху, але дуже глибоку.

Туди, просто до скельки, на якій лежав білий, нанесений водою пісок, підпливла русалочка з прекрасним принцом. Вона поклала його на пісок, дбайливо піднявши йому голову так, щоб її гріло сонячне проміння.

У цей час задзвонили дзвони у великому білому будинку і в садок вийшло багато молодих дівчат. Тоді русалочка відпливла далі, сховалася за камінням, що стирчало з води, і покрила собі волосся і груди морським шумовинням. Тепер ніхто не міг би розгледіти її личка. Звідти вона почала стежити, що станеться з її бідним принцом.

Невдовзі до нього підійшла молода дівчина. Вона спочатку дуже злякалася, та лише на одну мить, а тоді покликала людей, і русалочка побачила, що принц прийшов до пам'яті і усміхнувся всім навколо. Тільки їй не усміхнувся він, бо не знав, що це вона врятувала йому життя.

Їй стало дуже сумно, і, коли принца відвели у великий будинок, вона, зажурена, опустилася під воду і повернулася до батьківського палацу.

Завжди була русалочка тихою та задумливою, а тепер стала ще мовчазнішою. Сестри розпитували, що вона побачила, коли вперше випливла нагору, та маленька русалочка нічого не розповідала їм.

Часто вранці і ввечері припливала вона до того місця, де лишила принца, бачила, як дозріли фрукти в садах і їх зірвали, бачила, як танув білий сніг на верхів'ях гір, але принца не бачила і щоразу, повертаючись додому, ставала ще сумнішою. Тільки одна втіха була в неї — сидіти у своєму маленькому садку, оповивши ніжними руками мармурову статую, схожу на принца. Русалочка вже не доглядала свої квіти, і вони розрослися, ніби в глушині, по всіх стежках, їхні довгі стебла та листя переплелися з гіллям дерев, і в садку стало зовсім темно.

Нарешті вона не могла вже витримати і розповіла про все одній із сестер; одразу дізналися про принца й інші сестри, а втім, не тільки вони, а ще дві-три русалки, які про це нікому не сказали, крім своїх найближчих подруг. Одна з русалок знала дещо про принца — вона також бачила свято на кораблі, знала, звідки принц і навіть де його королівство.

— Ходімо, сестричко! — мовили інші царівни і, обнявшись, попливли до того місця, де, як розповідали, стояв замок принца.

Палац був збудований з ясно-жовтого блискучого каменю з широкими мармуровими сходами, які спускалися просто до води. Розкішні визолочені куполи височіли над дахом, і між багатьма колонами навколо всього будинку стояли мармурові статуї. Вони здавалися зовсім живими.

Крізь прозоре скло високих вікон видно було шовкові завіси та

килими, а всі стіни були прикрашені такими чудовими картинами, що дивитися на них було насолодою. Посередині великого залу бив фонтан, і його бризки здіймалися високо до дзеркального купола, крізь який сонячне проміння падало на воду і на чудові рослини, що росли в басейні.

Тепер знала русалочка, де живе принц, і часто ввечері і вночі припливала сюди сама. Вона підпливала до землі набагато ближче, ніж будь-хто із сестер, і навіть наважувалася пропливати вузьким каналом під розкішний мармуровий балкон, що кидав на воду довгу тінь. Тут вона сиділа подовгу і дивилася на молодого принца, а він гадав, що сидить сам у місячному саяві.

Вона бачила, як інколи вечорами принц катався з музикантами в розкішному човні, прикрашеному прапорами. Русалочка виглядала із зеленого очерету, вітер розвівав довгий сріблясто-білий серпанок, і коли б її хто побачив, то подумав би, що це лебідь розпустив свої крила.

Часто ночами, коли рибалки зі смолоскипами виходили в море по рибу, вона чула багато хорошого про принца. Вона раділа, що врятувала йому життя, коли його напівмертвого кидало на хвилях. Русалочка згадувала, як міцно пригортала вона його голову до своїх грудей і як ніжно його поцілувала.

А він нічого не знав про це, і навіть приснитися вона йому не могла.

Щодалі дужче любила русалочка людей, щодалі сильніше тягнуло її до них, бо їхній світ здавався їй набагато більшим, ніж морський.

Вони могли на своїх кораблях перепливати моря, підніматися на високі гори аж під самісінькі хмари, і земля, якою володіли вони, простягалася зі своїми лісами, полями ген-ген далеко, куди далі, ніж сягало її око. Багато про що хотіла вона дізнатись, але сестри не могли дати їй ніякої відповіді. Тоді русалочка звернулася до старої бабусі, яка знала добре «вищий світ», як вона вірно називала землю над водою.

— Якщо люди не тонуть, — питала русалочка, — вони можуть жити вічно? Чи мусять вмирати, як і ми тут, у морі?

— Так, — відповідала стара. — Вони також вмирають, і їхнє життя ще коротше за наше. Ми можемо прожити триста років, але, коли перестаємо існувати, ми перетворюємося на морське шумовиння. Ми не маємо навіть могил наших рідних. Ми, як зелений очерет, — його зріжуть, і він не зазеленіє знову.

— Я віддала б усі свої сотні років, щоб тільки один день бути людиною, — мовила зажурено русалочка.

— Про це ти не повинна думати! — сказала стара. — Нам тут краще, і ми значно щасливіші за людей, які там, нагорі.

— Невже нічого не можна зробити, щоб стати людиною? — спитала русалочка.

— Ні, — відповіла стара. — Тільки тоді це можливо, якщо хтось із людей полюбить тебе так, що ти станеш йому дорожчою за батька й матір, якщо всі думки, все серце віддасть тобі і попросить священника з'єднати ваші руки на знак вічної вірності. Але цього ніколи не станеться. Те, що тут, у морі, є гарним — твій риб'ячий хвіст, — там, на землі, вважають бридким. Адже вони не розуміються на красі. На їхню думку, щоб бути гарною, треба обов'язково мати дві незграбні підпорки — ноги, як вони їх називають.

Русалочка глибоко зітхнула і сумно подивилася на свій риб'ячий хвіст.

— Будеш жити і радіти, — сказала стара. — Погуляємо, повеселимося досхочу за ці триста років, що належить нам прожити. Це й справді немалий час; потім — відпочити буде приємно після смерті. Сьогодні ввечері у нас великий бал!

Увечері все було неймовірно розкішним. Нічого схожого ніколи не буває на землі. Стіни і стеля великої танцювальної зали були з товстого, але прозорого скла. Сотні велетенських черепашок, рожево-червоних та трав'янисто-зелених з блакитними вогниками, стояли рядами вздовж стін. Вогники освітлювали всю залу і, проникаючи крізь стіни, осявали й море. Можна було бачити безліч риб, великих і маленьких, які підпливали до скляних стін. На одних рибах блищала червона луска, на інших вона сяяла золотом і сріблом.

Посередині зали дзюрчав широкий струмінь, і на ньому танцювали водяні та русалки під власний чудовий спів. Люди на землі не мають таких прекрасних голосів.

Русалочка співала краще за інших. Усі їй плескали в долоні. І на одну мить радість сповнила її серце, адже вона знала, що кращого голосу нема ні в кого — ні на землі, ні у воді. Але невдовзі згадала знову про той верхній світ — вона не могла забути прекрасного принца. Русалочка непомітно вислизнула з батьківського палацу і, в той час коли там танцювали й співали, сіла зажурена у своєму маленькому садку. Крізь воду до неї долинали звуки [валторни](#), і вона думала: «От, напевне, він знову катається там, нагорі, він, якого я люблю більше за батька й матір, він, про якого всі мої думки і в руки якого я віддала б усе щастя мого життя. Я б на все наважилася заради нього! Поки мої сестри танцюють у батьківському палаці, я попливу до морської відьми. Я завжди боялась її, але, може, вона мені щось порадить і допоможе».

І русалочка попливла зі свого садка до бурхливого виру, за яким жила

відьма. Вона ніколи раніше не плавала цією дорогою. Тут не росло жодної квітки, навіть морської трави, був тільки голий сірий пісок.

Пісок стелився аж до самого коловороту, де вода крутилася, зовсім як біля шумливого млинового колеса, і все, що зустрічала на шляху, тягла глибоко на дно.

Через цей бурхливий вир мусила переплисти русалочка, щоб потрапити у володіння відьми. Ще треба було проминути великий шматок, укритий гарячим пухляким мулом. Відьма звала це місце своїм торф'яним болотом. За ним, серед надзвичайно химерного лісу, стояв відьмин будинок. Усі дерева та кущі були поліпи — напівтварини, напіврослини. Здавалося, стоголові змії росли із землі. Гілки були довгими, слизькими руками з пальцями, що вигиналися, наче черв'яки. Поліпи ворушили кожним суглобом від коріння до вершечка. Все, що потрапляло до них по дорозі, вони міцно хапали своїми щупальцями і вже більше не випускали.

Русалочка зупинилася. Її серце стукотіло від страху, вона ладна була повернути, але тут згадала про принца, і це додало їй мужності. Вона міцно зав'язала над головою своє довге легке волосся, щоб поліпи не могли зачепити його, схрестила обидві руки на грудях і попливла так швидко, як тільки може плавати риба у воді, між страшними поліпами, що простягали за нею свої слизькі руки й пальці. Вона побачила, як кожен, наче залізними кліщами, тримає все, що зміг схопити. Вони тримали білі кістяки людей, які потонули, корабельні рулі, ящики, кістяки тварин і навіть маленьку русалочку, яку вони спіймали і задушили, — це було найстрашніше!

Та ось вона опинилася на широкій болотяній лісовій галяві, де вовтузились і перекидалися великі жирні водяні вужі, показуючи свої бридкі світло-жовті черева.

Посеред галяви стояв будинок, збудований з білих людських кісток. Тут же сиділа сама морська відьма і годувала з рота жабу, як люди годують цукром маленьких канарочок.

Бридких, жирних водяних вужів вона називала своїми милими курчатками і дозволяла їм повзати на своїх грудях.

— Я знаю вже, чого ти хочеш, — мовила морська відьма. — Дурницю ти надумала! Та, проте, хай буде за твоїм бажанням тобі ж на біду, моя прекрасна царівно! Ти хотіла б позбутися свого риб'ячого хвоста і замість нього мати дві підпірки, як у людей, і ходити, для того щоб молодий принц полюбив тебе! — При цьому відьма голосно і огидно засміялась, аж змії і жаби скотилися з її грудей додола і почали там вовтузитися.

— Ти якраз прийшла своєчасно, — вела далі відьма. — Завтра, після

того як сонце зійде, я б уже не могла допомогти тобі раніше ніж через рік. Я приготую тобі один напій, до сходу сонця ти попливеш з ним на землю, сядеш на березі і вип'єш його. Тоді твій хвіст подвоїться і перетвориться, як скажуть люди, на дві чарівні ніжки. Але тобі буде боляче, тобі здаватиметься, ніби гострий ніж ріже тебе навпіл. Кожен, хто погляне на тебе, казатиме, що ти найчудовіше людське створіння, яке тільки він бачив. Ти збережеш свою легку ходу, жодна танцівниця не ступатиме так плавно, як ти, але при кожному кроці, який ти зробиш, тобі здаватиметься, ніби ти ходиш по гострих ножах і ніби твої ноги обливаються кров'ю. Якщо згодна ти перетерпіти все, я допоможу тобі.

— Згодна, — мовила русалочка тремтячим голосом і подумала про принца.

— Але знай, — сказала відьма, — як тільки ти приймеш людський вигляд, ти вже ніколи не зможеш бути знову русалкою! Ти вже ніколи не поринеш глибоко у воду до своїх сестер і до батьківського палацу. І коли принц не полюбить тебе дужче за батька і матір, так, що всі думки його будуть з тобою, і священник не з'єднає ваші руки, щоб ви були чоловіком і жінкою, першого ж ранку, коли він одружиться з іншою, твоє серце розіб'ється і ти станеш морським шумовинням.

— Я згодна, — сказала маленька русалочка і стала бліда, як смерть.

— Але ти повинна і мені заплатити, — мовила відьма, — і я хочу не дешево! У тебе чарівний голос тут, на дні морському, і ти гадаєш зачарувати ним принца, але цей голос ти повинна віддати мені. Я хочу мати за мій дорогоцінний напій найкраще, чим ти володієш. Адже я мушу наточити тобі в напій власну кров, щоб цей напій був гострим, як двосічний ніж.

— Але якщо ти забереш мій голос, — сказала маленька русалочка, — що ж тоді залишиться у мене?

— Твоє чудове личко, — відповіла відьма, — твоя легка хода, твої промовисті очі, якими ти можеш зачарувати людське серце. Ну що, ти вже втратила сміливість? Висунь свій маленький язичок, я відріжу його як плату, і ти одержиш міцний напій.

— Хай буде так! — мовила русалочка, і відьма поставила казан, щоб зварити своє чар-зілля.

— Охайність — перш за все! — сказала вона і витерла казан зміями, зв'язавши їх жмутом. Потім вона роздряпала сама собі груди, і її чорна кров закапала в казан.

Дим набирав найхімерніших форм, навіть страшно було дивитися. Щомиті відьма кидала в казан нові речі, і коли він закипів, здавалося, що то

плаче крокодил. Нарешті зілля зварилося, воно було як найчистіша вода.

— Ось тобі! — сказала відьма і відрізала маленькій русалочці язик. І русалочка стала зовсім німою, не могла ні розмовляти, ні співати.

— Якщо поліпи захочуть схопити тебе, коли ти повертатимешся лісом, — сказала відьма, — бризни на них однією краплиною з твого напою, і їхні руки та пальці розлетяться на тисячі шматків.

Та маленькій русалочці не довелося цього робити. Поліпи самі перелякано сахалися від неї, як тільки помічали напій, він блищав у її руках, немов яскрава зірка.

Отак вона швидко поминула ліс, болото і бурливий вир.

Ось і батьківський палац. Смолоскипи давно погасли у великій танцювальній залі. Всі там спали, але русалочка не наважувалася піти до своїх рідних, тепер вона була німа і хотіла назавжди покинути їх. Здавалося, її серце розривалося від туги.

Вона прослизнула в садок і зірвала по квітці з грядочки кожної сестри, послала рукою тисячі поцілунків батьківському палацу і піднялася крізь темне синє море нагору.

Сонце ще не зійшло, коли вона побачила замок принца і допливла до мармурових сходів. Місяць сяяв чудовим світлом. Маленька русалочка випила вогненний густий напій, і їй здалося, ніби двосічний меч простромив наскрізь її ніжне тіло; вона впала непритомна і лежала, ніби мертва.

Коли над морем засяяло сонце, русалочка прийшла до пам'яті, відчуваючи гострий пекучий біль. Але перед нею стояв прекрасний молодий принц, не відводячи від неї своїх чорних, як вуглинка, очей. Русалочка опустила свої очі долу і побачила, що в неї нема вже риб'ячого хвоста, а є дві чудові маленькі білі ніжки. Але русалочка була зовсім гола і тому загорнулася у своє густе довге волосся. Принц спитав, хто вона і звідки прийшла. Русалочка дивилася ніжно, але сумно своїми ласкавими темно-синіми очима. Говорити вона не могла. Тоді принц узяв її за руку і повів у замок.

При кожному кроці їй здавалося, як і казала відьма, ніби вона ступає по гострих голках та ножах, але русалочка охоче терпіла це. Вона ж ішла за руку з принцом, легка, мов повітря, і він, як і всі, милувався її дивною легкою ходою.

Русалочку одягли в дороге шовкове та [муслінове](#) вбрання, вона здавалася найгарнішою за всіх у замку, але була німою, — не могла ні співати, ні розмовляти. Прийшли прекрасні невірльниці, одягнені в шовк і золото, почали співати перед принцом і його батьками. Одна з них співала

особливо гарно, і принц заплескав їй у долоні й усміхнувся. Маленькій русалочці стало сумно, вона знала, що вміла співати значно краще за всіх. «О, коли б він знав, що я, для того щоб бути з ним, віддала назавжди свій голос...» — думала вона.

Потім невідьничі почали танцювати під звуки чудової музики. Тут і русалочка підняла свої прекрасні білі руки, підвелася на кінчики пальців і полетіла по залу в незвичайному танку. Так ще ніхто ніколи не танцював. З кожним рухом її краса ставала ще помітнішою, а її очі промовляли аж до самого серця більше, ніж співи невідьниць.

Усі були в захваті, а найдужче принц, який назвав її своїм маленьким знайденятком. І русалочка танцювала ще і ще, хоча щоразу, коли її ніжки торкалися землі, їй було так боляче, ніби вона ступала по ножах. Принц сказав, що вона завжди мусить бути біля нього, і їй дозволили спати на оксамитній подушці перед дверима його кімнати.

Він наказав зшити їй хлоп'яче вбрання, і вона могла їздити з ним верхи. Вони їздили запашними лісами, де зелене гілля пестило її плечі, а у свіжому листі співали маленькі пташки. Вони сходили на високі гори, і хоча її ніжки заливала кров і всі це бачили, вона сміялася і йшла за принцом на такі вершини, де під ними пропливали хмари, наче зграї птахів, що летять у далекі країни.

Удома, в замку принца, вночі, коли всі спали, вона сходила широкими мармуровими сходами вниз, опускала свої палаючі вогнем ніжки в холодну воду і думала про рідних там, на дні морському.

Якось уночі пропливли там, де вона сиділа над водою, співаючи журливих пісень, її сестри. Вона кивнула їм. Сестри впізнали її і розповіли, скільки суму вона їм усім завдала. Після того щоночі вони відвідували її, і раз навіть, ген удалині, вона помітила стару бабусю, яка вже багато років не піднімалася на поверхню води, і самого морського царя з короною на голові. Вони простягали руки до неї, але не наважувалися так близько підпливати до землі, як її сестри.

День по дню ставала вона все милішою принцові, він любив її, але любив, як люблять хороше миле дитя, йому й на думку не спадало, що він може зробити її королевою. А вона ж мусила стати його дружиною, щоб не перетворитися на морське шумовиння на ранок після його весілля.

— Хіба ти не любиш мене найдужче від усіх? — здавалося, питали очі маленької русалочки, коли він обнімав її і цілував у прекрасне чоло.

— Так, ти мені наймиліша, — казав принц, — бо в тебе найкраще серце на світі, ти віддана мені, як ніхто, і ти схожа на одну юну дівчину, яку я бачив один лише раз і, напевне, ніколи вже не побачу. Якось я плив на

кораблі, він розбився, хвилі викинули мене на берег біля святого монастиря, де прислужують багато молодих дівчат, — наймолодша з них знайшла мене на березі і врятувала мені життя. Я тільки двічі поглянув на неї. Вона єдина, яку я можу полюбити на світі. Але ти схожа на неї і ти майже витіснила її образ з моєї душі. Вона належить святому храму, і ось моя щаслива доля послала мені тебе, ніколи ми з тобою не розлучимось!

«Ох, він не знає, що це я врятувала йому життя, — думала маленька русалочка, — це я винесла його з морських хвиль на берег і поклала до лісу, де стоїть монастир. Я дивилася, заховавшись у морському шумовинні, чи не прийдуть люди. Я бачила цю гарну дівчину, яку він любить більше за мене! — І русалочка глибоко зітхала, плакати вона не могла. — Він каже, дівчина належить храму, вона ніколи не повернеться у світ, вони ніколи не зустрінуться. А я з ним, бачу його щодня, я піклуватимусь про нього, любитиму його, віддам йому все життя».

Та ось почали гомоніти, що принц має одружитися з красунею, дочкою сусіднього короля, і вже споряджають для мандрівки розкішний корабель.

Принц поїде до сусіда ніби для того, щоб познайомитися з його країною, а насправді, щоб побачити його доньку. Він вирушить з великим почтом. Маленька русалочка хитала головою і сміялася, вона знала думки принца краще за всіх.

— Я мушу їхати! — сказав він їй. — Я мушу побачити прекрасну принцесу, мої батьки хочуть цього, але вони ніколи не примусять мене, щоб я обрав її своєю нареченою. Я не можу її полюбити. Вона не схожа на ту чудову дівчину з монастиря, на яку схожа ти. Якщо мені вже й доведеться колись обирати наречену, я візьму тільки тебе, моє німе знайденятко з промовистими очима. — І він поцілував її рожеві вуста, бавився її довгим розкішним волоссям і пригортав голову до її серця, яке так жадало людського щастя.

— Адже ти не боїшся моря, моє німе дитя? — спитав він, коли вони вдвох стояли на палубі розкішного корабля, що віз їх у сусіднє королівство. І він розповідав про бурі і штилі, про дивовижних морських риб у глибині моря і про все, що бачили там водолази, і русалочка тільки усміхалася, слухаючи його оповідання, бо ніхто ж так, як вона, не знав, як там, на морському дні.

Ясної місячної ночі, коли всі спали, крім рульового, вона сіла на борт корабля і стала дивитися в прозору воду. Їй здалося, що вона бачить батьківський палац. Високо на шпилі стояла стара бабуса в срібній короні на голові і дивилася крізь рухливі хвильки води на борт корабля.

Ось впливли і її сестри над водою, вони сумно дивилися на неї і

ламали в розпачі свої білі руки. Вона кивнула їм голівкою, усміхнулась і хотіла розповісти, що їй добре і вона щаслива, але підійшов корабельний юнга, і сестри вмить поринули в глибину, а юнга подумав, що то біле морське шумовиння майнуло на хвилях.

Наступного ранку корабель спустив паруси в [гавані](#) розкішної столиці сусіднього королівства. Всі дзвони дзвонили, з високих веж лунали сурми, солдати вишикувалися з блискучими багнетами і прапорами, що майоріли в повітрі.

Щодня влаштовували нове свято. Бали й вечори відбувались один за одним, але принцеси ще не було в столиці. Казали, вона виховувалася десь далеко звідси, у святому монастирі, там навчали її усім королівським чеснотам.

Нарешті прибула й вона.

Маленька русалочка жадібно вдивлялася в неї і мусила визнати, що ніколи ще не бачила такого гарного і милого личка. Шкіра принцеси була ніжна й чиста, а з-під довгих темних вій усміхалися темно-сині лагідні очі.

— Це ти! — сказав принц. — Це ти врятувала мені життя, коли я мов мертвий лежав на березі моря!

І він міцно притиснув до серця свою наречену.

— О, я надто щасливий! — казав він маленькій русалочці. — Найкраще, чого я й сподіватися не міг, тепер здійснилося. Ти радітимеш моєму щастю, адже ти любиш мене більше ніж будь-хто. — І русалочка цілувала його руки, а її серце, здавалося їй, уже зараз розривається, його весілля мусило принести їй смерть і перетворити на шумовиння на морі.

Усі дзвони задзвонили, [герольди](#) їздили вулицями і оголошували про заручини. Перед алтарями в дорогоцінних срібних лампадах курилися пахучі [фіміями](#). Наречений та наречена подали одне одному руки, і єпископ благословив їх.

Русалочка, одягнена в шовк і золото, тримала шлейф молодії, але її вуха не чули святкової музики, її очі не бачили пишної церемонії, вона думала про свою останню передсмертну ніч і про все те, що вона втрачала в цьому світі.

Того ж вечора молоді вирушили на корабель. Гармати гриміли, майоріли всі прапори, а посередині корабля було влаштовано пишне шатро із золотих та пурпурових тканин з чудовими подушками, там молоді мусили провести свою першу ніч.

Вітер надув паруси, й корабель полинув легко і плавно прозорим морем.

Коли засутеніло, засвітили різнобарвні ліхтарі і матроси повели веселі

танки на палубі. Русалочка згадала той вечір, коли вона вперше виринула з моря і побачила таку ж розкіш і веселощі, і вона також закружляла в танці.

Вона летіла, ніби ластівка в повітрі, коли її переслідують, і всі захоплено вітали русалочку, бо ніколи вона не танцювала так чудово. Її ніжні ніжки різало ніби гострими ножами, але вона не відчувала цього, бо її серце краялося від болю. Вона знала, що останній вечір бачить його, його, для кого покинула своїх рідних, свою батьківщину, віддала свій чарівний голос і щодня терпить нестерпні муки, про які він і гадки не має. Це останню ніч вона дихає одним повітрям з ним, дивиться в глибоке море, зоряне небо.

А на кораблі і веселощі і музика не припинялися до півночі. Русалочка сміялася і танцювала з думками про свою смерть.

Принц у цей час цілував свою красуню-дружину, а вона грала його чорним волоссям. Рука в руку вони пішли у своє пишне шатро.

Тихо й спокійно стало на кораблі, тільки стерновий стояв коло керма. Русалочка обіперлась своїми білими руками на борт корабля і дивилася на схід, чекаючи ранкової зорі. Перше сонячне проміння, знала вона, уб'є її. Раптом вона побачила своїх сестер, які виринули з моря. Вони були бліді, як і вона, і їхнє довге волосся вже не розвівалося на вітрі, воно було обрізане.

— Ми віддали його відьмі, щоб вона допомогла нам врятувати тебе від смерті в цю ніч. Вона дала нам ніж, ось він! Бачиш, який він гострий? До сходу сонця ти встромиш його в серце принца, і коли його тепла кров бризне тобі на ноги, вони зростуться в риб'ячий хвіст і ти знову станеш русалкою, поринеш глибоко в море і житимеш свої триста років, поки не станеш мертвим морським шумовинням. Поспішай! Або він, або ти — хтось із вас повинен померти до сходу сонця! Наша стара бабуса так горює, що втратила все своє сиве волосся, а наше зрізала ножем відьма. Убий принца і повертайся назад! Поспішай! Бачиш ти рожеву смугу на небі? За кілька хвилин зійде сонце і ти помреш!

Вони глибоко-глибоко зітхнули і зникли під водою.

Русалочка трохи підняла пурпурову завісу шатра і побачила, що голівка прекрасної молодої лежить на грудях у принца.

Русалка схилилась і поцілувала принца в лоб, подивилася на небо, де ранкова зоря розгорялась все дужче й дужче, подивилася на гострий ніж і знову кинула погляд на принца, а той і вві сні вимовив ім'я молодої дружини: тільки вона одна була в його думках. Ніж затремтів у руках русалочки, вона кинула його геть у море — море зачервоніло. Там, де він упав, здалося, краплини крові виступили на воді. Ще раз поглянула вона на

принца напівзгаслим зором і кинулася з корабля в море.

Над морем зійшло сонце; його проміння падало ласкаво й тепло на мертвотно-холодне морське шумовиння, та русалочка не почула смерті. Вона бачила ясне сонце, і над головою її літали сотні чудових прозорих створінь; крізь них вона бачила білі паруси на кораблі, рожеві хмари на небі. Їхні голоси були мелодійні, але такі ніжні, що ніяке людське вухо не могло б вловити їх так само, як ніяке людське око не могло їх узріти.

Русалочка помітила, що й у неї таке ж тіло, як у них, і вона все дужче й дужче відділяється від морського шумовиння.

— Куди ж я йду? — спитала вона, і її голос пролунав, як і в цих створінь, так невловиме ніжно, що земна музика не змогла б передати цих звуків.

— До дочок повітря! — відповіли вони. — Ми летимо в жаркі країни, де пекуче повітря душить людей, і навіваємо там прохолоду. Ми розносимо в повітрі пахощі квітів і даємо людям відряду і зцілення. Ти, бідна русалочко, усім своїм серцем прагнула до того ж, що й ми, ти любила й страждала, летімо ж із нами в захмарний світ.

І маленька русалочка підняла свої прозорі руки до сонця, і на її очах вперше з'явилися сльози.

На кораблі знову лунав гомін, вирувало життя. Вона побачила принца зі своєю гарною дружиною, які скрізь шукали її. Сумно дивилися вони на морське шумовиння, ніби знали, що вона кинулась у хвилі. Невидимо русалочка поцілувала молоду в чоло, усміхнулася принцу і разом з іншими дочками повітря полинула на рожеву хмарку, що пливла в небі.

ЯЛИНКА

У лісі стояла чудова ялинка. Місце в неї було хороше — багато сонця й повітря, а навколо старші подруги — і ялини, і сосни. Але маленька ялинка дуже хотіла швидше вирости! Вона не звертала уваги ні на тепле сонце, ні на свіже повітря, їй було байдуже до селянських дітей, що приходили і щебетали біля неї, збираючи суниці та малину. Часто, набравши повні глечики або нанизавши ягоди на тонкі прутики, вони сідали під ялинкою і казали:

— Ой, яка вона мила, маленька!

А деревце і слухати їх не хотіло.

Минув рік — і в ялинки виріс новий рядок пагінців, минув другий — і додався ще один. За пагінцями можна було впізнати, скільки ялиніці років.

— Ох, якби я була такою великою, як інші! — зітхала маленька ялинка. — Я б тоді могла широко розкинути свої віти і бачити своєю верхівкою далеко-далеко! Птахи мостили б гнізда на моїх вітах, а коли б повівав вітерець, я б поважно хитала головою, зовсім як оті великі ялини!

Не раділа вона ні сонцю, ні пташкам, ні рожевим хмаркам, що лінули над нею вранці і ввечері.

Надходила зима, і все довкола вкривав сніг, білий та блискучий. Часто пробігав зайчик і навіть перестрибував через ялинку. О, на це вона дуже ображалася!

Але минуло дві зими, а на третю деревце було вже таким великим, що зайцеві треба було оббігати його. «О! Рости, рости, бути великим і старим — це ж найкраще у світі», — думало деревце. Восени приходили дроворуби і рубали найбільші дерева. Це траплялося щороку, і молоденька ялинка, що тепер уже чимало піросла, тремтіла від жаху, бо великі, розкішні дерева падали з тріском та шумом на землю, гілля їм обрубували, і дерева робилися голими, довгими та тонкими, їх не можна було пізнати. Потім їх клали на сани і везли з лісу.

Куди їх везли? Що їх чекало?

Навесні, коли прилетіли ластівки та чорногузи, ялинка спитала їх:

— Чи не знаєте ви, куди повезли ті дерева? Може, вам вони зустрічалися?

Ластівки не знали, але чорногуз подивився замислено, кивнув головою і сказав:

— Так, можливо! Я зустрічав багато нових кораблів, коли летів з

Єгипту. На кораблях були чудові щогли. І гадаю, що то були ті дерева. Від них пахло ялинами. Я привіз вам привіт від них, вони опинилися високо, дуже високо!

— О, якби і я швидше виросла, щоб поплавати по морях! А яке ж воно, море? На що воно схоже?

— Ну, про це треба довго розповідати! — сказав чорногуз і полетів.

— Радій зі своєї молодості! — казало сонячне проміння. — Радій зі свого дужого росту, свого юного життя.

І вітер цілував деревце, роса проливалася над ним сльози, але ялинка цього не розуміла.

Взимку, під Новий рік, приїхали люди і зрубали зовсім молоденькі деревця, навіть молодші або рівні з ялинкою, якій так не терпілося швидше вирости. Ці зрубані деревця були прегарнесенькі, їх не обчищали від гілля, а просто клали на сани і везли з лісу.

— Куди їх везуть? — спитала ялинка. — Вони ж не більші за мене, одна навіть набагато менша! Чому залишили на них гілля? Куди вони поїхали?

— Це ми знаємо! Це ми знаємо! — зацвірінькали горобці. — Ми були в місті і заглядали у вікна! Ми знаємо, куди вони поїхали! О! Їх чекає така велика розкіш і шана, яку тільки можна собі уявити. Ми заглядали у вікна й бачили, що їх там знову саджають, але посеред теплої кімнати, і прикрашають чудовими речами: золоченими яблуками, медовими пряниками, іграшками і тисячами свічок.

— А потім? — спитала ялинка і затремтіла всім гіллям. — А потім? Що було з ними потім?

— Потім ми не бачили! Але це було надзвичайно!

— А може, і я піду таким блискучим шляхом? — раділа ялинка. — Це ще краще, ніж плавати по морю! Я просто знемагаю від нетерпіння. Хоч би швидше знову прийшла зима! Тепер уже я стала такою ж високою й густою, як і ті, що були зрубані торік! О, якби я вже лежала на снях! Якби я вже стояла в теплій кімнаті в усіх цих прикрасах та розкоші! А потім? О! Далі буде ще краще, ще прекрасніше, інакше навіщо і прикрашали б мене? Це мусить бути щось величне, чудове! Але що? О, я так нудьгую! Я сама не знаю, що зі мною!

— Радій нам! — казали сонячний промінь і повітря. — Радій зі своєї молодості та волі!

Але вона не раділа, а все росла й росла!

Взимку і влітку стояла вона зеленою, темно-зеленою. Люди, що бачили її, казали:

— Яке гарне деревце!

І ось узимку, під свято, цю ялинку зрубали найпершу.

Сокира глибоко вгрузла в її стовбур, і дерево зі стогоном упало на землю. Ялинка відчула такий біль, таку слабкість, що не могла й подумати ні про яке щастя, їй було сумно розлучатися з рідним лісом, з тим куточком, де вона виросла. Вона знала, що більше не побачить ні своїх любих друзів, ні маленьких кущиків, ні квітів, а може, навіть і пташок! Не дуже приємний був цей від'їзд.

Деревце отямалося лише тоді, коли його разом з іншими ялинами вивантажували у дворі і якась людина сказала:

— Яка чудова! Ми візьмемо тільки цю!

Прийшли служники, взяли ялинку і внесли до великої гарної зали. Скрізь на стінах висіли портрети, а біля каміна стояли великі китайські вази з левачами на кришках. Там ще стояло крісло-гойдалка, шовкова софа, на великому столі було повно книжок з малюнками та іграшок «на тисячу тисяч [рігсдалерів](#)^[3] — не менше», так принаймні казали діти. А ялинку поставили у велику діжку з піском; ніхто не міг помітити, що це була діжка, бо її прикрасили зеленою тканиною і поставили на барвистий килим. О, як тріпотіла ялинка! Що ж це буде тепер?

Прийшли дівчата і почали прикрашати ялинку. На гілочках повісили маленькі сітки, сплетені з різнокольорового паперу. Кожну сіточку наповнили цукерками. Золочені яблука та горіхи звисали вниз, ніби вони на ялинці і виросли. На гілках прикріпили тисячі червоних, синіх і білих свічечок.

Ляльки, зовсім як живі маленькі чоловічки, — ялинка ніколи не бачила таких раніше, — загойдалися серед зелені, а високо, на самій верхівці, прив'язали золоту зірку. Це було чудово, надзвичайно!

— Увечері, — казали всі, — сьогодні увечері ялинка засяє!

«О! — думала ялинка. — Хоч би швидше вечір! Хоч би швидше засвітили свічки! А що ж буде далі? Може, з лісу прийдуть інші дерева, щоб милуватися мною? Може, горобці прилетять до вікон? А може, я тут міцно приросту і стоятиму так, прикрашена, і взимку і влітку?»

Небагато вона знала!..

Від напруженого чекання у неї навіть заболіла кора, а це для дерева так само, як для нас, коли болить голова.

Нарешті засвітили свічки.

Який блиск! Яка розкіш! Ялинка затремтіла всіма гілочками — якась свічечка підпалила одну гілку. Ялинка боляче обпеклася.

— Ой-ой-ой! — закричали дівчата і швидко загасили вогонь.

Більше ялинка не насмілювалася тремтіти. Це було дуже страшно!

А найдужче вона боялася позбутися хоч однієї зі своїх прикрас. Весь цей блиск просто приголомшував її. Та ось раптом розчинилися широко двері, і в кімнату вбігла юрба дітей. Вони всі ніби хотіли повалити ялинку. За ними поважно увійшли дорослі. Маленькі діти зупинилися, наче прикипіли до місця, але лише на одну мить, а далі у нестримній радості вони загомоніли так, що у вухах задзвеніло, затанцювали навколо ялинки і почали зривати один подарунок за одним.

«Що вони роблять? — думала ялинка. — Що це значить?»

Свічки догоріли до самих гілочок, їх погасили, і тоді дітям дозволили обібрати ялинку. О! Вони накинулися на неї так, що гілля затріщало. Якби ялинку не прикріпили раніше верхівкою із золотою зіркою до стелі, вони б, напевне, звалили її.

Діти знову почали танцювати навколо ялинки зі своїми чудовими іграшками в руках. Ніхто не дивився на ялинку, крім старої няні, та й та видивлялася тільки, чи не залишилося на гілках яблука або фініка.

— Казку! Казку! — закричали діти і потягли до ялинки маленького товстого чоловіка. Він сів під ялинкою і сказав:

— Ось ми і в лісі. До речі, і ялинка матиме користь — послухає з нами! Але я розкажу тільки одну казку. Що ж ви хочете послухати — про Іведе-Аведе чи про Клумпе-Думпе, який хоч і впав з драбини, але все-таки знову повернув собі шану і здобув наречену — красуню-принцесу?

— Про Іведе-Аведе! — закричали одні.

— Про Клумпе-Думпе! — закричали інші.

Такий галас та гомін зчинився! Тільки ялинка мовчала й думала: «А про мене забули? Чи, може, мені більше нічого робити?»

Так воно й було. Вона вже зробила те, що мала зробити!

Товстенький чоловік розповів про Клумпе-Думпе, який хоч і впав з драбини, але знову повернув собі шану і одружився з принцесою. Діти плескали в долоні і кричали: «Ще розкажи, ще!» Вони хотіли послухати ще казку і про Іведе-Аведе. Але довелося задовольнитися одним Клумпе-Думпе.

Ялинка стояла тиха й задумлива. Лісові пташки ніколи не розповідали такого.

«Клумпе-Думпе упав з драбини, але все ж таки одружився з принцесою! Так он як трапляється у світі! — думала ялинка і вірила, що це правда, бо розповідала ж про це така приємна людина. — Так, так! Хто знає! Може, і я впаду з драбини, а потім здобуду красуню!»

І вона раділа, думаючи, що завтра знову її уквітчають свічечками,

іграшками, золотом і фруктами.

«Завтра я вже не тремтітиму! — думала вона. — Я радітиму з моєї розкоші. Завтра я знову почую казку про Клумпе-Думпе, а може, ще й про Іведе-Аведе».

І ялинка стояла цілу ніч тиха й задумлива.

Вранці прийшли служники й дівчата.

«Зараз почнуть мене прикрашати», — подумала ялинка, але її витягли з кімнати, поволокли сходами на горище і поставили в темний куток, куди зовсім не потрапляло денне світло.

«Що ж це значить? — подумала ялинка. — Що я тут робитиму? Що ж я тут можу побачити і почути?» І вона притулилася до стіни і все думала, думала.

Часу для цього було досить, бо минали дні й ночі, а ніхто не приходив сюди.

Тільки одного разу прийшли люди і поставили на горищі якісь ящики. Дерево стояло в темряві непомітне. Здавалося, про нього зовсім забули.

«Зараз надворі зима, — думала ялинка, — земля тверда і вкрита снігом, люди не можуть мене тепер посадити! Тому я й мушу постояти тут до весни. Це розумно придумано! Які люди добрі! Якби тільки не було тут так темно і так жахливо самотньо! Нема навіть жодного маленького зайчика! Як було добре в лісі, коли навколо лежав сніг і стрибали зайчики! Навіть коли вони стрибали через мене, хоча тоді мені й було це неприємно. А тут, нагорі, так жахливо самотньо!»

— Пік-пик! — сказала маленька мишка і шмигнула з нірки, а за нею ще кілька. Вони почали обнюхувати ялинку і лазити по її гілках.

— Страшенний холод, — сказали мишенята, — а то було б тут добре! Правда, стара ялино?

— Я зовсім не стара! — відповіла ялинка. — Є багато дерев, далеко старших за мене!

— Звідки ти прийшла сюди? — спитали миші. — І що ти знаєш? — Вони були дуже цікаві. — Розкажи нам про найкраще місце на землі! Ти там була? Чи була ти коли-небудь у коморі, де лежить на полицях сир, а під стелею висить окіст, де можна танцювати по лойових свічках, там, куди входиш худю, а виходиш товстою?

— Цього я не знаю! — сказала ялинка. — Але я знаю ліс, де сяє сонце і співають пташки!

І ялинка розповіла їм усе про свою юність. Маленькі миші ніколи не чули нічого подібного. Вони послухали і сказали:

— Ой, як багато ти бачила! Яка щаслива ти була!

— Я? — здивувалася ялинка і замислилася над усім тим, про що сама зараз розповіла. — Так, можливо, це була дуже весела пора!

А далі вона розказала про вечір, коли її прикрасили свічками й цукерками.

— О, — сказали маленькі миші, — яка ти була щаслива, стара ялино!

— Я зовсім не стара! — заперечила ялинка. — Мене тільки цієї зими взяли з лісу. Я зараз саме на порі. Я недавно виросла!

— Як гарно ти розповідаєш! — сказали мишенята.

І наступної ночі прийшли ще чотири маленькі мишки, яким теж хотілося послухати ялинку, і що більше ялинка розповідала, то виразніше згадувала своє минуле. Вона думала: «Це була дуже весела пора! Але ж вона мусить повернутися! Адже Клумпе-Думпе упав з драбини і все-таки здобув принцесу. Може, і я дістану принцесу!»

І деревце згадувало маленьку гарненьку берізку, що росла в лісі, недалеко від нього. Берізка здавалася деревцю справжньою красунею-принцесою.

— Хто це Клумпе-Думпе? — спитали маленькі миші. Тоді ялинка розповіла їм усю казку. Вона запам'ятала її слово в слово.

Мишенята від задоволення стрибали трохи не до самої верхівки ялини.

Другої ночі прийшло ще багато мишей, а в неділю навіть дві пацючихи. Але вони вирішили, що казка зовсім не цікава, і це було дуже неприємно мишам, хоч і вони вже не захоплювались казкою так, як раніше.

— Ви знаєте тільки одну цю історію? — спитали пацючихи.

— Тільки одну! — сказала ялинка. — Я її чула в мій найщасливіший вечір. Але тоді я не знала, яка була щаслива.

— Дуже жалісна історія! А ви нічого не знаєте про сало, про лойові свічки? Ніякої історії про комору?

— Ні! — відповіла ялинка.

— Ну, дякуємо вам! — сказали пацючихи і пішли.

Маленькі мишки теж розбіглися, і ялинка зітхнула:

— Це було так гарно, коли вони сиділи навколо мене, жваві, маленькі мишенята, і слухали, що я розповідаю. Тепер і це минулося!.. Та вже тепер я не промину свого і повеселюся досхочу, коли мене винесуть звідси.

Якось уранці прийшли люди прибрати горище. Витягли ящики, а за ними й деревце. Спочатку досить грубо кинули його на підлогу, потім служник потяг сходами вниз, де саяв день.

«Ну, починається знову життя!» — подумала ялинка. Вона відчула свіже повітря, перше сонячне проміння і опинилася надворі.

Все це сталося дуже швидко. Деревце навіть забуло подивитися само

на себе — так багато було цікавого навколо. Двір межував із садком, і все цвіло там. Через парканчик звішувалися свіжі й ароматні троянди, цвіли липи, літали й квірікали ластівки:

— Квір-вір-віт! — але це вони квірікали не до ялинки.

— Тепер я заживу! — раділа ялинка і широко розправила свої віти. Ох, як вони посохли і пожовкли! Ялинка лежала в кутку, між бур'яном та кропивою. Зірка із золотого паперу ще висіла на її вершечку і сяяла на сонці.

Надворі весело гралися ті самі діти, що танцювали навколо ялинки на святі і так раділи з неї. Найменший побачив і зірвав золоту зірку.

— Подивіться, що залишилося на цій гидкій старій ялині! — сказав він і наступив на її гілки так, що вони аж затріщали під його чобітками.

А ялинка дивилася на квітуче, свіже життя в садку. Вона оглянула себе і захотіла повернутися до свого темного кутка, на горище. Вона думала про свою свіжу юність у лісі, про веселий святковий вечір і про маленьких мишенят, що радісно слухали казку про Клумпе-Думпе.

— Минулося! Минулося! — казало дерево. — Було б тоді радіти, а тепер усе минулося!

Прийшов чоловік і порубав дерево. Вийшла ціла в'язка дров. О, як вони запалали під великим казаном!

Дерево глибоко зітхало, і кожен подих був як негучний постріл. Прибігли діти, сіли коло вогню, дивились і кричали:

— Піф! Паф!

А ялина, важко зітхаючи, згадувала літній день у лісі або зимову ніч, коли сяяли зірки. Вона згадувала святковий вечір і Клумпе-Думпе — єдину казку, яку вона чула і вміла розповідати. Так вона і згоріла.

Хлопчики гралися в садку, і найменший начепив собі на груди золоту зірку, ту, що прикрашала ялинку в її найщасливіший вечір. Той вечір минув, і ялинці прийшов кінець, і нашої історії також.

Кінець, кінець, як усім історіям на світі.

ЛЬОН

Льон стояв у цвіту. У нього були такі гарні блакитні квіти, ніжні, як крила метелика, навіть ще ніжніші. Сонце його гріло, а хмарки поливали дощем. І це було для льону однаково, як для маленьких дітей, коли їх скупає, а потім поцілує мама. Від цього діти стають завжди кращі, і льон також.

— Люди кажуть, що в мене чудовий вигляд, що я виріс такий високий і міцний, — казав він, — з мене буде прекрасне полотно. Ах, який я щасливий! Я найщасливіший у світі! Я почуваю себе дуже добре і знаю, що з мене вийде щось хороше. Як сонячний промінь оживляє мене! Як дощик годує і додає сил! Звичайно, я невимовно щасливий, мабуть, найщасливіший!

— Так, так, так! — сказали жердини з тину. — Ти не знаєш світу; але ми його вже знаємо, бо з нас уже стирчать кілки. — І вони жалібно заскрипіли:

Шніп, шнап, шнурре,
Бассельуре!
Оглянутися не встигнеш,
Як вже пісеньці кінець!

— Ні, не так швидко кінець, — сказав льон, — завтра знову світитиме сонце або знову піде дощ. Я відчуваю, як я расту, як я квітну. Я найщасливіший!

Але якось прийшли люди, схопили льон за вершечок і вирвали з корінцями. Це було боляче. Потім кинули його у воду, наче хотіли втопити. З води потрапив він у вогонь, наче хотіли його засмажити; це було жахливо!

— Не можна ж, щоб завжди було добре! — казав льон. — Треба пережити, щоб набратися розуму!

Але ставало все гірше. Льон м'яли, чесали — та хіба ж він знав, як те все зветься, що з ним робили? Потім потрапив він на самопрядку.

Снур-снур!.. Просто неможливо було зібратися з думками.

«Я був дуже, дуже щасливий, — думав він, незважаючи на всі свої муки. — Треба бути радісним і вдячним за все те хороше, чим я користувався. Треба... Треба. Ох!» І він повторював це, поки не потрапив

на ткацький верстат.

З нього вийшов великий шматок прекрасного полотна. Весь льон до останньої стеблинки обернувся на цей шматок.

— Та це ж чудово! Про це я й мріяв! Ні, мені таки щастить. Жердини нічого не розуміють зі своїми:

Шніп, шнап, шнурре...
Бассельуре!

Пісеньці зовсім не кінець; вона саме починається спочатку. Це ж надзвичайно! Я трохи перетерпів, але ж з мене дещо й вийшло. Я найщасливіший у світі. Який я тепер міцний і довгий, м'який та білий! Це зовсім інша справа, ніж бути тільки рослинкою з квіточками. Про мене далі не піклувалися, і я мав би воду тільки тоді, коли б ішов дощ. Тепер мене як слід обслуговують. Щоранку мене перегортають, дівчата щовечора поливають з поливальниць, кажуть, що я найкраще полотно у всьому селі. Щасливішим я не можу бути!

Потім узяли полотно в хату, і воно потрапило під ножиці.

Ну й дісталось йому! Його різали, його кроїли, його кололи голками!

Це аж ніяк не було приємно!

Але полотно при цьому перетворювалося на дванадцять штук тієї частини білизни, якої не називають уголос, але мусять мати всі люди. Ціла дюжина вийшла з нього!

— Ні, подивіться! Ось тепер з мене вийшло щось корисне! Ось яке моє призначення! Ах, це ж чудово! Для цього варто жити. Це справжня радість. Нас усіх дванадцять, але всі ж ми — єдине ціле, дюжина. Яке це невимовне щастя!

Роки минали, і білизна подерлася.

— Повинен же коли-небудь настати кінець, — казала кожна штука. — Я трималася б залюбки довше, але не можна ж хотіти неможливого.

Їх подерли на ганчірки.

Вони вже думали, що це їм кінець — так їх рубали на шматочки, м'яли, били і варили.

Вони самі не зовсім розуміли, що з ними робиться, але раптом вони стали прекрасним білим папером.

— Ой, це ж несподіванка, і така приємна несподіванка! — сказав папір. — Я ще тонший, ніж раніше, і на мені писатимуть! Яке щастя мені випало! Справді, воно невимовне.

І на ньому написали прекрасні оповідання, і хто слухав їх — ставав розумнішим і добрішим. Це було велике щастя, що люди могли прочитати їх.

— Це більше, ніж я мріяв, коли був маленькою квіткою на полі. Хіба я міг думати, що принесу людям стільки радості і знань. Я навіть сам цього не збагну, але це справді так. Щоразу, коли я думаю, що пісеньку вже скінчено, я починаю жити кращим життям. Напевне, я вирушу в кругосвітню подорож, щоб мене могли прочитати всі люди. Напевне, буде так. Колись у мене були блакитні квіточки, тепер кожна квітка розцвіла прекрасною думкою. Я найщасливіший!

Але папір не послали подорожувати. Він потрапив до друкарні. І все, що було на ньому написано, надрукували не в одній, а в багатьох сотнях книжок, і тому значно більше людей мали користь і втіху, ніж коли б це був один списаний папірець, що мусив обійти весь світ і загинути на півдорозі.

«Звичайно, це найдоцільніше, — думав списаний папірець. — Я житиму вдома, на відпочинку, мене шануватимуть, як стару бабусю. Адже я бережу все, що написано. Слова лилися на мене прямо з пера. Я лишуся вдома, а книжки мандруватимуть по світу, по всіх усядах. Це дуже розумно! Ні, який я радий, який я щасливий!»

Потім папір зв'язали і поклали в шафу.

«Після праці добре відпочити, — сказав він задоволено, — треба зібратися з думками про своє життя. Ну, що хорошого ще трапиться? Я йду вперед. Усе завжди йде вперед».

Але одного дня весь папір поклали в грубку, щоб спалити, бо він ні на що вже не був придатний. І всі діти з того будинку зійшлися до вогню, їм хотілося подивитися, як горітиме папір, і дивитись на червоні іскри.

— Ой! — скрикнув папір і звився великим вогненним полум'ям високо в повітря, куди ніколи льон не міг піднести свої маленькі квіти, і там виблискував і сліпив, як ніколи не змогло б сліпити біле полотно. Літери стали вогняним шрифтом, і всі слова й думки знялися полум'ям.

— Ну, тепер прямо до сонця! — радів він.

Діти танцювали навколо і співали:

Шніп, шнап, шнурре,
Бассельуре!
От і пісні кінець!

Коли полум'я згасло, від паперу залишився тільки чорний попіл.

Але ніби й попіл співав:

— Пісенька ніколи не скінчиться. Ось що найчудесніше! Ми знаємо це, і тому ми найщасливіші.

Але діти не почули жодного слова, а коли б і почули — не зрозуміли б його. Та й не треба! Не все ж одразу знати дітям.

ЦИГАНСЬКА ГОЛКА

Жила собі на світі циганська голка. Вона уявляла себе такою тонкою і так пишалася, ніби була справжньою швацькою голкою.

— Будьте уважні, бо ви мене тримаєте, — сказала циганська голка пальцям, які вийняли її з шухлядки. — Не впустіть мене. Якщо я впаду на підлогу, мене, напевне, ніхто не знайде, я така тонка!

— Та невже! — сказали пальці і міцно схопили її за стан.

— Бачите, я іду з цілим почтом, — сказала циганська голка і потягла за собою довгу нитку, але на нитці не було вузлика.

Пальці встромили голку прямо в куховарчин черевик — на ньому тріснула шкіра, і дірку треба було зашити.

— Це чорна робота, — сказала голка. — Я не пройду наскрізь. Я зламаюся.

І справді зламалася.

— Хіба я не казала! — вигукнула вона. — Я надто тонка!

«Тепер вона нікуди не годиться!» — подумали пальці, але все-таки мушили міцно тримати її, бо куховарка накапала на голку сургучу і заколола нею свою хустку.

— Ось тепер я вже брошка! — сказала голка. — Я ж добре знала, що здобуду пошану. В кому щось є, з того щось вийде.

І вона нишком про себе засміялася, хоч ніколи ще ніхто не бачив, щоб циганські голки сміялися.

Вона сиділа і гордо оглядалася на всі боки, ніби їхала в кареті.

— Дозвольте спитати, ви із золота? — спитала вона сусідку-шпильку. — У вас дуже мила зовнішність і власна голівка. Але надто маленька. Ви постарайтеся виростити її, бо не в кожного ж буває сургучна голова.

При цьому голка так гордо випросталася, що вилетіла з хустки прямо в раковину, куди куховарка саме виливала помії.

— Ну, я вирушаю в мандрівку! — сказала циганська голка. — Аби тільки мені не загубитися!

Але вона, звичайно, загубилася.

— Я надто тонка, я не створена для цього світу, — сказала вона трохи згодом, лежачи у вуличній канаві. — Але я добре усвідомлюю, хто я така, і це мене завжди втішає.

І голка, як і раніше, трималася прямо і не втрачала гарного настрою.

Багато всякої всячини пропливало повз неї: тріски, соломинки, шматки

старих газет...

— Подивіться, як пливуть! — казала циганська голка. — Вони й не знають, що лежить під ними. Дивіться, як пливе трісочка, вона й не думає ні про що на світі, крім себе! Он пливе соломинка. Ні! Як вона крутиться, як крутиться! Ой, не задавайся так, ти легко можеш наткнутися на каменюку! Он пливе шматок газети. Вже давно й забули, що там надруковано, а він як високо несеться! А я сиджу собі тихо й сумирно. Я знаю, хто я така і чим залишуся.

Якось коло неї щось зблищало, і циганська голка уявила, що то діамант. Але то була скалка від пляшки. Та вона блищала, і тому циганська голка повернулася й заговорила до неї. Вона назвала себе брошкою і спитала її:

— Ви, напевне, діамант?

— Так, до певної міри.

Обидві вони думали одна про одну, що вони дуже цінні, і говорили між собою про те, як то багато на світі пихи та бундючності.

— Я жила в шухлядці в одній панночки, — розповідала циганська голка. — Ця панночка була куховарка. На кожній руці в неї було по п'ять пальців. Таких гордих, як ці пальці, я ніколи не бачила. А вони ж існували лише для того, щоб виймати мене з шухлядки і класти назад у шухлядку.

— Що, на них був якийсь блиск? — спитала склянка.

— Блиск? — мовила голка. — Ні! Саме чванство, їх було п'ять братів, усі вроджені «пальці». Вони стояли гордо один за одним, хоч були неоднакові. Правда, один, крайній, — «Товстопуз» — короткий та товстий — виходив з ряду. У нього був лише один згин на спині, і він міг робити лише один поклін. Але він казав, що як його відрубують у людини, то та людина вже не годиться для військової служби. Другий — «Тикун-Ласун» — тикав скрізь: і в солодке, і в кисле, показував ще й на місяць і натискував на перо, коли треба було писати. Третій — «Довгань» — дивився на всіх згори вниз. «Золотоперст» — четвертий, носив на собі золотий пояс, а останній, малий, — «Пустун-Мізинчик» — нічого не робив і через це найбільш пишався... Хвастощі були, хвастощі й залишилися, а я ось потрапила в раковину.

— А тепер ми сидимо тут і виблискуємо! — сказала склянка.

У цей час збільшилося води в канаві. Вода линула через край і понесла з собою склянку.

— Ну, вона вирушила! — зітхнула голка. — А я залишилася сидіти, — я надто тонка. Але це моя гордість, моя честь.

І вона сиділа горда, і багато великих думок було ще в неї.

— Я навіть ладна думати, що народилася від сонячного проміння, така я тонка. Справді, здається, сонце шукає мене під водою. Ох! Я така тонка, що навіть мати не може мене відшукати! Якби не тріснуло тоді моє око, я б, здається, заплакала з жалю. Проте — ні, плакати мені не до лиця!

Одного дня прибігли хлопчики й почали порпатися в канаві, витягати старі гвіздки, мідяки й інші подібні речі. Вони дуже забруднилися, але це їм подобалося.

— Ой! — закричав один: він наколовся на голку. — Дивись, яка штука!

— Я не штука, а панночка, — сказала циганська голка, але її ніхто не почув. Сургуч зійшов з неї, і вона вся почорніла. Але в чорному все здається стрункішим, і голка думала, що вона ще тонша, ніж раніше.

— Он пливе шкаралупка з яєчка! — закричали хлопці і встромили голку в шкаралупку.

— Чорна на білому фоні, — сказала циганська голка. — Це добре! Тепер принаймні можна побачити мене. Аби тільки не захворіти на морську хворобу, а то я не витримаю.

Але вона уникла морської хвороби — витримала.

— Проти морської хвороби добре мати стальний шлунок і ніколи не забувати, що ти щось більше за просту людину. Тепер я зовсім отямилася. Що тонше ти створений, то більше можеш перенести.

— Крак! — сказала яєчна шкаралупка: її переїхав ломовик.

— Ой! Як давить! — закричала голка. — У мене буде морська хвороба. Я не витримаю! Я зламаюсь! Я зламаюсь!

Але вона не зламалася, хоч її переїхав ломовик. Вона лежала собі спокійно на бруку — ну, і нехай собі лежить.

ВЕЛИКИЙ КЛАУС І МАЛЕНЬКИЙ КЛАУС

В одному селі жили два чоловіки, і обидва вони мали однакові імена, їх звали Клаусами. Але в одного було чотири коняки, а у другого лише одна. Щоб не сплутати цих Клаусів, того, хто мав чотири коняки, звали великим Клаусом, а того, хто мав лише одну, — маленьким Клаусом. От послухаємо, що з ними трапилось, — справжня історія!

Цілий тиждень мусив маленький Клаус орати своєю конячкою поля великого Клауса. За те великий Клаус давав йому своїх чотирьох — проте тільки раз на тиждень, та й то в неділю.

Ой, як помахував маленький Клаус своїм батіжком на всіх п'ятьох коней! Адже сьогодні всі вони були начебто його власні, хоч і на один тільки день.

Сонце весело сяло, дзвони дзвонили, люди були у святкових вбраннях. Усі вони бачили маленького Клауса, який орав п'ятьма кіньми, і він був з цього дуже задоволений, ляскав батіжком і кричав:

— Но! Но, мої конячки!

— Не смій так казати! — говорив великий Клаус. — Твоя конячка лише одна!

Але, коли хто-небудь проходив повз нього, маленький Клаус забував, що не смів так казати, і кричав:

— Но! Но, мої конячки!

— Слухай, я тебе прошу не казати так! — вигукнув великий Клаус. — Якщо ти скажеш так ще раз, я стукну твоєю конячку по голові, і вона зразу здохне.

— Я не буду більше так казати! — відповів маленький Клаус. Але невдовзі хтось із знайомих проходив мимо і привітався до нього, і маленький Клаус подумав, який це у нього, напевне, важний вигляд, коли він оре аж п'ятьма кіньми своє поле, ляснув знову батіжком і закричав:

— Но! Но, мої конячки!

— Ось я тобі понокаю твоїх конячок! — закричав великий Клаус, узяв ціпок та так дав по голові його єдиній коняці, що та впала мертва.

— Ох, тепер нема в мене жодної коняки! — мовив маленький Клаус і заплакав.

Потім здер він з коняки шкуру, добре її висушив, поклав у мішок, закинув мішок за плечі та й пішов у місто продавати.

Йти треба було чимало, та ще великим темним лісом. Як навмисне,

була негода, і він зовсім заблукав у лісі. Коли маленький Клаус вийшов на шлях, уже сутеніло, і було однаково далеко — і до міста йти, і додому назад вертатися. До ночі він ні туди, ні сюди не дістався б.

Саме край дороги стояв великий селянський двір. Віконниці в хаті були зачинені, але крізь них світився вогонь.

«Попрошу я тут дозволу переночувати», — подумав маленький Клаус, підійшов до дверей і постукав.

Хазяйка відчинила, але, дізнавшись, в чому справа, сказала, щоб він ішов своєю дорогою. Чоловіка, мовляв, нема вдома, а без нього вона не хоче пускати чужих.

— Ну, доведеться заночувати надворі, — сказав маленький Клаус, коли хазяйка зачинила двері перед його носом.

Коло хати стояв великий стіг сіна, а між стогом і хатою була маленька повітка під плескатою солом'яною стріхою.

«От я там і ляжу! — подумав маленький Клаус, глянувши на стріху. — Це буде чудова постіль, сподіваюсь, що чорногуз не злетить згори та не вщипне мене за ногу».

Це він подумав так через те, що на стрісі стояв чорногуз, — там було його гніздо.

От зліз маленький Клаус на повітку, ліг там і почав повертатися з боку на бік, щоб умоститися зручніше.

Віконниці не щільно затуляли вікна, і він міг бачити всю кімнату. А там стояв великий накритий стіл з вином, з печенею та чудовою рибою. За столом сиділи хазяйка і [дяк](#) — більше нікого. Вона частувала його, а він уминав рибу, бо це була його улюблена страва.

«От би й мені присусідитися до них», — подумав маленький Клаус і просунув голову у вікно.

Ой, який чудовий пиріг він побачив! Справді, це було у них якесь свято! Тут він почув, як хтось під'їхав до дому. Це повернувся хазяйчин чоловік.

Чоловік цей був дуже доброю людиною, але мав одну особливу рису — він не міг бачити дяків. Досить було йому зустрінути дяка, як він просто казився. Тому-то дяк ходив до його жінки, коли його не було вдома, а жінка і частувала його найкращими стравами. Коли вона почула, що повернувся чоловік, злякалася і почала просити дяка влізти в порожню скриню.

Той послухався, бо знав, що хазяїн не може бачити дяків. Хазяйка мерщій поховала всі страви в піч, щоб хазяїн бува не спитав, чому це на столі така вечеря.

— Ох, — зітхнув маленький Клаус на повітці, побачивши, як зникла

вся їжа і питво.

— Хто там нагорі? — спитав селянин і, глянувши туди, побачив маленького Клауса. — Чого ти лежиш там? Іди краще до хати!

Маленький Клаус розповів, як він заблудився, і попросив знову, щоб його пустили переночувати.

— Ну, звичайно! — сказав селянин. — Але спочатку нам треба чимось підживитися.

Жінка зустріла їх дуже ласкаво, накрила стіл і поставила велику миску каші.

Хазяїн був голодний і їв з великим апетитом, але маленький Клаус ніяк не міг відігнати думку про печеню, рибу та пиріг, заховані в печі.

Під столом, коло його ніг, лежав мішок із шкурою коняки, яку він ніс до міста продавати. Каша йому була не до смаку, от він і наступив ногою на цей мішок, а суха шкура голосно зарипіла.

— Т-сс! — сказав маленький Клаус своєму мішку, але за кілька хвилин знову наступив на нього. Шкура зарипіла ще голосніше.

— Ей, що там у тебе в мішку? — спитав хазяїн.

— О, це в мене чарівник! — сказав маленький Клаус. — Він каже, щоб ми не їли каші, він наворожив нам повну піч печені, риби та пирогів!

— Отаке! — скрикнув хазяїн, відкрив швидко піч і побачив там чудові страви — все, що туди заховала жінка. Він гадав, що то наворожив чарівник!

Жінка нічого не могла сказати і витягла все з печі, і обидва вони взялися до печені, до риби, до пирогів. Тоді наступив маленький Клаус знову на свій мішок, і шкура зарипіла.

— Що він говорить тепер? — спитав хазяїн.

— Він каже, — відповів маленький Клаус, — що наворожив ще три пляшки вина. Вони стоять там, у кутку, за піччю.

Мусила хазяйка і вино поставити. Випив селянин вина, і йому стало дуже весело. Він був би не проти того, щоб мати й собі такого чарівника, який сидить у мішку в маленького Клауса.

— А чи може він викликати чорта? — спитав хазяїн. — Я б на нього подивився, бо я тепер веселий!

— Звичайно, — відповів маленький Клаус, — мій чарівник може все,

що я накажу. Еге ж? — спитав він і наступив на мішок так, що той зарипів.

— Ти чуєш? Він каже — так. Але чорт — дуже страшний, краще не треба на нього дивитися.

— Та я його анітрохи не боюся. А який же він на вигляд?

— Та він викапаний дяк!

— Тьху! — сказав хазяїн. — Отака гидота! Треба вам знати, я бачити не можу дяків! Але що поробиш: я ж знатиму, що це чорт, і мені не буде так противно! До того ж я зараз хоробрий! Тільки хай він не підходить дуже близько!

— От я звелю зараз це моєму чарівникові, — сказав маленький Клаус, наступив на мішок і прихилив до нього вухо.

— Що він каже?

— Він каже, щоб ми відчинили ту скриню, що стоїть у кутку. Там причаївся чорт, але треба тримати віко, щоб він не вистрибнув.

— Так допоможіть мені! — попросив хазяїн і підійшов до скрині, де жінка сховала справжнього дяка, який там сидів і тремтів від жаху.

Селянин прочинив трохи віко і заглянув у скриню.

— Тьху! — закричав він і відскочив назад. — Ну, побачив його, побачив! Точнісінько наш дяк! Та й бридота ж!

Після цього вони ще випили і так випивали до пізньої ночі.

— Чарівника цього ти мені продай! — мовив селянин. — Преси, скільки хочеш, усе дам. Справді, хоч цілу мірку грошей!

— Ні, цього я не можу! — сказав маленький Клаус. — Ти ж подумай, скільки я користі маю від цього чарівника.

— Ох, мені так хочеться мати його! — сказав селянин і почав умовляти маленького Клауса.

— Ну, нехай, — сказав нарешті маленький Клаус. — Ти приязно прийняв мене, дав мені переночувати, хай уже чарівник буде твій за мірку грошей, тільки дивись, насипай повніше.

— Це ти одержиш! — сказав хазяїн. — Але скриню ти також візьми, я й години не хочу тримати її вдома. Звідки я знаю, може, він і досі сидить там?

Маленький Клаус дав селянинові мішок з висушеною шкурою і одержав за нього мірку грошей. Селянин подарував йому навіть тачку, щоб було на чому везти і гроші, і скриню.

— Бувай здоров! — сказав маленький Клаус і покотив тачку з грішми та скринєю, в якій сидів дяк.

По той бік лісу була велика глибока річка. Вода в ній текла так швидко, що ледве можна було її перепливати. Через річку був перекинутий новий

місток.

Маленький Клаус зупинився посередині і сказав навмисно голосно, щоб дяк у скрині почув:

— Навіщо мені ця дурна скриня? Вона така важка, ніби камінням напхана. Я тільки заморюся тягнути її далі. Краще кину її в річку. Припливе вона до мене додому — добре, не припливе — також нічого поганого з того не буде!

Взявся він однією рукою за скриню і трошки підняв її, ніби наміряючись кинути у воду.

— Стривай! — закричав із скрині дяк. — Випусти мене спочатку!

— Ой! — закричав маленький Клаус, удаючи, що він злякався. — Він і досі там. Треба швидше кинути його у воду, щоб він потонув!

— Ой, ні, ні! — закричав дяк. — Випусти мене, я дам тобі цілу мірку грошей.

— Ну, це інша справа! — сказав маленький Клаус і відчинив скриню. Дяк швидко видряпався звідти, штовхнув порожню скриню у воду, і вони обидва пішли до його будинку, де маленький Клаус одержав ще мірку грошей.

Тепер тачка була повна грошей.

— Ну, конячку я непогано оплатив! — сказав він сам до себе, коли прийшов у свою хату і висипав цілу купу грошей. — От розсердиться великий Клаус, коли дізнається, як я забагатів через мою єдину конячку, але я йому не скажу правди!

І він послав хлопчика до великого Клауса попросити мірку, якою міряють зерно.

«Навіщо вона йому?» — подумав великий Клаус і намазав трохи дьогтем дно мірки — може, щось пристане.

Так і трапилося. Коли віддали мірку назад, побачив великий Клаус на дні три новенькі срібні монетки.

— Що це таке? — здивувався великий Клаус і швидко побіг до маленького Клауса. — Звідки у тебе стільки грошей?

— Та це я вчора продав шкуру своєї конячки.

— Тобі багато заплатили! — сказав великий Клаус, побіг ще швидше додому, схопив сокиру, повбивав своїх чотирьох коней, поздирав з них шкури та й повіз у місто продавати.

— Шкури! Шкури! Кому потрібні шкури? — кричав він на вулицях. Усі шевці та [чинбарі](#) збіглися до нього і питали, скільки ж він хоче за шкуру.

— Мірку грошей за кожну! — сказав великий Клаус.

— Чи ти сказився? — закричали всі. — Ти, може, думаєш, у нас стільки грошей, що ми мірками даємо!

— Шкури! Шкури! Кому потрібні шкури? — кричав він далі і всім, хто питав, по чому шкура, відповідав: — Мірка грошей штука!

— Він хоче нас дурити! — розсердилися всі, і шевці взяли свої ремені, чинбарі — свої шкіряні фартухи і добре одлупцювали його.

— Шкури! Шкури! — передражнявали вони його. — От ми здеремо з тебе шкуру, то й знатимеш! Іди швидше геть звідси! — кричали вони, і великий Клаус так дременував, як тільки міг. Ще ніколи в житті його так не били.

— Ну, — сказав він, коли повернувся додому, — буде ж тобі, малий Клаусе, за це! Я тебе вб'ю!

Він узяв величезний [лантух](#), пішов до маленького Клауса і сказав:

— Ти обдурив мене! Спочатку я повбивав моїх коней, а потім мене самого побили! Це все з твоєї ласки, — але більше ти не зможеш мене дурити!

Він схопив маленького Клауса, посадив у лантух, закинув його на плечі і гукнув:

— Піду та й утоплю тебе!

Шлях до річки був чималий, а маленького Клауса не так то й легко було нести. Йшли вони повз церкву. От великий Клаус поклав лантух, а сам зайшов до церкви відпочити та помолитися перед тим, як утопити маленького Клауса.

— Ох-ох-ох! — зітхав маленький Клаус, і крутився, і повертався на всі боки, але ніяк не міг розв'язати лантуха та звільнитися. Повз нього проходив старий-престарий чередник, з білим, як сніг, волоссям і великою палицею в руці. Він гнав цілу череду корів та биків. Вони набігли на лантух з маленьким Клаусом і звалили його.

— Ох-ох-ох! — зітхав маленький Клаус. — Я такий молодий, а вже мушу вмирати.

— А я, бідний, такий уже старий, а ніяк не можу вмерти, — сказав чередник.

— Розв'яжи лантух! — закричав маленький Клаус. — Лізь туди замість мене, і ти швидко вмирати!

— З великою охотою, — сказав чередник і розв'язав лантух, з якого враз вистрибнув маленький Клаус.

— Але ти подивись за моєю чередою, — сказав старий і вліз у лантух.

Маленький Клаус зав'язав його і погнав корів та биків на пасовище.

Незабаром вийшов з церкви великий Клаус, закинув лантух собі на

плечі, і йому відразу здалося, що лантух став набагато легший. Адже старий чередник важив трохи не вдвічі менше за маленького Клауса.

«Он, бач, як стало легко! — подумав він. — Напевне, це тому, що я помолився».

Дійшов він до річки, глибокої та широкої, кинув туди лантух з чередником і гукнув:

— Отут і лежи собі! Більше не дуритимеш мене!

Після цього він пішов додому. Тільки дійшов він до перехрестя — бачить, іде маленький Клаус і жене череду.

— Що таке? — здивувався великий Клаус. — Хіба я не втопив тебе?

— Звичайно, втопив! — сказав маленький Клаус. — Ти кинув мене півгодини тому в річку.

— А звідкіль же в тебе така чудова череда? — спитав великий Клаус.

— Це морська череда! — сказав маленький Клаус. — Я мушу розповісти тобі цілу історію і подякувати, що ти мене втопив, бо тепер я буду справді багатий! Ой, як було мені страшно, коли я був у лантусі! Вітер свистів мені у вуха, коли ти кинув мене з мосту в холодну воду. Я пішов зразу на дно, але не забився, бо там унизу росте ніжна, м'яка травиця. На неї я й упав. Лантух одразу розв'язався, і чудова дівчина в сніжно-білому платті, із зеленим вінком на мокрому волоссі взяла мене за руку і сказала: «Це ти, маленький Клаусе? Ну, на тобі спочатку маленьку череду! Недалеко звідси, на дорозі, пасеться друга, велика череда, я і її дарую тобі!» Тут я побачив, що річка для водяних мешканців була однаково, що шлях. Унизу, на дні, ходять і їздять вони від моря аж сюди, де річці кінець. Як там гарно! Повно квітів, свіжої трави! Риби, плаваючи у воді, шугали повз мої вуха, як пташки в повітрі. Які там гарні люди, а які череди пасуться коло рівчаків та канав!

— Але чому ти так швидко повернувся? — спитав великий Клаус. — Мене б не виманили звідти, якщо там добре.

— Ну, — сказав маленький Клаус, — це ж я не просто собі так зробив. Ти ж чув, що я тобі розповідав: морська дівчина сказала мені, що далі на шляху, — а шляхом вона називає річку, — пасеться друга череда, яку вона мені подарувала. Але ж я знаю, що річка робить закрути то туди, то сюди, і я б мусив зробити великий гак. Ні, я вирішив іти коротшим шляхом, вийти на сушу та й піти навпростець до того місця, де чекає на мене череда. Я виграю таким чином з півверсти!

— Ну ж щаслива ти людина! — сказав великий Клаус. — Як ти гадаєш, а я дістану таку морську череду, коли спущуся на дно?

— Напевне! — відповів маленький Клаус. — Але я не зможу тягти

тебе до річки, — ти надто важкий для мене! Якщо хочеш, дійди сам і влізь у мішок — і я тебе з дорогою душею кину у воду!

— Дякую тобі! — мовив великий Клаус. — Але якщо я там не дістану ніякої череди, я, повір мені, коли повернуся, добре одлупцюю тебе!

— Та ні, все буде гаразд!

І вони пішли до річки.

Тільки череда побачила воду, так і кинулася до неї — вся худоба дуже хотіла пити.

— Бач, як поспішають! — мовив маленький Клаус. — Їм хочеться швидше додому!

— Так, так, ти краще поможи мені спочатку, а то одлупцюю, — сказав великий Клаус, влізаючи у великий мішок, який лежав на спині в одного бика. — Та поклади мені каменяку в мішок, а то я, боюся, не піду на дно!

— Підеш! — заспокоїв маленький Клаус. Але все-таки поклав у мішок велику каменяку, міцно зав'язав мішок і штовхнув у воду. Шубовсть! — і великий Клаус пішов прямо на дно.

— Ох, боюся, не знайде він там череди, — сказав маленький Клаус і погнав свою худобу додому.

П'ЯТЕРО З ОДНОГО СТРУЧКА

П'ять маленьких горошин жили в одному стручку. Вони всі були зелені, і стручок теж зелений, і тому вони були певні, що весь світ зелений, і це було цілком вірно! Стручок ріс, і горошини росли також. Вони добре пристосувалися до своєї квартири — сиділи прямисінько в один рядок одна за одною.

Сонце світило на стручок і гріло його, дощ обмивав і робив його чистим. В середині було дуже затишно — удень світло, уночі — темно, як і повинно бути. Горошини все росли та й росли і все більше та більше думали, — треба ж було робити що-небудь!

— Чи я назавжди залишуся тут сидіти? — спитала одна. — Так можна й затверднути від довгого сидіння! Мені здається, за нашим житлом є щось особливе. У мене таке передчуття!

Тижні минали. Горошини пожовкли, і стручок теж пожовк.

— Весь світ жовкне, — казали вони, і це було знову ж таки цілком вірно.

Одного дня горошини почули, як їх щось штовхнуло в стручку; стручок зірвали людські руки, і горошини потрапили з багатьма своїми товаришами в кишеню.

— Ну, ми швидко будемо на волі! — казали вони і чекали, що буде потім.

— Хотіла б я знати, хто з нас найдалі піде, — сказала найменша горошина. — Ну, це швидко з'ясується!

— Хай буде, що мусить бути! — мовила найбільша.

Трах! Стручок лопнув, і всі п'ять горошин викотилися на світле сонячне сяйво. Вони лежали на дитячій долоні. Маленький хлопчик міцно тримав їх і казав, що вони саме згодяться для його пугача.

І зразу ж він всунув у нього горошину і вистрілив у повітря.

— Я лечу в далекий світ! Лови мене, хто зможе! — і з цими словами перша горошина зникла.

— Я лечу прямо на сонце! — сказала друга. — Сонце схоже на наш стручок, і це мені подобається!

І вона полетіла.

— Поспимо, хоч де опинимось, — сказали ще дві горошини і покотились по підлозі. Але й вони потрапили в пугач.

— Хай буде, що буде! — сказала остання, коли нею вистрілили в

повітря. Вона залетіла в щілину під вікно однієї кімнатки на горищі — в м'яку землю і мох.

У кімнаті на горищі жила одна бідна жінка, що вдень ходила чистити грубки, пиляти дрова та виконувати іншу важку роботу. Вона була сильна і роботяща, але дуже бідна. Дома в кімнатці лежала її єдина донька — підліток, тоненька й худенька.

Вже рік як лежала вона в ліжку і не могла ні видужати, ні вмерти.

— Умре й вона, як її маленька сестричка, — сумувала бідна жінка.

Хвора дівчинка лежала тихо і терпляче упродовж довгих днів, поки мати ходила на заробітки.

Була весна, і якось уранці, коли мати збиралася йти, сонячне проміння пробилось крізь крихітне вікно і впало на підлогу. Хвора дівчинка подивилася на вікно.

— Що там зеленіє? — спитала вона. — Он гойдається од вітру!

Мати підійшла до вікна і відчинила одну половину.

— Ох! — сказала мати. — Це маленька горошина, вона випустила маленькі листочки. Як вона сюди в щілинку потрапила? Ось і в тебе буде маленький садочок під вікном!

Мати підсунула ліжко хворої дівчинки ближче до вікна, щоб дівчинка могла спостерігати, як росте горошинка, а сама пішла на роботу.

— Мамо, мені здається, я видужую! — сказала дівчинка увечері. — Сонце світило сьогодні мені так тепло! Подивись тільки, як виросла горошина! Я теж видужаю і вийду на сонечко!

— Якби ж то! — сказала мати, хоч сама не вірила цьому.

Проте уткнула коло ніжного зеленого паростка маленьку паличку, щоб його не зламав вітер, — адже він розбудив у її хворої дитинки бадьорі думки. Вона прикріпила до віконної рами ще й шворочку і протягла її до підвіконня, щоб гороху було де витися, коли він полізе вгору. Щодня можна було бачити, як росте горох.

— Подивися! На ньому вже квіти! — мовила жінка одного ранку, і в ній ожила надія, що її хвора дитинка зможе видужати.

Вона згадала, як жваво розмовляла останнім часом її донечка. Сьогодні вранці вона навіть сама підвелася, сиділа на ліжку, дивлячись променистими очима на свій садок, що виріс з єдиної горошини.

Через тиждень хвора дівчинка вже змогла вперше простояти більше як годину. Щаслива, грілася вона на теплому сонечку.

Вікно стояло відчинене, і надворі гойдалася в повному цвіту білорожева квітка горошку. Дівчина нахилилась і поцілувала ніжні пелюстки. Цей день був для неї справжнім святом.

А що ж трапилося з іншими горошинами?

Та, що полетіла по всьому світу і так гордо крикнула: «Лови мене, хто зможе!», — упала в ринву. Там склював її голуб.

З іншими двома сталося те ж саме. Їх з'їв голуб, і вони принаймні були корисні для нього.

Але четверта, що хотіла жити на сонці, потрапила в стічний рівчак і лежала упродовж довгих днів у брудній воді. Вона дуже набубнявіла.

— О, як чудово я поправилась! — казала вона. — Я, мабуть, лопну, бо, гадаю, більше випити вже не може жодна горошина! Я найвизначніша з усіх п'яťох сестер у стручку!

І рівчак погодився з нею.

А коло вікна кімнатки на горищі стояла дівчинка з променистими очима, щоки її були рум'яні, вона склала ніжні руки над квітами гороху і весело дивилася на білий світ.

РОМАШКА

От тільки послухай!

За містом, побіля шляху, стояла дача. Ти її, напевне, колись сам бачив! Перед нею — маленький квітничок, обгороджений пофарбованим парканом. Коло самісінького паркана, біля рівчака, в чудовій зеленій траві росла маленька ромашка.

Сонце голубило її так само тепло й ніжно, як і великі розкішні квіти в саду, і через те вона росла просто не день у день, а щохвилини. Одного ранку вона зовсім розцвіла: її маленькі блискучо-білі пелюсточки промінням розходилися від золотого сонечка, що було посередині.

Ромашка не думала про те, що жодна людина не побачить її тут у траві і що вона простенька, непоказна квітка. Ні, вона була дуже задоволена, вона повернулася до теплого сонця, дивилася на нього і слухала жайворонка, що співав у височині.

Маленька ромашка була щаслива, ніби на святі, хоч це був буденний день. Усі діти вчилися в школі. В той час, коли вони сиділи за партами і вчилися, вона сиділа на своїй зеленій стеблинці й також училася — в теплого сонечка, в усього, що було навколо неї. Ромашці здавалося, що маленький жайворонок співає так чудово і дзвінко про все те, що вона зараз відчуває. Ромашка із захопленням дивилася угору на щасливу пташку, яка може літати й співати. Але вона не сумувала, що сама цього не могла зробити.

«Адже я бачу і чую, — думала вона, — сонце світить мені, вітерець цілує. О, мені так хороше!»

У садку за парканом росло багато поважних, гордих квітів. Що менше вони пахли, то більше пишалися. Півонії надувалися, щоб бути такими ж великими, як троянди.

Тюльпани вигравали найкращими кольорами; вони це добре знали і трималися рівно, щоб їх було краще видно. Вони не звертали ніякої уваги на молоденьку ромашку за парканом, але тим уважніше розглядала їх вона і думала: «Які вони пишні та прекрасні! Напевне, до них злетить ця чудова пташка! Яка я рада, що росту так близько і можу бачити всю їхню красу».

І тільки вона це подумала, як почулося: «Кві-кві», і злетів жайворонка, але не до півонії і не до тюльпанів, — ні, він злетів низько в траву до простенької ромашки. Ромашка від радості так злякалася, навіть не знала, що й подумати.

Маленька пташка кружляла навколо неї і співала:

— Ой, яка м'яка травичка! Ой, яка мила маленька квіточка із золотом у серці і в срібному вбранні!

Справді, жовта середина ромашки ясніла золотом, а білі пелюсточки навколо блискотіли, як срібло.

Яка щаслива була маленька ромашка, — ні, цього ніхто й уявити не може!

Пташка цілувала її дзьобиком, співала для неї, а потім знову підносилась у блакитну височінь.

Напевне, минуло чверть години, поки ромашка отямилась!

Трохи соромливо, але щиро й радісно подивилася вона на інші квіти в

садку.

Вони ж бачили те щастя й ту честь, що їй припали, вони ж мусили зрозуміти, яка це була радість. Але тюльпани виструнчилися ще більше, ніж раніш, і такі колючі та червоні стали спересердя їхні обличчя! Тупоголові півонії понадималися. Це добре, що вони не вміли розмовляти, а то б багато наговорили ромашці! Бідна маленька квітка відразу помітила, що в них поганий настрій, і їй стало дуже прикро.

У цей час вийшла в садок дівчинка з великим гострим блискучим ножом. Вона підійшла до тюльпанів і почала зрізувати їх один за одним.

— Ой! — зітхнула маленька ромашка. — Як страшно! Це ж їм кінець!

Дівчинка з тюльпанами пішла додому. Ромашка раділа, що вона росте на вулиці, в траві, і що вона маленька, непомітна квітка. Вона була вдячна долі за це і, коли зайшло сонце, склала свої пелюсточки, заснула, і цілу ніч їй снилося сонце і маленька пташка.

Наступного ранку, коли ромашка знову щасливо простягла свої білі пелюстки, ніби маленькі ручки, до світла й повітря, вона пізнала голос пташки. Але голос бринів сумно, бо пташку спіймали й посадили в клітку коло відчиненого вікна.

Вона співала про вільні щасливі польоти, співала про молоде зелене жито на полях і чудові подорожі на своїх крилах — високо, в безмежні простори. Сумно було бідному жайворонку, — сидів він, полонений, у клітці.

Маленькій ромашці так хотілося допомогти йому! Але що вона могла зробити?

Важко було щось придумати. Квітка зовсім забула про те, як гарно навколо, як тепло гріє сонце і як розкішно білють її пелюстки. Вона думала тільки про спійману пташку, якій нічим не могла зарадити.

У цей час зайшли в садок два маленькі хлопчики: один з них ніс у руках ніж, великий і гострий, як той, яким дівчинка зрізувала тюльпани. Вони підійшли до маленької ромашки. Ромашка не розуміла, чого вони хочуть.

— Тут ми можемо вирізати чудовий дерен для жайворонка, — сказав один з хлопчиків і почав обкопувати землю чотирикутником навколо ромашки так, що вона опинилась посередині.

— Зірви квітку, — сказав другий хлопчик, і ромашка затремтіла від страху, що її зірвуть: це ж однаково, що втратити життя! А вона хотіла ще жити, вона хотіла потрапити з дерном до клітки, де жив тепер полонений жайворонок.

— Ні, облиш її, — сказав перший хлопчик. — Так красивіше.

Ромашка лишилася стояти і потрапила в клітку до жайворонка.

Нещасна пташка голосно скаржилась про свою втрачену волю і билася крильцями об залізні ґрати клітки.

Маленька ромашка не вміла розмовляти, не могла сказати жодного слова втіхи, хоч і дуже хотіла. Так минув ранок.

— Тут нема води, — стогнав спійманий жайворонок. — Вони всі пішли і не лишили ані краплини води. Моє горло пересохло, все горить! Вогонь і лід усередині, повітря важке. Ох, я мушу вмерти, розлучитися з теплим сонячним промінням, зі свіжою зеленню, з усією красою!

І він встромив свій дзьобик у прохолодний дерен, щоб трохи освіжитися. Тут він помітив ромашку. Жайворонок нахилився, поцілував її дзьобиком і сказав:

— І ти зів'янеш тут, бідна маленька квіточко! Тебе і маленький жмут зеленої трави мені дали замість цілого світу, що я мав на волі! Кожна маленька травинка буде мені зеленим деревом, кожна твоя біла пелюстка — пахучою квіткою. Ох! Ви тільки нагадуєте мені, що я втратив!

«Як мені його розважити?» — думала ромашка, але не могла поворушити пелюсткою, тільки аромат, що лився з неї, був далеко дужчий, ніж завжди буває в цієї квітки. Це помітив і жайворонок, і хоч він знемагав від спраги і обривав зелені травинки, але квітки не чіпав.

Настав вечір, та ніхто не приносив води пташці. Вона витягла свої гарні крила і затремтіла; її пісня була жалібна — «п'ік-п'ік», — маленька голівка схилилася до квітки, і серце пташки розірвалося від суму та муки. І квітка не могла, як учора, скласти свої пелюстки й заснути; вона схилилася додолу, знесилена й сумна.

Тільки наступного ранку прийшли хлопчики і, побачивши мертву пташку, гірко заплакали.

Потім викопали гарненьку могилку і прикрасили її пелюстками квітів. Тіло пташки поклали в гарну червону коробочку: її пишно поховали, бідну пташку. Поки вона жила й співала, про неї забували — залишили її умирати в клітці від спраги, — а тепер влаштували їй пишний похорон і проливали над її могилкою гіркі сльози.

А дернину разом з ромашкою викинули на загорошений шлях. Ніхто й не подумав про квітку, яка більше за всіх любила бідну пташку і так хотіла її втішити.

ЩО НЕ ЗРОБИТЬ СТАРИЙ — ВСЕ ГАРАЗД

Хочу я розповісти тобі одну історію, яку сам чув, коли ще був малий, і щоразу, коли я її згадую, вона здається мені все кращою й кращою. Адже і з історіями трапляється так, як з багатьма людьми: вони стають з роками дедалі кращими, і це дуже добре!

Ти, напевне, бував на селі? Отож ти бачив старі-престарі хатинки під солом'яними стріхами? Мохом і травою поросли дахи, а на самому гребінці у них гніздо лелеки, без лелеки не буває. Стіни нахилилися, вікна низенькі; тільки одне з них відчиняється. Хлібні пічки випинають наперед свої товсті черевця, і бузина звисає через тин. А там, де є невеличка калюжка води з качкою і каченятами, вже напевне похилилась і покручена верба. Та ще, звичайно, є на ланцюгу пес, який на всіх гарчить.

Саме така хатинка стояла в одному селі, і в ній жили старенькі селяни — чоловік і жінка.

Та хоч яке маленьке було їхнє господарство, а все ж таки вони мали дещо і навіть могли й іншим позичити.

Це була конячка, яка паслася на траві біля придорожньої канави.

Старий їздив на конячці до міста, часто позичав її сусідам, ну, а ті, відомо, за послугу віддячували послугою! Та для них, проте, було вигідніше продати або проміняти цю конячку і купити щось корисніше і потрібніше.

Тільки на що б таке?

— Ну, на цьому ти, старий, більше розумієшся! — сказала жінка. — Зараз ярмарок у містечку, їдь туди та й продай конячинку або вигідно виміняй! Ти хоч що зробиш — завжди добре! Їдь на ярмарок!

І вона пов'язала йому на шию хустку — це вже вона вміла робити краще за чоловіка, — зав'язала її подвійним бантом, і вийшло дуже гарно. Потім почистила капелюх старого долонею і поцілувала його. От і поїхав чоловік на конячці, яку треба було або продати, або проміняти. Авжеж, старий на цьому розумівся!

Сонце припікало, на небі хоч би хмаринка!

Шлях аж курився, бо на ярмарок поспішало багато людей! Хто конем, хто гарбою, а хто й на своїх на двох — пішки.

Спека була страшенна, а ніде ні кущика тобі, ні тіні.

Йшов по дорозі якийсь чоловік і вів корову. І така вона була хороша, якою тільки може бути корова! «Напевно, й молоко вона дає хороше! —

подумав селянин. — Оце б помінятися!»

— Гей, ти, чоловіче з коровою! — гукнув він. — Поговоримо трохи вдвох! Бачиш мою коняку? Я гадаю, вона коштує більше за твою корову. Та про мене! Мені більше потрібна корова. Міняймося?

— Гаразд, охоче! — відповів хазяїн корови, і вони помінялися.

Справу було закінчено, і старий міг повернутися додому, адже він виконав те, що хотів. Та якщо він вирішив побувати на ярмарку, то вже треба побувати — хоча б для того, щоб подивитися ярмарок!

І він пішов далі зі своєю коровою.

Йшов він швидко, і корова йшла швидко, і невдовзі збоку на шляху побачив чоловіка, який вів вівцю. Вівця була добра, гладка, вовна густа.

«Отаку я мав би охоче! — подумав старий. — Трави їй вистачало б на нашому краю рівчака, а на зиму її можна було б взяти й до хати. Справді, нам зручніше тримати вівцю, ніж корову. Чи не помінятися?»

Що ж, хазяїн вівці залюбки погодився. Вони помінялися, і старий пішов далі зі своєю вівцею.

Раптом коло переладу він побачив чоловіка із здоровенним гусаком під пахвою.

— О, важкеньке те, що ти тримаєш! — сказав старий. — Тут досхочу і сала, і пір'я. А добре було б помилуватися, коли б стояв цей гусак на прив'язі коло нашої калюжки. І старій моїй було б для кого збирати недоїдки. Вона частенько каже: «От якби у нас був гусак!» Тепер вона матиме його! — Хочеш мінятися? Я дам тобі за гусака вівцю ще й спасибі в додачу!

Звичайно, той охоче погодився, і вони помінялися. Старий поніс гусака.

Уже недалеко від міста, коло міської застави, була страшенна тіснява та штовханина і від людей і від худоби. Натовп розтягнувся по шляху аж до рівчака, до городу сторожа. На городі ходила курка, її прив'язали, щоб вона з переляку бува не втекла.

Курка була куцохвоста, підморгувала одним оком, і здавалося, що вона дуже гладка. «Кво-кво», — казала вона. Що вона думала при цьому, я не знаю, але старий тільки побачив її, як подумав: «Кращої за цю курку я ніколи не бачив! Вона навіть ліпша за попівську квочку — от її я б узяв! Курка завжди знайде собі зернятко, вона сама зможе себе прогодувати. Я гадаю, це буде дуже добре, якщо поміняю на неї гусака».

— Може, поміняймося? — спитав він хазяїна курки.

— Помінятися? — спитав той. — Чого ж, я не проти! — І вони помінялися. Сторож узяв гусака, а старий поніс курку.

Старий зробив немало справ по дорозі до міста, а спека стояла страшенна, і він заморився. Не завадило б зараз чогось перекусити та випити. Тут саме й [корчма](#) трапилася, — до неї старий і попрямував. Звідти в цю мить виходив парубок з повнісіньким лантухом, вони й зіткнулися у дверях.

— Що це в тебе? — спитав старий.

— Гнилі яблука! — відповів парубок. — Несу цілий лантух свиням!

— Та як же їх багато! От би намиливалася моя стара! Торік на нашій старій яблуні коло сарая виросло одне-однісіньке яблучко. Його треба було зберегти, і воно стояло на комоді, поки не тріснуло. «Це все-таки показує на достатки в домі», — казала моя стара. Побачила б вона оцей достаток! Так, так, треба буде порадувати її!

— А що ви дасте за лантух? — спитав парубок.

— Що я дам? Та от поміняю курку! — І він віддав курку, узяв лантух з яблуками, зайшов до кімнати і попрямував до прилавка. Лантух свій він поставив біля пічки. Пічка топилася, та старий про це не подумав. У кімнаті було багато гостей, перекупщики коней, волів і два англійці, такі багаті, що кишені в них аж тріскалися від золота. Вони завжди любили тримати парі. Ось тепер ти послухай!

Сусс! Сусс! Що це затріщало в пічці? А то яблука почали пектися.

— Що це таке? — запитали гості й узнали всю історію про коняку, яку поміняли на корову, і далі аж до самісіньких гнилих яблук.

— Ну й матимеш ти стусанів від своєї жінки, коли повернешся додому! — сказали вони. — Ото буде репету!

— Поцілунок матиму, а не стусани! — відповів селянин. — Стара моя скаже: «Що не зробить старий — все гаразд!»

— Хочеш, об заклад поб'ємося? — запропонували англійці. — Бочку золотих! Сто фунтів у кожному золотому!

— І однієї повної мірки золота досить! — сказав селянин. — А я можу поставити тільки повну мірку яблук та мене зі старою в додачу, тільки це вже не буде повна мірка, а ще й з верхом!

— Ну-ну! — сказали ті і побилися об заклад.

Під'їхав віз корчмаря, на нього злізли англійці, зліз селянин, поклали яблука і поїхали просто до дідового дому.

— Добри вечір, стара!

— Здоровенький був, старий!

— Ну, я обміняв!

— Та ти ж у мене на цьому розумієшся! — мовила стара і обняла старого, не звертаючи уваги ні на лантух, ні на незнайомих.

— Я поміняв коняку на корову!

— От добре! Тепер ми з молоком! — сказала стара. — Тепер ми матимемо до столу і молочний суп, і масло, і сир. Це чудова міна!

— Так то воно так, але корову я проміняв на вівцю.

— Та це ж, напевне, вже краще! — сказала стара. — Ти завжди все гаразд обміркуєш. У нас трави якраз для вівці вистачить. Тепер у нас буде овече молоко, овечий сир і вовняні панчохи, може, навіть і вовняні фуфайки. Ти таки розумний у мене чоловік.

— Але вівцю я проміняв на гусака!

— Та це у нас у цьому році на свято буде смажений гусак? Старенький! Ти тільки про те й дбаєш, щоб мене потішити! Як це ти добре вигадав! Гусак ходитиме на прив'язі і ще як розжиріє до свята!

— Та гусака я проміняв на курку! — сказав старий.

— Курку! Оце добре діло! — мовила стара. — Курка нанесе яєць, вилупляться курчата, у нас буде цілий пташник! Я завжди так цього хотіла!

— А курку я проміняв на лантух гнилих яблук.

— Ну, за це вже я тебе поцілую! — сказала стара. — Спасибі, любий чоловічок! От послухай, що я розповім тобі. Коли ти поїхав, я надумала приготувати тобі добру страву — яєчню з цибулею. Яйця в мене були, а цибулі не було. От я й пішла до жінки шкільного вчителя. Цибуля в неї є, я знаю, та вона ж скнара скнарою. Прошу я позичити. «Позичити? — питає вона. — Нічого в нашому садку, мовляв, не росте, навіть гнилого яблука нема — нічого я не можу позичити!» Ну, так тепер я можу позичити цілий десяток, та хоч увесь лантух! Ото буде сміху, старенький!

І вона поцілувала його в губи.

— Це нам до вподоби, — мовили англійці. — Щоразу все гірше, а вона радіє — це варто грошей.

І вони відсипали мірку золотих старому за те, що йому дісталися не стусани, а поцілунок.

Так, це вже без нагороди не лишиться, коли жінка вважає, що чоловік найрозумніший від усіх і все, що не зробить, — все гаразд.

Бачите, яка історія. Я чув її в дитинстві, а тепер і ти почув і знаєш — хоч би що зробив старий — усе гаразд!

ГРЕЧКА

Часом після бурі як ідеш по полю, де посіяна гречка, то бачиш, що вона почорніла й до землі попріягала, немов вогонь перейшов через неї. Селяни кажуть: «Це все блискавка наробила!» А через віщо ж блискавка таке з гречкою діє? Я розкажу вам, що чув од горобця, а горобцеві розказувала це стара верба, що онде й досі стоїть ще насупроти ниви, де була гречка. Величезна верба та — й доладна, і пишна, тільки стара вже — аж згорбилась. Посередині вона репнула, а в щілині росте і трава, і ожина. Похилилось дерево, а зеленії віти, наче довге зелене волосся, аж до самої землі пообвисали.

Геть навкруги по полю росла пашня всяка — і ячмінь, і жито, й овес; і овес ріс тут такий пишний та гарний, що як поспіє, то мов гілочки з маленькими жовтенькими канарейками. Гарно росло там Боже збіжжя, і чим повніше наливався колос, тим нижче до землі воно нахилялося, не деручи згорда голови вгору.

Отут простяглась була й нива з гречкою, а якраз проти неї верба росла. Не схиляла голови гречка, як інша пашня, а гордо та пишно випрямлялась-величалась.

— Не гірша я, — каже, — за друге колосся, а далеко краща! Цвіт на мені такий гарний, мов на яблуні: дивишся — аж серце радіє. Скажи мені, вербо, — пита, — чи ти коли-небудь бачила що краще од мене?

А верба покивала головою, мов хотіла сказати: «Авжеж, бачила!»

Розприндилась гречка так, що куди!

— Дурне дерево! — каже. — Таке старе — аж трава поросла з нього!

От раз де не взялась буря. Усі квітки польові позгортали свої листочки, посхиляли свої головки, поки перейде буря, а гречка, собі на лихо, пишається!..

— Нахили й ти голову! — кажуть їй квіти.

— Нам ні для чого! — одказала горда.

— Схили голову! — гукнуло колосся. — Он бач: летить янгол! Аж од хмари та до землі в нього крила; уб'є він тебе раніш, ніж попросиш, щоб змилювавсь над тобою!

— Нехай собі! А я таки нагинатись не буду! — каже гордовито гречка.

— Ой, заховай свій цвіт та опусти листя! — вже верба їй каже. — Та не дивись на блискавку, що шарпає хмари! Он люди — та й ті не вважались дивитись на неї, бо осліпля очі, а то ж то ми — мізерніші од людей!

— Мізерніші?! — одмовляє гречка. — Так-от же полюбуй, як я прямо гляну!.. — І гречка прямо глянула блискавці у вічі.

А блискавка — як блисне! — так немов увесь світ охопило полум'я.

От перейшла буря, стишилось; свіжо дихнули після дощичу і хліба, і квіти, а гречку дочиста посмалило... Тільки нікчемна, чорна як вугіль, на ниві трава залишилася.

Повінув вітер; стара верба загойдала гіллям, і з зеленого листя крапляста роса упала, — мов плакало дерево...

— Чого ти, вербо, плачеш? — питають горобці. — Тут така благодать Божа! Глянь, як сонце світить; подивись, як розходяться хмари! Хіба ти не чуєш, як квітки пахнуть та кущики? Чого-бо ти плачеш, вербо стара?

От верба тоді й розказала про греччине гордування і про кару, що вона прийняла за пиху ту нікчемну; а горобці вже розказали мені, як раз увечері прохав їх, щоб побавили казкою.

КОМІРЧИК

Жив собі був джигунець, та тільки й манку^[4], що головна щітка^[5] та роззувало^[6], але у нього ще був комірчик пречудесний: об цім-то комірі й річ!

Був уже той комірчик на порі і задумав женитись.

От раз і трапилось йому у пранні з підв'язкою вкупі лежати.

«Біс йому! — дума комірчик. — Зроду-віку не бачив нічого такого вродливого та стрункого, як ця личина; що то за делікатне та милесеньке!»

— Насмілюсь, — до неї каже, — запитатись, панно, як ваше мення?^[7]

— Не скажу! — одмовила підв'язка.

— Де ж живете ви, панно? — таки до неї комірчик.

Але підв'язка була соромлива і полохлива; їй здалося якось ніяково одрікати на таке питання.

— Адже ж справді, ви стьожечка? — допитувався-таки комірчик. — Стьожечка до горлечка?! Бачу, моя люба панно, що вживають вас на користь і на красу!

— Цитьте, будь ласка! — відповіла підв'язка. — Здається мені, пане, що я не дала вам на розмову ні дозволу, ні приводу!

— Вибачайте, панно: сама ваша врода — найкращий привід!

— Гетьте-бо! Не присувайтесь близьенько! Ви, певно, хлопець!

— Правда, та ще до того й джигун! У мене є головна щітка й роззувало! — промовив та й збрехав, бо речі ті були не його, а його пана. Так що ж? Такий уже хвалько з нього був!

— Не лізьте-бо, кажу, так близько! — промовила підв'язка. — Я до цього не звикла!

— Куди ж, яка цяця! — одрізав комірчик.

Ото по сім витягли їх з балії і поклали на сонці, а далі — на прасувальну дошку. Де не взялася й праска гаряча.

— Шановная удівонько-пані! — обернувся комірчик до праски. — Шановная удівонько! Ох, мені душно, млосно так... Всі зморшки навіть пропали, аж вилискуюсь! Я зовсім спалюся! Печете ви мене наскрізь... Ох, будьте ж моєю дружиною!

— Геть, поганий! — одмовила праска та й почала по комірчику їздити згорда, бо удавала себе за паровоза з потягом. — Ач, дрантя!

Прийшли далі і ножиці: треба було комірчика ізрівняти, бо дуже по краях обтріпався.

— Ох! — до ножиць комірчик. — Певно, ви перша танцюристка! Як дивно ви ніжками вихиляєте, — нічого в світі я кращого не бачив: ні одна людина до вас прирівняти не зможе!

— І без тебе це знаємо! — одмовили ножиці.

— Вам прямо княгинею бути! У мене тільки й манку, що пан джигун та щітка головна з роззувальцем. Якби мені князівство!

— Як?! Він хоче мене сватати? — розсердились ножиці та спересердя так чикнули його, що комірчик здався ні на що!

«Треба тепер хоч до головної щітки сватів послати!» — подумав комірчик і обернувся зі словами:

— Яке у вас чудове волосся, моя пані! Скажіть мені, чи маєте шлюба на мислі?

— Авжеж! — одмовила щітка. — Хіба не знаєте, що я з роззувалом заручена?

— Заручені! — схлипнув комірчик.

Ні за кого вже було йому тепер свататись; так він ото закинув і гадки.

От через який там час попав наш комірчик до папірні. Там було чимале зборисько ганчірок і шмаття; тоненькі тримались особно, а грубі — теж: звичайно, як і між людей робиться. Усяке мало багато дечого оповідати, але найбільше того комірчик, бо такий уже з нього був чистобреха!

— Мене, — каже, — мати, певно, в любистку купала, бо так і липли всі до мене, так і липли! Ну, та з мене ж був і джигун неабиякий! Мав я собі головну щітку й роззувало; але не на вжиток... От якби тоді подивились на мене, як лежав боком!.. Ніколи не забуду першу коханку: то була підв'язка, чи то пак — стьожечка! Гнучка, чудова, делікатна; вона з-за мене кинулась у балію!.. А то ще вдова одна мене палко кохала; але я так знеповажив її, що вона вся аж почорніла! Потім танцюристка одна прибилася: це вона мене так уразила, як бачите. Така непосидько! А власна моя щітка так закохалась у мене, так закохалася, що аж волосся їй повилазило... Що й казати! Нажився-таки я, набувся; але найбільше шкода підв'язки... чи то пак, помилився, — стьожечки, що з-за мене і в балію кинулась! Таки в мене гріхів на сумлінні! Час-пора і в папір білий обернутися!

І комірчик таки свого долежався. Все шмаття на папір було перероблено; але він обернувся в той самий аркушик, на котрім ця казочка надрукована; ото щоб не плів теревенів!

Не забудьмо ж, дітки, і ми цього, а то як знати? Може, й ми коли-небудь зі шматтям до мішка влучимо і зробимось білим папером, на котрім надрукують усе життя наше, навіть і таємне. Тоді й будемо бігати по цілому світу та розказувати самі про себе.

СНОВІЙКО

Нема в світі, щоб хто знав стільки казочок, як той Сновійко. От так розкажує!

Щовечора, як дітки тихенько сидять за стільцями або на своїх ослінчиках, приходить Сновійко. Нечутно іде він у своїх панчішках по сходах і нишком одчина двері... Сюррр! — присне він молочком солодким діткам у вічі; але так обережно-стиха, а проте досить, що злипнуться їм оченятка, і вони його не побачать ніколи. А він їм за спинку ще злізе та й почне у потилицю дмухати, поки не обважніє голівка. Справді! Але з того вади нема, бо Сновійко — приятель діткам; йому тільки треба, щоб вони втихомирились (а звісно, дитина тільки в ліжку й мовчить) та понишкли, а то щоб можна було розказувати своїх казочок гарнесеньких.

А як дітки уже поснуть, сіда Сновійко на ліжко. Убрання на ньому чудесне — шовкове, [єдвабне](#); якого кольору — трудно й сказати, бо як повернеться, то одбиває і зеленим, і червоним, і синім. Під кожною рукою у нього по шатрику^[8]; один — з чудовими візерунками зісподу — розкида він над добрими дітьми: от і сняться їм цілу ніч гарнесенькі сни; а другий — зсередини голий — він розкида над лихими дітьми: от і сплять вони товстим сном і, прокинувшись вранці, не згадають нічогісінько.

Послухаймо ж, як до одного хлопчика, Яльмара на ймення, приходив щовечора цілий тиждень Сновійко і що він йому розказував. От і сім казочок, бо в тижні — сім днів.

Понеділок

— Ось слухай! — сказав увечері Яльмару Сновійко, як той ліг у ліжко. — Я буду прибирати!

Коли це усі квітки, що в макітрах, почали рости, рости і зробились великими деревами; довгі віти їх простяглися впродовж стін аж до стелі, так, що вся хата чудовним садком стала.

Що гілочка — то й квіточка, а що квіточка — то й краща од троянди. А пахли як, Господи! А солодкі які були: коли б хто хотів скуштувати, — солодші од меду! Овочі, як золото, блищали, а пиріжки, повнісінькі родзинок, аж репались. То-то було гарно та любо!

Якось разом^[9] із шухлядки, де лежали книжки Яльмарові, почувся гармидер страшенний.

— А що там такого? — сказав Сновійко, скочивши до столу і вийнявши шухлядку геть. А то — по писальній тахельці бігало та совалось число якесь, помилка в лічбі; та так побивається, трохи не вискочить! Писало на шнурочку й собі — плига та сікається, мов той цуцик, щоб ту помилку виправити, та — несила! А це ще, в зошиті Яльмаровім, як заквилить щось, та так жалібно, аж слухати сумно! На кожному аркушику збоку стояли там рівненько в парах великі букви з маленькими — мовляв, на зразок, а поруч сих стояли теж схожі пари, — тільки ці вже писав сам Яльмар; але вони не рівно тримались, а точились на рисі, мов п'яні.

— Дивіться, ось як ви повинні триматись! — корили їх букви зразкові. — Ось як — огрядно, сміливо, рівно!

— Ох! Ми б раднісінькі! — на те їм Яльмарові. — Та не здужаємо, бо зовсім слабі!

— От я вас вилічу! — крикнув Сновійко.

— Ой! Не треба! — писнули букви і випрямились зразу всі, як на чудо.

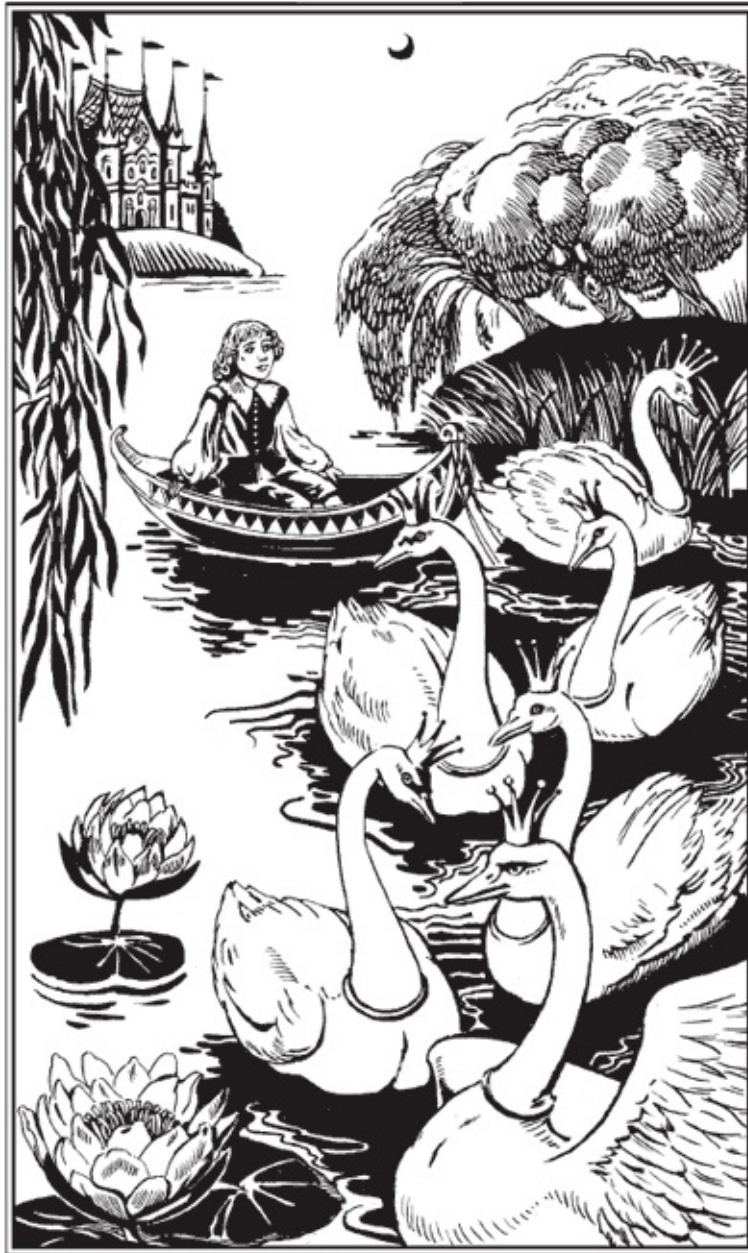
— Ну, тепер нічого й думати про казку! — сказав Сновійко. — Я мушу їх промуштрувати: раз, два! Раз, два!

От і почав він їх муштрувати. І букви вирівнялись так гарно та любо, — достоту, як ті, що в зразку.

Сновійко й пішов собі; а другого ранку як глянув Яльмар на свої букви, — а вони ж такі самі слабі та нещасні, як перше!

Вівторок

Щойно ліг Яльмарик у ліжку, як Сновійко зараз доторкнувся своєю чарівною сикавкою до всіх меблів у кімнаті, і вони почали мерщій проміж себе балакати та базікати, oprіч одної плювачки, що собі мовчки стояла; вона лютувала на тих високодумів, що тільки й мали речі^[10] та гадки про себе, а до неї жодного діла; а вона ж то сумирно стояла в куточку і не боронила нікому плюватись.

Над комодом висіла велика картина в золотій рамі — краєвид чудесний: видко було крізь високі, старезні дерева квіточки на [моріжку](#) зеленім: широка річка огортала ліс, а по ній мрілося багато розкішних палаців, а далі геть бовваніло море безкрає.

Торкнувся Сновійко своєю чарівною сикавкою і до картини... Зараз пташки почали щебетати, дерева загойдали гіллям, хмари посунулись далі, і навіть видко було, як тінь од них плила по моріжку.

От узяв Сновійко під плечі Яльмара та й поставив на картині ногами, саме у високу траву; він там і став. Сонечко сяє йому крізь віти та гілля; річка блискоче... От він побіг до води і сів у маленького човника, що там

коливався; а човник був вимальований гарно — червоним та білим; вітрильце сяло, як срібло; шість лебедів, із золотими коронками на шийках, з променисто-синіми зірками на голівках потягли човника аж до самого зеленого лісу; там дерева гули їм про лісовиків та розбишак, а квіточки розказували про гарнесеньких мавочок та про те, що розказував їм метелик.

За човником плили чудові риби; луска на них щирим сріблом-золотом сяяла: вони то плескались у воді, то часом стрибали, і вода з них дорогим самоцвітом спадала; за ними летіли птиці — сині й червоні, великі й маленькі, двома довгими ключами; коники танцювали, а хрущі гуділи — бум! бум! Усяке хотіло Яльмара стежити, усяке мало йому казочку розказати.

От була прогулянка — на чудо! Ліс то густів і темрявів, то розкидався розкішним садком, повнісіньким квіточок і світу: то там, то сям по ньому блищали шклом і мармуром величезні палаци; на ґаночках стояли принцеси, а то були маленькі дівчатка, знайомі таки Яльмарові, з котрими він і грався не раз.

Кожна простягала до Яльмара рученьку з пряником-серцем — солодким, смачним, що не знайти і в цукерні. А він і вхопив за один, повз їдучи; але принцеса не випустила з рук, — от пряник переломився надвоє: принцесі ж досталась менша половинка серця, а Яльмарові — більша!

При кожній палаці стояли і принци маленькі на варті; вони золотими шабельками оддавали честь і посипали Яльмара родзинками та москаликами^[11] — цяцками: видко було зараз, що справжні принци!

Пливе собі Яльмар — то через ліси, то через світлиці, то і через городи; ось і те місто, де живе його няня, що виняньчила й викохала, як був ще маленьким хлоп'ям... Як йому там жилося добре! От і тепер вона стоїть та так люб'язно головою киває та віта пісенькою, що сама для нього зложила:

Дня і ночі ще не мала,
Щоб тебе я не згадала,
Мій коханчик, дороге срібло!
Як тебе я пестувала,
Милувала, цілувала —
В оченята, в вустоньки, в чоло.
Перше слово своє «нене»
Ти промовило до мене...
А прощатись мусила все я...

Хай довіку Божа сила
Над тобою, моє миле
І кохане серцю янгеля!

І всі пташки щебетали; квіточки на стеблах танцювали, а старі дуби головами хитали, ніби то їм Сновійко розказував казочку.

Середа

Ну та й дощ лив надворі! Яльмар, певно, і крізь сон чув, як періщив. От одчинив Сновійко віконце, а вода аж до віконниць сягає: цілісіньке море та й годі, ще й корабель пишний, хороший стоїть коло самого дому.

— Хочеш зі мною поплавати? — каже до Яльмара Сновійко. — Ми б за ніч у чужі землі збігали, а на ранок — і назад, додому!

Коли це Яльмар — і на кораблі вже, ще й у святешному убранні. Зразу розпогодилось, і поплили вони по вулицях геть, повз церкву повернули... а там уже справжнє море, без кінця й краю. Пливуть вони та пливуть; не видно й землі вже, тільки вода та небо. Коли ж, дивляться, летять лелеки ключем, одна по одній, летять вони, певно, здалека, зі свого краю, у вирій; тільки остатня, видно, дуже втомилась: ледве-ледве несуть її крила, і все знай далі позаду одбивається; з кожним помахом крил — нижче та нижче лелека... от-от упаде! Зібрала вона остатні сили; махнула широкими крилами раз і вдруге; але дарма... і от черкнулась за щоглу, посунулась геть по вітрилу... і — геп! — вона й опинилась на корабельнім помості.

От узяв її матросик та й посадив у курник, між курей, качок та індиків; бідній лелеці стало якось ніяково таменьки.

— Чи ба яка! — закудкудакали кури.

А калькуттський півень надувся чимдуж та й питає:

— Хто вона й звідки?

А качки й собі, переваги — боком, кахкають:

— Навіжена, навіжена!

Лелека ж почала їм розказувати про теплу Африку, про піраміди високі і про страусів, що, наче ті коні дикі, мовляв, перебігають пустелі. Але качки нічого не зрозуміли, що вона казала, та все тільки гуртом кахкали:

— Ми всі тієї думки, що вона дурна!

— О, певне: дурна навіки! — буркнув індик й аж почервонів.

Замовкла тоді лелека і полинула гадками в свою Африку.

— Які у вас довгі та тонесенькі ноги! Чудо! — до неї таки індик. — А

по чому за локоть?^[12]

— Ках, ках, ках! — зареготали качки.

Але лелека — ні пари з уст, мов не до неї річ.

— Здається, можна б і вам засміятись, — знов до неї індик. — Бо справді, сказано гостро! Тільки й то! Де вам зрозуміти! Не про вас писано! Сказано — недотепне! Та цур їй! Будемо краще самі собі втішні! — І він зареготав, а качки закахкали: «Ках, ка! ках, ка!» Страх, який шарварок збили, регочучись! Але Яльмар прийшов до курника, одчинив двері і кликнув лелеку; вона зараз і вискочила до нього на поміст. Тепер уже вона одпочила й кивала Яльмарові головою, ніби казала — «спасибі!». Далі взяла, розправила крила, знялась і полетіла у вирій. Кури ж кудкудакали, качки кахкали, а індик зачервонівся, зашарівся аж по шию.

— Завтра з вас борщу наваримо! — сказав їм Яльмар та й прокинувся; а він лежав-таки в ліжку, на своїй постільці біленькій.

Отаке-то кумедне подорожжя^[13] зробив йому цієї ночі Сновійко.

Четвер

— Знаєш що? Тільки не лякайся: зараз побачиш мишку, — сказав Сновійко та й простяг мерщій руку з гарнесеньким створіннячком. — Вона прийшла прохати тебе на весілля. Тут є дві мишки, що хочуть шлюб узяти; живуть вони під підлогою у комірці твоєї матері, мусять мати гарну оселю.

— Як же я пролізу крізь мишачу дірочку в підлозі? — спитався Яльмар.

— То вже моє діло! — каже Сновійко. — Я тебе зараз підменшаю!^[14]

От доторкнувся він до Яльмара своєю чарівною сикавкою, і той почав меншати, почав меншати, аж поки не зробився меншим од самого мізинця.

— Тепер позич у цинового москалика^[15] його вбрання: воно на тебе, певне, прийдеться; а знаєш, так якось гарно бути при формі на беседі!^[16]

— А справді! — сказав Яльмар і ту ж мить передягся, мов справжній москалик-джигун.

— Зробіть мені ласку, паничу, сядьте в наперсток вашої матері! — каже тоді мишка. — Я візьму в честь повезти вас.

— Як? Самі? Не варт я того, моя панно, щоб вам турбуватися! — сказав Яльмар; але, проте, сів, та й поїхали.

От і опинились вони під підлогою: там зараз простяглись довгі ходи, вузенькі й низенькі, саме тільки наперстку проїхати; але освічені гарно гнилицями^[17].

— Чуєш, як пахне чудесно?! — питала, везучи, мишка. — Ходи всі вимашчені салом. Чи ж є що кращого?!

От і їдуть вони тими ходами... коли це й горниця весільна. Праворуч стоять мишки-жіночки та все пискотять, глузують та щось шепочуть одна одній на вухо; ліворуч — парубки-миші знай тільки вусенята свої лапками погладжують; саме ж посередині, на виїденій шкурочці з сиру, стоять молоді та наввидячки^[18] цілуються, цілуються, аж страх: бо то ж були тільки заручини, а шлюб ще мав бути.

А весільних мишок усе надходило; зібралось їх так, що одна одну трохи не давить. Молодих тоді поставили серед дверей, аби нікому ні ввійти, ні вийти.

Горниця теж була, як і ходи, насмальцьована салом чудесно: ото й було тільки на присмаки, а замість солоднечі показували горошинку, на котрій одна миша зубками вигризла молодих сумення^[19]: та й хитро ж напрочудо!

Всі мишки гуртом пищали, що весілля було дуже гарне, а що розмова вже то — найкраща.

Ото вернувся тоді Яльмар додому в своєму повозі. Правда, що довелось йому бути у виборній беседі; але ж на те й мусив він маленьким перекинутись, одягти москалеве убрання й вилазити по всіх усядах!

П'ятниця

— Не повіриш, скільки-то літніх людей жадало б мене щирим серцем приймати! — сказав Сновійко. — А надто ще ті, що дещо лихого вчинили. «Голубчику Сновійку! — просять усе. — Ми цілісіньку ніч і очей не стуляємо, а все лежимо знай та дивимось на свої лихі вчинки, що, наче ті гидкі відьмаки, сидять на ліжку та окропом на нас прискають. Прийди, серденько, прожени їх, аби ми хоч раз добре заснули! — зітхають. — Ох, ми б тобі добре платили! Добраніч, Сновійку! Гроші — он на вікні: бери, скільки хоч!» Але за гроші я нічого не дію! — додав він.

— Ну, а що ж тепер нам почати? — спитався Яльмар.

— Не знаю... хіба от, чи не хочеш ти цієї ночі знов піти на весілля? Це вже буде — не вчорашнього! Велика лялька твоєї сестри, що ходить в хлоп'ячим убранні і Германом зветься, хоче одружитись на ляльці Берті. А сьогодні на те ще й її патрона^[20], — то-то одберуть вони дарунків силу!

— Еге, знаю я добре, — каже Яльмар, — що завжди, як тільки треба лялькам нової сукні, то сестра й вигадує — або родини, або хрестини, або весілля! Я вже це сто раз, може, бачив!

— Ну, то побачиш і сто перший! Цієї ночі буде сто перше весілля; але й остатнє. Тільки такого гарного ти ще не бачив! Ось глянь!

От Яльмар і глянув на стіл. А там — де не взявся — будинок з паперу; вікна сяяли, а перед ґанком знадвору москалики цинові стояли на варті. Молоді замислені (певне, було з чого?) сиділи собі долі, схилившись до столової ніжки. А Сновійко узяв надів бабусину чорну спідницю та й повинчав їх. От як скінчилось вінчання, усі меблі застукотіли й заскрипіли гарну пісеньку, що скомпонувало писало:

Хай наша пісня, як вітер, гуде —
Вже молодий з молодю іде.
Гарні обоє; тільки й біда —
Слова не скажуть, наче вода.
Зроблені з шкур рукавишніх^[21] вони —
От задля того глухі й кам'яні!
Дарма, — а ми, мов весільні грачі,
Будем в негоду співать їм вночі!

Тут поназносили молодим і дарунків; тільки ляльки до їстівного ані доторкнулися, бо були з свого кохання ситі.

— Що ж, чи будемо вибирати літню оселю, чи маємо за границю їхати? — спитався молодий.

Закликали на пораду ластівку, що мандрувала багато, та курку, що п'ять виводків вивела. Ластівка розказувала про теплі краї, де виноград росте красний, великий, де повітря легке, пахуче, де гори таких розкішних кольорів, яких тут не побачити зроду.

— Проте там немає нашої капусти! — сказала курка. — Я от одного літа жила на селі з моїми курчатками, так там є смітник... От було де швендяти й кублитись вволю! Ми ще мали пропуск у садок капустяний. Господи, що то за рай! Кращого, здається, і не здумати!

— Що ж там? — каже ластівка. — Велике діло — качани: вони всі проміж себе схожі!.. Та тут і негода ще часто!

— Сількісь!^[22] А проте люди живуть!

— Тут і холодно, й сніг!

— То й добре для капусти! — курка каже. — А часами й у нас буває душно! От позаторік яка була спека влітку, надто п'ять тижнів, просто не можна було витримати! Зате у нас нема такої трутної живнечі^[23], як там, і розбишак немає! Той лиходій, кому рідний край не здається найкращим!

Варт, щоб його й духу не пахло! — розкудкудакалась курка й додала: — Я й сама мандрувала: раз у койці^[24] щось коло дванадцяти миль переїхала. Жодної втіхи в мандрівці не бачу.

— Справді, курка — розсудливіша пані! — сказала лялька Берта. — Мені теж не кортить у гори, щоб лазити то вверх, то вниз. Ні, ми підемо на подвір'я — на смітнику гратись та шпацирувати по капусті!

Так і сталося.

Субота

— А що? Розкажете мені казочку? — спитався Яльмар, як Сновійко приспав його.

— Ні, сьогодні на те не маємо часу! — сказав Сновійко і розкинув над ним свого гарного шатрика: — Полюбуй-но на цих китайців!

І справді, шатрик здавався великою китайською мисою, розписаною синіми деревами та мостами мережаними, з котрих китайчата головами кивали.

— На ранок мусимо ми увесь світ прибрати, — сказав Сновійко, — бо завтра свято, неділя. Я полечу ось на дзвіницю, подивитись, чи дзвіновички вишліфують дзвони, щоб гули гарно та голосно; а звідти заверну і на поле, чи вітер змітає пил з квіток та травиці? Але найзабарніша робота з тими зорями: треба мені їх усіх поздіймати і вияснити добре. Я їх кладу у свого попередника^[25], але спершу кожну карбую і на дірочки, де сидять вони, кладу ту ж саму карбіж, щоб не поплутатись часом і кожну зірку щоб щільно пригнати, а то зриватимуться. От і мали б ми надто котючих зір, що котяться одна по другій на небі!

— Слухайте, що я скажу, пане Сновійку! — шамкнув старий портрет, що висів на стіні над ліжком. — Я предок Яльмара і дуже вам вдячен, що ви розказуєте хлопчику казочок; але навіщо йому голову крутити? Адже зор повиймати не можна, бо вони ж такі самі кулі, як і наша земля: і це в них — саме добре!

— Спасибі тобі, дідугане, — сказав Сновійко, — спасибі! Ти тут голова родові — прапрадід; але я ще старіший од тебе: я сподавній поганин! Греки й латинці мене божком сну називали! Мене й найповажніші люди завжди приймали; я й тепера до них вхожий! Знаємо добре без тебе, як зі старшими і як з дітьми поводитись. Врешті — сам-от розкажуй!

І Сновійко пішов собі, узявши й свого шатрика.

— Гм! гм! Який світ став — і свого розсуду сказати не можна! —

буркнув старий портрет.
А Яльмар і прокинувся.

Неділя

— Добри вечір! — сказав Сновійко.

Яльмар уклонився і скочив мерщій до портрета та й перевернув до стіни свого предка, щоб не втручався в розмову по-вчорашньому.

— От тепер сміло розкажуй мені казочок: про п'ять зелених горошинок, що в одному струку сиділи, про півнячу лапку, що двір городила, про циганську голку, що себе звеличала бісеровою!

— Хорошого потрошку, та з папкою!^[26] — сказав Сновійко. — Ти сам здоров знаєш, що я люблю щось нового показувати, от сьогодні і покажу тобі свого брата. Він також зветься Сновійком; але до кожного з нас більше разу не приходить. До кого ж прийде — зараз бере на коня з собою і розкажує казочок. А знає їх він тільки дві: одна така гарна, така гарна надзвичайно, якої зроду-віку не здумати; а друга така погана та страшна, що ні сказати, ані списати не можна!

Тоді підняв Сновійко Яльмара до вікна та й каже:

— От побачиш там мого брата, другого Сновійка. Ви його смертю звете. Глянь-но: він зовсім не такий страшний — не кістняк^[27], як на книжках малюють! А убрання на ньому гарне, оксамитове, все сріблом вигаптоване, — так і маячить, так і сяє! Подивись, як летить його кінь навзаводи!

Глянув Яльмар — аж так: летить брат Сновійків, а на коні ж то людей і старих, і маленьких — сила. Одні сидять попереду, а другі — позаду; а він же то кожного питає:

— Ану покажіть лишень ваші граматки^[28], що там прописано?

— Добре! — одрікають усі.

— Так; але я допевнитись хочу! — І почав він граматки ті од усіх одбирати. От у кого прописано: *дуже добре* або *хоч добре*, — того садовив він наперед і розказував райських казок, а у кого було прописано: *так собі* або *погано*, — того садовив він назад і розказував страшидла страшенні. Тремтіли задні та побивалися, щоб хоч як-небудь з коня скочити; але дарма — були вони до нього мов пришиті.

— А справді твій брат видається таким прихильним та гарним! — промовив Яльмар. — Мені його зовсім не страшно!

— Так і повинно! — сказав Сновійко. — Шануйся тільки та пильнуй,

щоб у твоїй граматці було тобі *добре* прописано!

— Таки гаразд, як часом подаси і свій голос! — шамкнув старий портрет.

І він на тому вдовольнився.

От такі-то казочки Сновійка. Як прийде сам цього вечора, то, мо', ще вам, дітки, більше розкаже.

ЗАКОХАНА ПАРА

Лежали собі в скриньці між іншими цяцками і [гучок](#)^[29] з [опукою](#)^[30].

От і каже гучок до опуки:

— Лежимо ми вкупі в одній скрині, чи не повінчатись нам нині?

Але опука не звернула й уваги на це запитання, бо була, бач, із [сап'яну](#) зроблена і думала, що велика пані.

Другого дня прибіг хлопчик-хазяїн до своїх забавок; взяв гучка та й обмалював у жовту та червону барву, а посередині вбив ще блискучого цвяха: тепер можна було полюбувати гучком, як крутився!

— Ану, лишень, гляньте на мене! — промовив він до опуки. — Як тепер? Чи не до вподоби? Ну, так чи хочете, моя панно, вийти за мене заміж? Ми б так спарувалися гарно: ви стрибаєте, а я танцюю; не було б у світі щасливішого нікого над нас!

— Як? Така ваша думка? — одмовила згорда опука. — Чи ж вам, пане, не відомо, що мій рід аж із сап'янців і що в моїм тілі резина?!

— Так-то так! — гучок каже. — Та й я зроблений не з абичого! А виточив мене сам городський голова з маганового дерева; у нього є точило, і ця робота розважала його дуже.

— Справді? — спиталась опука.

— Хай мене ніколи й батіжком не зачеплять, коли брешу! — одмовив гучок.

— О! Та вам за словом не лізти в кишеню! — сказала опука. — Але все-таки згодитись мені не можна, бо я вже сливе засватана за щура. Щоразу, як лечу я вгору, він визира із гніздечка й питає, чи хочу я повінчатись? І я вже скільки разів промовляла стиха — «еге!». А це все одно, що заручена!.. Але й вас я не забуду ніколи!

«Поможеться з того багато!» — подумав гучок.

На тім і скінчилась розмова.

Другого дня бавився хлопчик з опукою. Гучок дивувався, як вона, мов птиця, літала: стрибне вгору високо — і не зглянути, упаде додолу та й знов зараз як плигоне!.. Чи то їй так догори кортіло, чи того, що в тілі резина? От за дев'ятим разом не вернулася вона на землю. Шукав, шукав хлопець та й кинув.

«А я знаю, де вона! — зітхнув гучок. — У щура, в гніздечку: вони й повінчались уже, певно!»

Тільки й гадок було у гучка, що про опуку та про те, що іншому

досталася мила: те розраяння ще більше розпалило кохання! Гудів і танцював щодня наш гучок: але думки його далеко літали і малювали опуку з кожною годиною у більшу та більшу красу. Минуло кілька років... і кохання постаріло...

Гучок уже був старим, як його раз знов позолотили: став він ще кращим! Дзижчить і танцює — на тобі — як! Коли це — скік! — високо та й пропав!

Шукали, шукали... навіть і в льосі шукали... нема та й годі!

А він упав у помийницю, де валялась усяка всячина: качани з капусти, тріски, сміття з-під ринви...

«Ну, в добре місце попав? — каже собі. — Нічого казати! Тут і позолотка злізе! Брр!.. Яке паскудство навкруги!» Та, кажучи це, кинув на качана оком; а за качаном визирало щось з ринви кумедне, на старе яблуко схоже; але це було не яблуко, а опука стара, що кілька років валялась уже в ринві і у воді мокла.

— Дякувати Бога, діждалась-таки я за увесь час хоть на свого брата; буде з ким душу розважити! — сказала опука і глянула на золотого гучка. — Мене з сап'яну зшили, ще й рученята панянки, а всередині у мене резина; але тепер, глянувши на мене, ніхто тому й віри не йме! Я була вже й за щура заручена, та попала якимось у ринву і от п'ять років лежу, аж вимокла вся! Ох, вірте мені: п'ять років — не день для молодої панни!

Але гучок мовчав: він усе думав про свою першу коханку, про красу її!

Тут надійшла наймичка — вилляти з помийниці.

— Ач, ось де гучок! — каже.

От і ввійшов гучок знов у шанобу, а про опуку й гадки забули. І гучок ніколи вже більше не згадував про кохання старе: минеться воно, як мила п'ять років у ринві пролежить та вимокне наскрізь; не пізнають її, хоч би й у помийниці здибались!

ДІВЧИНКА З СІРНИКАМИ

Надворі був страшенний холод, завірюха крутила, і ніч насувалась, остатня ніч старого року, саме на Меланки.

Такої темної та холодної ночі, що добрий хазяїн і собаки не вижене, вбога дівчинка, босоніж, простоволоса, пленталась собі вулицею. На ній, правда, й були черевики, як вона з дому виходила, але ненадовго: вона, бач, узулася у материні старі, та такі великі, що у першому заметі й загубила, перебігаючи вулицю з-під коней.

Один черевик згубила вона таки навіки, а другого ухопив якийсь шибеник-хлопчик.

Отож дівчинка перебирала голими ніжками, що аж посиніли з холоду. У старенькій фартушині несла вона багацько пачок із сірниками, а одну в руці тримала! Поганий день тоді випав: жодного купця, жодного шеляга!

Бідна! Голодна й холодна тремтіла вона, аж кривилася! Лапастий сніг укрит й голову й нападав між біляві, гарнесенькі кучері, що аж до пліч. Та чи до кучерів їй було?

По всіх будинках світилися вікна і сяяли; а дух зі смачних потрав ^[31] аж на вулиці чувся: то було преднесь ^[32] Нового року. У дівчинки тільки й гадок було, що про це!

Сіла вона собі й притулилася у закутку між двома будинками, підгорнувши ніженята під себе: але холод усе знай більше та більше проймав її; а додому ж то вернутись не насмілювалась, бо не продала жодної пачки, не заробила жодного шеляга. Раз — батько б побив її, а друге — хіба пак і дома не було теж холодно?!

Жили вони на горищі, і хоч найбільші дірки у стрісі й були заткнуті ганчірками та соломною, проте вітер, не вважаючи, продимав наскрізь.

У дівчинки рученята зовсім одубли.

Господи! Хоча б один сірничок, — може б, він допоміг хоч трохи! Коли б насмілитись хоч одного стратити! Тернула б об стіну й погріла б свої одублі пальченята.

От вона таки й наважилась витягти одного. Черк! Господи! Як блиснуло, як засяяло! Вона сірник прикрила долонею, і горів він нестотно, як свічечка, а полум'я було таке тепле та ясне! Що за диво? Здалося їй, ніби сидить вона перед панською грубою, обробленою у мідь і залізо розкішно. Вогонь так привітно палає і гріє так хороше та тепло! Коли тільки що вона до полум'я захтіла простягти свої ніжки, — як разом полум'я згасло і груба

не знать куди ділася: зосталася дівчинка тільки з недогарком сірника у руці!

От черкнула вона об стіну й другим. Блиснув вогонь, загорівся, і тамечки, де світ на мур упав, стіна зробилася, як намітка, прозорою: можна було бачити зсередини чисто кімнату.

Глянула дівчинка... а в кімнаті стіл засланий скатертиною білою, білою як молоко! На скатертині у цяцькованім полумиску стоїть печена гуска, начинена яблуками та сливками, а од неї — гарячим та смачним паром так і душить! От, дума, щастя! А тут як плигне гуска з полумиска додолю, а ніж і виделка услід, та прямісінько до дівчини.

Коли це... погас сірник, і знов усе зникло: зосталася тільки стіна висока та холодна!

От черкнула вона й третім! Зирк, — аж вона сидить уже під ялинкою — чудовою, панською. Ця була більша і далеко краща за ту, що вона торік у багатого крамаря бачила кріз скляні двері.

Господи! Скільки свічок світилося по зелених гілках!

Скільки-то висіло вгорі цяцьок та ляльок! І здалося, ніби вони їй всміхаються. Але тільки що простягла вона обоє рученят, — а сірник і погас.

Знялися усі свічечки з дерева й полетіли вгору високо-високо. Дивиться — то не свічечки вже, а зірки на небі: одна з них покотилася й покинула по собі довгу вогняну стягу.

«Мабуть, хтось умер!» — подумала дівчинка, бо старенька покійна бабуса, котра тільки й любила її щиро, було часто каже: «Коли часом зірка скотиться, то, певно, душа чиясь полинула до Бога!»

Черкнула дівчинка іще одним сірником об стіну. Блиснуло ясне та велике полум'я, а серед нього її бабуса з'явилася — з таким ясным обличчям, з таким щирим поглядом.

— Бабусенько! — крикнула дівчинка. — Візьми мене з собою: я знаю, як сірник згасне, то зникнеш ти — як груба мідяна, і гуска печена, й ялинка чудовно-хороша!

От разом запалила вона всю пачку, бо боялася, щоб бабуса її не кинула. Сірники запалили, і полум'я з них здалося їй яснішим од сонця. Ніколи бабуса не була такою гарною та величною! Узяла вона дівчинку на руки, і обидві, осяяні світом, радісно полинули вгору високо-високо — туди, де нема ні холоду, ні голоду, ні туги — полинули до самого Бога!

Але й другого зимнього ранку, у куточку між двох будинків, маленька дівчинка усе ще сиділа з почервонілими щічками, з люб'язною усмішкою, — тільки вже одубла й замерзла.

Зійшло холодне сонце на Новий рік й осяяло дівчинку з її сірниками.

Одна пачка була зовсім спалена, і люди казали: «Певне, погрітись, бідна, хотіла?» Але ніхто не відав про ті дива, що вона бачила, ні про те, у яким сяянні полинула вона зі старенькою бабусею на нову оселю!

ПТАШИНА ПІСНЯ

Сидів собі бідолашний в'язень у міцній темниці та тісній, у великому венгерському місті.

Закували його в кайдани та й кинули в неволю. В темниці було вогко, холодно й сумно. Замість ліжка кинули йому мокру солому; замість обіду — хліб та воду носили; а він — блідий, хворий, сумний — сидів там не день і не два, а довгі роки. Вряди-годи сонечко зазірало до нього в маненьке віконце, а свіже повітря й не подихало. Думав він журную думу о свої кривні, о дрібненькі дітки; думав він, що, може, давно вже забули його всі, лічачи мерлим!

«Що то робиться на світі, в ріднім краю?» — думає.

Підійшов він до вікна. Був чудовий літній вечір: сонце заходило за ліс, купало верхів'я його червоними хвилями; люди йшли й їхали по вулицях. Башта була така висока, що люди згори здавалися манюсінськими.

Крикнув їм в'язень, та ніхто не почув його. А в синьому небі мріли птиці; проти вікна тихо линув орел.

— Орле, орле! — крикнув йому в'язень. — Сядь на віконце до мене та розкажи, що діється на землі, заспівай мені пісню!

— Ні! — одрікає орел. — Вікно твоє дуже маненьке: мені ніде сісти. Не розкажу я тобі, що діється на землі, бо я рідко спускаюсь на неї: на височезних скелях та старезних дубах кладу я кубла геть-геть од лихих людей, щоб їх не зруйнували. Не про тебе ^[33] моя пісня, бо й на землі я не співаю ніколи. Я піднімаюсь високо — і мої пісні слуха тільки сонце довічне.

І подужим ^[34] помахом своїх широких крил піднявся орел погордо до неба та й зник із очей.

— Лебеде, лебеде! Розкажи мені, що діється на землі, заспівай мені пісню!

— Ні! — одповів лебідь. — Не розкажу я тобі, що діється на землі: я плаваю завжди по воді між очеретами зеленими, гнучкими. Коли ранесенько-рано зачервоніє вода, я голосно вітаю зорю — «на добридень!». Не про тебе моя пісня: я заспіваю її, як умирати стану.

І лебідь полинув у повітря, посвічуючи своїми білими крилами.

— Горобчики-голубчики! Сядьте на віконце, розкажіть, що робиться на землі, заспівайте пісню!

— Цвірінь, цвірінь! Не маємо коли: нам ще треба позбирати зерно, що

мірошник, певне, розсипав.

Коли це — разом — пурхнула пташка сіренька, покрутилась перед віконцем та й сіла на залізного прута.

— Добридень, соловейку! Спасибі тобі, пташко-голубко, що привітала мене; розкажи ж, що робиться на землі, заспівай мені пісню!

— Добре! Я розкажу тобі, що робиться на землі, я заспіваю тобі пісню! — почав соловейко.

І хвилюю голос полинув.

Умився дрібними сльозами з радощів в'язень бездольний, упав на соломку, та все плаче, та все слуха...

— Вчора рано-пораненьку, — защебетав соловейко, — було так гарно та здорово; я перелетів до твоєї хати, сів на зеленій ліщині перед віконцем, сів та й почав щебетати. Дитинка твоя спала у колисці; розплющила ясні свої оченята: «Де тато, де тато?» — питає та слуха моєї пісні. Твої кривні плачуть, згадуючи тебе, вони тебе щиро кохають і жадають побачити в вічі.

Не журись та на Бога дивись: він бачить твою безневинність! Лихі люди звільнять тебе, і знов ти вийдеш на землю, на світ, на свіже повітря. Будуть пеститись до тебе ще твої діти, цілуючи й милуючи тата. Настане тихий літній вечір, холодок під вишнями ляже, засяють шибки у вікнах від сонця, і сядеш ти на ґанку — розказувати дітям про свої муки минулі, навчати їх, щоб, як виростуть, лихим людям не потурали: тільки не лютим серцем, а тихим словом та молитвою до Бога за увесь люд, — щоб любили всі один одного, як брат брата!

І діти твої послухають тебе, як виростуть; побачиш ти їх добрими й чесними, побачиш, як вони стануть до помочі бідним!

Ти будеш жити довго-довго; твій вус посивіє, але серце буде радісно стукати. Коли ж умреш ти, то всі по тобі заплачуть, помоляться і в ясний, сонячний день понесуть на цвинтар зелений; посадять рожевий кущ на твоїй могилі, а я буду прилітати на неї та щебетати раненько!

ТРОЯНДОВИЙ ЕЛЬФ

В однім садочку ріс кущик рожевий, а на ньому ж було квіток, квіток — троянд отих пишних — сила. Так ото в одній, щонайкращій, і жив собі квітовичок ельф^[35]. Був він таким манюсіньким, що жодне людське око не зуздріло б. Під кожним пелюстком троянди мав він по спочивальні: сам же то був гарний-гарнесенький, як тільки часом приміє^[36] бути дитинка, а крилечка йому од пліч аж до ніжок сягали. Ох, які ж то пахощі линули по його світлицях, де стіни і стеля ясні були та хороші-хороші! Чи й диво? Коли то були ясно-рожеві листоньки троянди.

Цілісінький день ото тішиться було він на теплім сонячнім сяйві; літа з квітки на квітку, танцює на легесеньких крильцях метелика; виміря було часом, скільки йому випада зробити ступнів^[37], аби виходити всі шляхи і стежки на однім липовім листику. Шляхами й стежками на листику звав же він те, що ми жилками йменуємо. А й справді, то були для нього цілі шляхи! Перш ніж було виходить він там повсюди, і сонечко зайде, а часом і нічка застuka!

Раз ото похолоділо дуже; схопився вітер і дощик закрапав: треба було до домівки хапатись. Кинувся ельф, аж уже троянди позачинялися — ніяк не вскочить: бо хоч би вам одна була одчинена! Бідний, малесенький, налякався так — Господи! Не доводилось на віку ще й разу йому ночувати надворі, бо все було спав він, пестився за теплими рожевими листоньками... а тепер же то... Ох! це — видима смерть!

На другім боці садочка, знав він, була квітниця^[38], а над нею — розкішна жимолость; квітки її видавались йому за великі ріжки розмальовані: туди ж він і думав дістатись, аби заночувати до ранку. От і прилетів... коли — шш! — а там уже двоє: хороший-прехороший юнак та гарнесенька дівчина; поруч сидять собі та жадають одно, — аби їх не розраяли люди. Вони пак кохались так щиро, як жодна дитина не кохає ні батька, ні матері.

— А все-таки не минемо розставання! — каже юнак. — Твій брат такий ненависний до нас, ото й посила мене з припорукою^[39] далеко геть за моря та за гори! Бувай же здорова, моя богданко кохана: сам Бог тебе дав мені — й ніхто не одніме!

Тут поцілувались вони. Заплакала дівчинонька і дала йому троянду; але сперш ніж дала, поцілувала квітку так солодко, що тая й розкрилася. А малесенький ельф мерщій — шасть туди! — та й притулився головою до

стінок тих пахучих, тонесеньких; звідти він добре чув, як промовляли вони: «Прощай, прощай!»

А це спочув ельф, що троянда опинилась уже на грудях юнацьких... Ох, як же там тьохкало серденько! Так стукотіло, що малесенькому йому навіть не дало супочити.

Але троянда недовго на грудях супокійно лежала. Юнак мерщій її зняв та, думно^[40] йдучи темрявим лісом, усе знай цілує ту квіточку, так палко та міцно, що трохи-трохи не роздушив маненького ельфа. Квітовичок і крізь пелюстки вчував, як вуста ті юнацькі палали, а троянда навіть розчинилась-розквітлася, немов від палючого південного сонечка.

Тим часом у ліс увійшов і другий чоловік, хмурий та лютий: то був лихий брат молоді красуні. От узяв він вийняв гострого ножа, та поки юнак цілував ту троянду, і забив його в смерть; одтяв голову геть та й закопав її разом з тілом у сиру землю під липою.

«Ну, тепер його й з думки геть! — думав лиходій. — Не вернеться, певно, вже більше. Що ж? Лежав йому довгий шлях через моря й через гори... там латво^[41] й загинути! От він і загинув. Тепер уже не вернеться, а сестра й питатись за нього не насміє!»

Взяв він потім насунув ногою на зрушену землю листя та й повернувся додому вже глумої ночі. Але вертався він не один, як був певен: його проводжав і малюсінський ельф. Сидів він у скрученому сухому липовому листику, що причепився до волосся лиходієві, саме як той копав землю. Тепер він був у брилі, і там було темно... ельф аж тремтів од перестрашу й гніву за вчинок лихий.

Перед світом тільки лиходій той вернувся додому; зняв ото бриля та й пішов до сестри в спочивальню. Лежала ж там хороша, як квіточка, дівчина, і снівся їй той, кого вона щиро кохала, про кого думала, що вже далеко в дорозі.

А лихий брат нахилився над нею та усміхнувся якось так гидко, немов той чортяка. Тут у нього і випав з волосся на покривало листик сухий; але він, не добачивши, пішов собі геть, бо й самому хотілось хоч світом заснути. А ельф вихопився мерщій із засохлого листика, сів дівчиноньці на вухо та й розказав, ніби вві сні, про страшне душогубство; з'явив перед нею те місце, де брат її коханця убив і закопав у землю; розказав про липу розквітлу, що стоїть таменьки, та й додав:

— А щоб ти не думала, що все, що я розказав тобі, — один тільки сон, то знайдеш ти на своєму ліжку сухого листика!

Прокинулась вона і справді — знайшла.

Ненько ж моя! Змила вона гіркими сльозами обличчя: нерозважно так плаче. Господи! Цілий день не зачинялось віконце: манесенькому ельфу було б латво полинути до троянд чи й до других квіток у садочку; тале ж він не наваживсь серденьком оту бездольну покинути. На вікні стояв кущик рожевий; в одній квіточці сів собі ельфик та й позирав звідти на бідну, нещасну дівчину. А її брат вчащав до покою та такий до свого лиходійства байдужий, веселий... а вона ж то не насміла і слова йому про свою скрутоньку-тугу сказати.

Скоро насунулася ніч, викралась дівчина з дому та й пішла мерщій, де

росла липа; одгорнула вона листя з сирії землі і викопала незабаром задубле вже тіло коханця. Ох і ненько ж моя! Як ревно вона ридала та благала все Бога, аби і їй послав швидше ту смерть!

Рада б була вона взяти і цілого трупа додому, так було ж це неможливо. От підняла вона бліду голову з заплющеними очима, поцілувала її в холодні уста і з розкішного волосся землю струхнула.

— Я сховаю її у себе! — каже, та, закопавши трупа у землю, взяла вона голову й кущик ямину, що ріс таменьки, взяла ото та з тим скарбом і вернулась додому.

Скоро вступила до хати, знайшла вона зараз щонайбільшого наківника^[42], який мався; поклала в нього мертву голову, засипала землею та й посадила зверху яминину.

— Прощай, прощай! — зітхнув малесенький ельф; він не примів більш спозирати на ту нерозважену тугу та й полетів у садок до своєї троянди. Але в неї уже були квіти пов'ялі і тільки де-не-де на зелених пуп'янках висіли ще блідесенькі листоньки. — Ой, мі! Як швидко все добре й хороше минає! — зітхнув ельф. Насилу-таки знайшов він ще одну рожу, де й оселився; за її тонесенькими, пахучими пелюстками був йому любий притулок.

Щоранку ото прилітав він під віконце до бідної дівчини, а та було стоїть над наківником та слізоньки ронить; скропляє було гіркими тими свого яминового кущика: і чим більше, день-задень, полотніла й марніла дівчина, тим краще зеленіла й бростала^[43] віточка. Швидко розвивалися паростки, а це й білесенькі пуп'янки набрунилися: вона було все любить на них та цілує. Але лихий брат лаяв сестру та допитувався, чи вона часом не збожеволіла? З великого пересердя не зміг стерпіти він і зрозуміти, чого б вона плакала над тим горщиком? Не знав пак він, які очі, які червоні уста взялися тією землею!..

Раз ото схилила вона голівоньку над горщиком та й заснула; так і знайшов її манесенький ельф: сів мерщій у вуха та й почав розказувати про тихий вечір у квітниці, про вонність^[44] троянд і про кохання тих ельфів. А вона спала все так супокійно та тихо і марила щастям, та на тих мріях і душу зітхнула... й полинула тихо на небо, до того, кого вірно кохала.

А яминові квітки розчинили свої білі великі дзвоники та запахли так надзвичайно душисто: інак-бо вони не вміли по небіжці заплакати.

Але лихий брат глянув на гарного розквітлого кущика, взяв його, наче спадок, до себе та й поставив у спочивальні своїй коло самого ліжка, — так ото вбирав куц його очі у себе та пах дивовижно. Квітовичок ельф і собі за

ясмином познявся та й літа з квітки на квіточку; а в кожній же то сиділо по душі манесенькій... так, так ото літа та розкажує про вбитого юнака, про його голову, що була вже й у землі й під землею, про брата лихого та про бездольну сестру його.

— Ми знаєм про це! — шепотіла кожна душа в квіточці. — Ми знаєм про це! Чи ж ми й самі не повиростали зі сполотнілих вуст та з погаслих очей? Ми знаємо все, знаємо!

Та, кажучи се, якось дивно головками хитають. Квітовичок ельф і збагнути не міг, чому вони такі супокійні, байдужі? От узяв він полетів до бджіл, що мед у садочку збирали, та й розказав їм про того лиходія-брата. Бджоли повідали це матері, а та й наказала їм, аби завтра вранці закутали на смерть того забійця.

А преднесь, вночі, — то була перша ніч по смерті сестри, — саме як спав брат той на своєму ліжку біля вонних ясминів, одчинилися разом усі квітові чашечки і невидимо полинули з них квітошні душі, озброєні трутними жалами; посіли вони мерщій йому у вухо і розказали багато страховизних снів; а далі перелинули на вуста і почали язика його колоть трутними жалами.

— Тепер ми помстили за смерть! — сказали вони та й вернулись назад до білих ясминових дзвоників.

А як настав ранок й одчинилося зненацька вікно в спочивальні, разом прилинув і ельф з цілим роєм, ото щоб закувати забійця.

Але він уже вмер був; кругом ліжка стояли люди й казали:

— Ясминові пахощі його вбили!

Збагнув тоді ельф відомщення тих квіток і розказав про це матці бджолиній; а та гула та бриніла зі своїм роєм навколо квітового горщика: не можна було й одбитись од бджіл. От один чоловік взяв був наківтника винести, а це — як шпигне його в руку бджола, так він його об землю й кинув.

Розбився ото горщик, а люди й побачили тоді блілого черепа і дізнались, що мерлий у ліжку був не хто — душогуб.

А матка — цариця бджолина — гула по повітрю та бриніла про відомщення квіток і про рожевого ельфа та про те, що під кожним листоньком малесеньким живе щось, що висвідчить вчинок лихий і відомстить за нього!

КРАПЛЯ ВОДИ

Ви, певно, знаєте побільшаюче скло, — таке кругленьке опуке шкельце, що всячину побільшує, мо', в сто крат? Візьміть-но до рук лишень та подивіться кріз нього на краплю водиці, — яку силу вбачите ви малесеньких дивовижних створінь, що простим оком не зуздріти б зроду! А проте вони дійсно живуть, і нема тут омани. Крапля видає тоді за цілу тарілку, повнісіньку морських павуків, що аж кишать та плигають один через одного. Та які ж ненатлі вони — страх! Шматують один у одного руки і ноги, передні і задні частини, а проте все-таки — якось веселі й контеті!^[45]

Так ото був собі один старезний дід; люди його звали — Кріббель-Краббель, бо таке й було його ймення. Він хотів з кожної речі собі мати найкраще, і як часом не можна було йому цього просто дістати, то він удавався до чарів.

От сидів він раз і дивився кріз те побільшаюче скло на краплю води, що дістав він з калюжі у рові! Світе мій! Який же там був гармидер та шарварок! Тисячі створінь манюсіньких метушились, бігали і скакали: той того рве, той — шматує, а той — і цілком ковтає!

— Брр!.. Аж дивитися гидко! — сказав старий Кріббель-Краббель. — Невже пак не можна їх до того привести, щоб жили в супокої та згоді? Щоб кожен тільки про себе й дбав, других не чіпаючи?

Думав-гадав він, та нічого, мабуть, не вигадав, от і узявся до чарів.

— Треба їм барви додати, щоб були примітніші на око! — сказав дід і влив до болотної краплі якусь крапельиночку, немов вина червоного; але була то насправжки відьмача кров, найкращого ґатунку. Зразу всі оті дивовижні створіння зробились рожевими; крапля стала схожа на місто, де по вулицях аж кишіло диких та голих людей.

— Що се такого? — спитався другий старий чарівник; він хоч і не мав назвиська, але був ще мудріший.

— Ат! Одгадай, коли хочеш, що це? — сказав Кріббель-Краббель. — То я його навіть подарую тобі! Тільки це не так латво зробити, коли не знаєш, що воно й звідки!

От чарівник той і позирнув кріз побільшаюче скло. Справді — перед ним було наче місто велике, де по вулицях бігали усі люди геть голісінькими! Страховина така. Господи! Але ще страшніше було поглянути, як кожне звірятко токмачило і пхало друге; щипало й кусало,

шматувало й глимало!^[46] Тії, що були напереді, тиснулись назад, а задні штовхались уперед!

— Глянь, глянь! У нього нога за мою довша!.. Пріч її, геть! — Ковть, і вже — по нозі! — А в цього онде пухир! Йому боляче, певно! Хай же буде ще більше! Лапай його!

Кинулись на нього гуртом — і давай рвати і шматувати, поки не проковтнули цілком з пухирем тим! Ото не ходи пухирастим! А онде одна звіринка сидить собі, наче панянка, така плохесенька, нікого не займе, бажа тільки супокою та згоди... Але даремна річ! Кинулась і на неї та неси́та голо́та та й розірвала на шмаття!

— Це прекумедно! — сказав чарівник.

— Так! Але, як же ти думаєш, — що воно? — спитався Кріббель-Краббель. — Чи зможеш ти це одгадати?

— Ет! Хіба ж не видимо? — обізвався чарівник. — Це — Париж або друге яке столичне місто велике: вони пак одно до одного схожі! Ну, мовляв, — місто велике, та й годі!

— Це болото! — сказав Кріббель-Краббель.

МАТИ

Сиділа собі мати біля колиски над своєю недужою дитиною; сама смутна та зажурена, — так-то вже боялась, щоб дитя не вмерло... А дитя лежало таке бліде; очиці йому позаплющувались, і дихало воно так важко та інший раз так глибоко, неначе зітхало, і мати усе знай смутніше й смутніше дивилася на своє мале немовлятко.

Коли це хтось стукнув, — і увіходить у хату убогий, старезний дід, одягнений наче у кінську попону; бо в ній було таки тепло, а дідові того тільки й треба: стояла, бач, уже зима люта. Надворі геть усе було покриване снігом та кригою і вітер віяв такий пронизуватий, що аж вид різало.

Дід увесь дрижав од холоду; дитинка на часиночку заснула. Мати тим часом налила у горщик пива й поставила до печі, щоб нагрілося. Дід колихав дитину, а мати сиділа на стільчику проти нього і дивилася на своє хворе дитя, що важко дихало. Потім бере за рученьку дитину та й питає:

— Адже, правда, воно зостанеться живе? Адже Бог не одбере його в мене?

А дід, — бо то була сама Смерть, — так якось чудно покивав головою: воно мов значило — і правда, і ні. Мати потупила очі — і по щоках у неї покотилися сльози... Голова її обважніла; почало й на сон клонити, — бо вона уже три дні — три ночі, як і очі стуляла. От задрімала вона, та й то тільки на одну хвилину; незабаром схопилася і затремтіла од холоду.

— Що це? — питає вона, озираючись на всі боки. Та діда не було вже більше — і її дитини не стало: дід заніс її з собою.

А в куточку на той час старі дзиґарі теленькали і важка гиря аж додолу опустилася, — бум! — от і дзиґарі стали.

Сердешна мати вибігла з хати — і давай кликати свою дитину.

Надворі, у снігу, сиділа якась жінка у довгому чорному вбранні. І каже: — У тебе в хаті Смерть була: я бачила, як вона вибігла звідти з твоєю дитиною; вона йде прудше вітру і ніколи вже не вертає того, що взяла!

— Скажи тільки мені: якою вона йшла дорогою? — питає мати. — Мені тільки скажи, якою дорогою, — я вже сама найду її!

— Дорогу я знаю, — каже жінка в чорному вбранні. — Та перш чим скажу тобі, ти повинна заспівати мені усіх тих пісень, що співала своїй дитині. Я дуже люблю оті пісні; я їх давніше колись чула. Я, — каже, — ніч. Я бачила, як ти й плакала, співаючи пісні тії.

— Усіх, усіх заспіваю, — каже мати. — Тільки не загаюй мене, щоб мені догнати її, щоб мені знайти свою дитину!

От сидить ніч мовчки й не поворухнеться. Тоді мати, ламаючи руки, заплакала та й почала співати.

Багато там було пісень тих, а сліз — іще більше!

Ніч тоді й каже:

— Іди по праву руч у темний сосновий бір: я бачила, що Смерть туди пішла з твоєю дитиною.

Посеред бору лежали дороги навхрест. Вийшла тая мати на перехрестя та й сама вже не знає, якою іти їй дорогою. А там ріс терновий кущ, а на ньому не було ні листу, ні цвіту, бо стояла вже холоднеча люта, аж бурульки

з льоду пообвисали на вітах тернових.

— Чи тут не проходила Смерть з моєю дитиною?

— Проходила, — каже терновий кущ, — тільки я не скажу тобі, якою вона пішла дорогою, аж поки ти не нагрієш мене на своїх грудях. Я тут мерзну на смерть, — швидко стану справжньою кригою.

Нічого робити — пригорнула мати кущ той до своїх грудей, та так міцно пригорнула, що він почав аж одтавати. Спичаки^[47] з терну повстромлялися їй у груди, і кров закапотіла чималими краплями. А кущ розпустив свіже, зелене листя і зацвів серед холодної зимньої ночі: то, бач, при недолі так тепло на серці у матері! І кущ розказав, якою іти їй дорогою.

От і приходить вона до великого озера; а на тому озері нема ні корабля, ні човна. І озеро те ще негаразд замерзло, щоб по льоду перейти через нього; а убрид перейти — і не кажи: воно було глибоке. А перейти треба: вона хотіла знайти свою дитину. От лягла вона на землю, щоб те озеро випити; та випити озеро — несила чоловікові. Але сердешна мати у тяжкому горі усе думала — може, станеться яке диво.

— Ні, цього не буде! — сказало озеро. — Давай краще поміркуємо з тобою, що нам чинити. Я дуже люблю збирати перли, а в тебе очі — то ж дві найкращі перлини, які мені доводилось коли бачити. Хочеш, виплач їх у мене, — тоді я повезу тебе у ту велику теплицю, де живе Смерть та ходить за квітками й деревами; а там кожне дерево чи кожна квітка — то все душі людські.

— Ой, чого б не дала я, тільки б мені знайти свою дитину! — каже зі сльозами мати. Та ще дужче заплакала, і очі її упали на дно в озеро, і стали з них дві найдорожчі перлини.

Тоді озеро підхопило її і в одну мить хвилию перенесло на той бік, де стояв чудовний будинок на кілька миль у довжину. Певно не можна було сказати, що то таке — чи то гора з лісом та печерами, чи то палаці. Та бідна мати нічого того не бачила, бо вона виплакала свої очі.

— Де мені ту Смерть найти, що занесла мою малую дитину? — питає.

— Вона ще сюди не приходила, — каже сива, як лунь, бабуся, що стерегла теплицю у Смерті. — А як ти сюди добилася, хто поміг тобі? — питає.

— Бог мені поміг! — одмовила мати. — Він — милосердний, певно, що й ти милосердна будеш! Та де ж мені шукати мою дитину малую?

— Не знаю! — каже бабуся. — Та ти, бачу, нічого й не бачиш! Багато квіток та дерев пов'яло сю ніч; от швидко Смерть повернеться й пересадить їх. Адже ти знаєш, що у кожного чоловіка є свій цвіток або дерево життя; воно зроблене так само, як і той чоловік. Хоча зверху вони

все одно, що й другі рослини, а всередині у них серце б'ється. Дитяче серце теж може битись! Ось дивись — може, пізнаєш свою дитину по тім, як б'ється серце у неї. А що ти даси мені, як я скажу, що ще тобі треба робити?

— Нічого тобі дати у мене, — каже смутна мати. — Але я піду задля тебе хоч на край світу.

— Цього мені не треба, — каже бабуса. — Оддай мені краще своє довге чорне волосся. Адже й ти сама знаєш, яке воно хороше; воно мені дуже подобалось! А я, коли хоч, оддам тобі своє сиве: усе-таки краще, чим нічого!

— Та й тільки? — каже мати. — Бери, бери, — тобі з радістю оддам його!

І оддала бабусі своє викохане, хороше волосся, а замість нього взяла сиве, бабусине.

І пішли тоді вони у велику теплицю, де росли, перемішавшись, гарні квітки та дерева. Там стояли під склом гарні [гіацинти](#) й троянди рожеві завбільшки з дерево. Тут росли і водяні рослини, одні зовсім свіжі, а другі прив'ялені; водяні гади по них лазили, і чорні раки повпиналися у стебла їх. Тут стояли і пальми розкішні, і дуби та [платани](#); стояла тут і петрушка, і тімин ^[48] у цвіту. Кожне дерево чи квітка мали своє ймення, у кожному ховалося життя якого-небудь чоловіка. Ті люди ще жили — один у Китаї, другий у Гренландії... кругом по цілому світу. Були тут і великі дерева у малих горщечках, їм було там тісно, аж трохи горшки не лускалися; росли там і маленькі квіточки на пухкій землі, обложені кругом мохом, і коло них ходили та годили. Сердешна мати нагиалася до самої маленької рослини та прислухалася, як б'ється у кожної людське серце, та і між цілими мільйонами таки пізнала серце своєї дитини.

— Ось воно! — скрикнула вона і простягла руку до малесенького василечка, зовсім слабого, що стояв, похиливши набік головоньку.

— Не займай його! — каже бабуса. — Стань ось тут, а як прийде Смерть, — бо я жду її кожну хвилину, — не давай їй зривати цієї квітки; посварись на неї, що ти другі квітки позриваєш; вона злякається! Вона за все це дає відповідь перед Богом: ні одній рослині не мусить вирвати, поки Він не дасть свого дозволу!

Аж ось зразу понесло по теплиці крижаним холодом, і сліпа мати почула, що то Смерть іде.

— Ти як сюди знайшла дорогу? — питає та. — Ти як сюди прийшла швидше мене?

— Я — мати! — одказала вона.

І Смерть простягла свою довгу руку до тонкого маненького квітика; та мати так міцно-міцно, а проте бережно закрила його руками, що Смерть навіть не доторкнулася до жодного листонька.

Тоді Смерть дихнула їй на руки, і мати почула, що це холодніше за самий холодний вітер, і руки у неї од несилля упали.

— Ні, тобі зо мною не справитись! — сказала Смерть.

— Бог допоможе справитись з тобою! — каже мати.

— Та я тільки те й роблю, чого Він хоче! — каже Смерть. — Я садовниця у Нього. Я беру усі квітки та дерева і пересаджую їх у райський сад, у невідомий край. А як вони там ростуть, що там діється — того я не мушу тобі сказати.

— Оддай мені дитя моє! — сказала зі сльозами мати, і плакала, і благала.

А це зразу як схопить руками за дві хороші квітки, як закричить на Смерть:

— Я всі твої квітки позриваю! Що мені залилося при моїм горі?

— Не займай їх! — каже Смерть. — Ти от бідкаєшся на своє нещастя, а сама хочеш зробити нещасною ще й другу матір.

— Ще й другу матір! — сказала сердешна жінка і в ту ж мить випустила з рук обидві квітки.

— На тобі твої очі, — каже Смерть. — Я добула їх на дні в озері; вони так ясно блищали, — я й не пізнала, що то твої очі. Візьми їх назад; вони тепер ще ясніші, ніж були; а потім дивись ось сюди — в оцей глибокий колодязь. Я скажу тобі, як звуться оті дві квітки, що ти хотіла зірвати, і ти тоді побачиш усю їх потомню^[49] долю, усе життя їх людське. Ти побачиш, що ти хотіла згубити!

От і почала вона дивитись у колодязь; а на серці ставало так радісно, бачачи, як одна з квіток тих була справжнім щастям задля цілого світу, — яке було там щастя та радощі круг неї. І побачила вона життя й другої: а тут тільки й було, що клопоти та нужда, горе та муки.

— І те й друге — воля Божа! — каже Смерть.

— Котра ж квітка нещасна, а котра щаслива? — питає мати.

— Цього я не скажу тобі, — одмовила Смерть. — А знай тільки, що одна з квіток тих — квітка твоєї дитини. Ти тепер бачила її долю, яка вона буде, бачила долю своєї питимої^[50] дитини!

Тоді голосно закричала з жаху мати:

— Котра ж з отих — квітка мого сина? Кажи, кажи мені! Порятуй безневинну дитину, рятуй дитя моє од усього того нещастя! Візьми вже

краще та занеси його у Царство Небесне! Забудь мої сльози, мої благання,
— забудь усе, що я не робила!

— Я тебе не розумію! — каже Смерть. — Чи ти знову хочеш узять
свою дитину, чи я мушу нести її у ту сторону, котрої ти не знаєш?

Тоді мати з горя ще дужче заламала собі руки, упала навколішки і
прохала Бога:

— Господи! Не слухай мене, не слухай, коли я що прошу у Тебе проти
волі Твоїї: вона одна благая! Не слухай мене!

І голова її схилилась на груди.

А Смерть полетіла з тією дитиною у невідомі краї...

ЯНГОЛ

Добра дитина коли помирає, то янгол
Господень
З неба полине щоразу на землю і тую
дитинку
Мерлу на руки бере; розправля свої крила
широкі;
Ті, що любила дитинка, країни усі пролітає:
З кожного місця зрива він по квітці пахучій.
Ці квіти
Янгол з дитинкою вкупі несуть аж до
самого Бога.
Там, угорі, розквітить тії квіти Господь
Милосердний;
Кращі далеко над ті, що цвітуть по землі,
вони стануть.
Схилить до серця святого Господь квіточки
ті пахучі,
Й тієї, що більш до вподоби, вустами святими
торкнеться.
Там, на сій вулиці темній, у хаті — не в хаті,
а в льосі,
Жив собі хлопчик недужий; змалку він
ліжка не кидав.
Часом, як легше ставало, на милицях раз
було пройде
Хворе хлоп'ятко по хаті, та й годі. А в літню
годину
Соняшний промінь було освітить його
бідну оселю,
Весело в хаті заграє; тоді-то хлоп'ятко
недуже
Гріло на сонці свої рученятка, худі та холодні.
Сонце світилось крізь пальці тендітні,
і кров червоніла.
«Дякувать Бога, сьогодні мов краще!» —

промовить слабеньке.
Бідне, не знало воно, як ліси зеленіють
розкішно!
Гілочку клена колись подарив йому
хлопець-сусіда,
Хворому гілочка лісом здавалась; було її
візьме,
Голову схилить під листя і дума,
що дуб величезний
Віти над ним розпускає; а сонечко сяє
на небі,
Пташки щебечуть приязно — і так йому
весело стане!
Раз, у весняну годину, приніс йому
хлопчик-сусіда
З поля пахучих квіток, і в одній якось
корінь зостався.
Квіточку ту посадив він в полив'яний
горщик з землею
І на віконці над ліжком поставив. Та квітка
польова
Пагони зараз пустила і цвітом пахучим
укрилась:
Так-бо кохалися нею ті руки прихильні
й щасливі!
То був садочок дитині — сама найкраща
скарбниця!
Як же він тішив слабого! Полле було вранці
водою,
Зараз поставить на сонці, щоб променем
теплим пригріло;
Сонце загляне в кватирку і квіточку світом
осяє:
Мов усміхнеться вона, своє листя зелене
розправить.
Пахощі підуть по хаті, і думки рожеві
навіють
Хлопчику в дяку за ласку; бо квіточка тільки
для нього

Цвітом пахучим та листом зеленим
розкішно вкривалась.
Визвав до себе Господь Милосердний
дитину недужу.
В час розставання з землею схилила вона
своє чоло
Над квітом рідненьким — і вмерла. Минув
уже рік, як дитина
В милого Бога гостює; минув уже рік, як та
квітка
Сталась сама сиротою, забута всіма на
віконці.
Вибрались люди із хати та й кинули квітку
на землю;
Горщик розбився об цеглу, і квітка
зламалась, зів'яла.
Ми несемо її, бідну, тепера за те, що давала
Радощів більше вона, аніж квітка коштовна,
царська.
— Як же ти знаєш про все це? — у янгола
мерле питає.
— Знаю, — одмовив йому світлокрилий, —
бо сам я і був тим
Хворим бездольним хлоп'ям, що на
милицях тільки й ходило.
— Я зразу пізнав свою квітку! — І очі дитина
розкрила,
Глянувши дивно на янгола лик
святобливий та ясний.
Зараз влетіли вони у Господню оселю,
де радість
Вічно царює та правда. Господь притулив
ту дитину
Мерлу до серця святого, і зараз їй вирости
крила,
Янгола крилам подобні: от, вкупі, узявшись
за руки,
Янголи два полетіли. А Бог Милосердий
ті квіти

Всі притулив до себе, а вустами святими
торкнувся
Тільки до тої, що хвору дитину колись
розважала;
Той поцілунок Господній їй душу немертну
навів:
Стала душа та щаслива укупі з другими
святими
Голосом славити Бога! Всі янголи колом
літають
Біля Престолу Святого; а коло — велике,
незмірне!
Там між тим колом літає і квіточка бідна,
степова,
Котру з сміття підняли десь на вулиці темній,
безлюдній.
Всі вони вкупі, щасливії, голосом дивним
співають
Славу і щиру любов до Святого,
Довічного Бога!

**ПИТАННЯ ДО ТЕКСТІВ КАЗОК, НА ЯКІ
МАЮТЬ ВІДПОВІСТИ ШКОЛЯРІ**
Методичні рекомендації Т. М. Панасенко

Кресало

1. Звідки йшов солдат? Як ви гадаєте, про що він мріяв?
2. З чим стара відьма порівнювала очі собак-охоронців скарбів?
3. Які скарби були заховані у другій кімнаті?
4. Куди солдат поклав золото, що знайшов у третій кімнаті?
5. Чому король заховав свою дочку в замок за високими вежами?
6. Як ви гадаєте, невже друзі покинули солдата тільки тому, що їм важко було підніматися в маленьку кімнатку під самісіньким дахом?
7. Що можна було зробити за допомогою чарівного кресала?
8. Як собака заплутав стару фрейліну?
9. Що вигадала розумна королева, щоб дізнатися, куди вночі зникає принцеса?
10. Як мали покарати солдата за зустрічі з дочкою короля?
11. Скільки заплатив солдат хлопчику-шевцю за допомогу?
12. Як страшні собаки допомогли солдату стати королем?
13. Скільки разів солдат викликав собак за допомогою кресала й що наказував їм робити?
14. Що доброго і що поганого зробив солдат під час своїх пригод?
15. Яка дрібничка, можна сказати, врятувала життя солдату:
 - а) хлопчик-швець перечепився і впав біля ґрат, за якими був солдат;
 - б) черевик хлопця-шевця злетів з ноги, й він пригальмував біля ґрат, за якими був солдат;
 - в) хлопчик-швець зупинився біля ґрат, за якими був солдат, щоб спитати, як тому допомогти.

Пояснення слів

Картатий — у клітиночку.

Кремінь — дуже твердий мінерал — кварц чорного, бурого або жовтого кольору, який у давнину використовували для добування вогню.

Кресало — залізне або сталеве знаряддя для добування вогню з кременю.

Копенгаген — столиця Данії.

Фрейліна — придворна посада для дівчат і жінок аристократичного походження у свиті цариці, королеви, принцеси.

Галоп — швидкий біг коня навскач.

Зверніть увагу!

Словосполучення «*випрішки продавати*» означає бездумно

роздивлятися кого-небудь, витріщатися.

Завдання

Поділіть казку на окремі історії-епізоди. Наприклад: «Історія про зустріч солдата з відьмою», «Історія про скарби в дуплі» й т. п.

Нове вбрання короля

1. Що найбільше любив і на що витрачав великі гроші король?
2. Про які незвичайні властивості своєї тканини розповіли королю ткачі-пройдисвіти?
3. Чому король спочатку послав подивитися на чарівну тканину свого міністра?
4. Що сталося, коли король сам прийшов подивитися на тканину?
5. Куди король вирішив одягнути надзвичайне вбрання?
6. Хто сказав, що на королі зовсім немає вбрання, і чому всі люди повірили?
7. Якби тканина справді була чарівна й мала ті властивості, про які говорили шахраї, чи побачив би її король?
8. Чим розплачувався король з шахраями:
 - а) золотом;
 - б) грошима й матеріалами;
 - в) тільки матеріалами.

Пояснення слів

Гардеробна — кімната, в якій тримають одяг.

Сановник — особа, яка має високий чин.

Почет — люди, які супроводжують поважну особу.

Процесія — урочистий багатолюдний похід, пов'язаний з якимись урочистостями.

Петлиця — обкидана нитками або нашивана петелька на вилогах пальта, піджака.

Балдахін — накриття, переважно з дорогої тканини з прикрасами, над тронем, ліжком, носилками.

Церемоніймейстер — розпорядник церемонії (встановлений урочистий порядок проведення чого-небудь).

Камергер — людина, яка має придворний чин вищого рангу.

Зверніть увагу!

Часто вираз «голий король» вживають, коли йдеться про штучно створений авторитет, який не має ніяких підстав, ніякого підґрунтя.

Принцеса на горошині

1. Навіщо принц об'їхав цілий світ? Кого він шукав?
2. Чому король сам відчинив браму перед принцесою? Уявіть і розкажіть, як жила королівська родина в цій державі.
3. Що поклала королева під матраци й перини на ліжку принцеси?
4. Якою ж, на думку принца та його батьків, повинна бути справжня принцеса?
5. Принцеса прийшла до замку принца і його батьків, коли на вулиці:
 - а) була завірюха;
 - б) світило сонце й співали пташки;
 - в) була гроза й лив страшенний дощ.

Пояснення слів

Брама — великі ворота.

Опочивальня — спальня.

Гагачий пух — цінний білий пух полярної морської качки (гаги).

Зверніть увагу!

«Принцесою на горошині» часто називають дуже ніжну, тендітну, інколи примхливу й балувану людину.

Соловей

1. У якій країні відбуваються події казки?
2. Що було найпрекраснішим у володіннях імператора?
3. Що здивувало імператора, коли він прочитав книжку про свою країну?
4. Хто врятував імператорський двір від покарання й розповів, де шукати солов'я?
5. Які звуки придворні сприймали за спів солов'я?
6. Що вразило придворних людей у вигляді солов'я?
7. Чому соловей сказав, що сльози на очах імператора — то найкращий скарб?
8. Розкажіть про життя солов'я в палаці імператора.
9. Чому всім у палаці імператора сподобалася штучна пташка?
10. Хто в країні насмілився сказати, що справжня пташка співає краще за штучну?
11. Хто і як відігнав Смерть від імператора?
12. Соловей попросив, щоб імператор:
 - а) нікому не казав, що соловей прилітає до нього й розповідає про життя людей;
 - б) дозволив солов'ю жити на волі, але харчуватися в імператорському палаці;
 - в) знову взяв солов'я до палацу, бо на волі жити важко й небезпечно.

Пояснення слів

Імператор — титул голови держави в деяких країнах.

Фарфор — мінеральна маса, яка після відповідного оброблення просвічується, використовується для виготовлення тонкого посуду, художніх та промислових виробів.

Двір — король і його оточення.

Придворний бонза — пихата, зарозуміла людина.

Капельмейстер — диригент, керівник хору чи оркестру.

Китиці — жмуток ниток, шнурків, зв'язаних з одного кінця до купи, що є прикрасою, оздобою чогось.

Завдання

Намалюйте живого й механічного солов'я.

Непохитний олов'яний солдатик

1. Скільки було солдатиків і з чого вони були зроблені?
2. Чим останній солдатик відрізнявся від інших і чому?
3. Чому солдатик звернув увагу на паперову балерину?
4. Як солдатик опинився на вулиці? Чи винний в цьому був чорний гном?
5. Розкажіть про пригоди олов'яного солдатика на вулиці.
6. Що залишилося в каміні від олов'яного солдатика й балерини:
 - а) олов'яне серце й чорна троянда;
 - б) грудочка олова й попіл;
 - в) олов'яне серце й біла лілея.

Пояснення слів

Шарварок — безладна метушня, галас, гамір.

Дикі лебеді

1. Скільки дітей було в короля?
2. Хто перетворив принців на лебедів?
3. Чому мачуха не змогла спотворити Елізу за допомогою злих чар?
4. На що перетворилися жаби в купальні після того, як туди ввійшла Еліза?
5. Де Еліза зустріла своїх братів?
6. Чому зачаровані брати не могли часто прилітати на батьківщину?
7. Як лебеді перенесли Елізу через море?
8. Що було найскладнішим і найнебезпечнішим для Елізи під час визволення принців від чар злої мачухи?
9. Чому Еліза не подобалась архієпископу?
10. За що люди вирішили так жорстоко покарати Елізу?
11. Чи вдалося Елізі визволити братів?
12. Що не встигла доробити Еліза:
 - а) сплести останній панцир;
 - б) доплести рукав останнього панцира;
 - в) доплести рукава останнього панцира.

Пояснення слів

Фата-Моргана — різновид міражу; щось примарне, нереальне, оманливе.

Архієпископ — служитель релігійного культу, який має високе духовне звання.

Свинопас

1. Що бідний принц послав у дарунок дочці імператора?
2. У яких казках ви вже зустрічали троянди й солов'я?
3. Ми вже втретє зустрічаємося з грою «гості», згадайте, в яких казках.
4. Чому принцеса не захотіла приймати принца? Що її образило?
5. Які дивні речі змайстрував принц-свинопас і яку плату за них попросив у дочки імператора?
6. Чому імператор вигнав свою дочку зі своєї держави?
7. Чому принц відмовився від мрії одружитися з принцесою?
8. Скільки поцілунків принцеси отримав принц-свинопас:
 - а) 96;
 - б) 85;
 - в) 100.

Пояснення слів

Пантофлі — м'які кімнатні туфлі без каблуків.

Завдання

Намалюйте те, що принц подарував дочці імператора і що змайстрував, працюючи свинопасом.

Дюймовочка

1. Що дала стара чаклунка жінці, коли та сказала, що мріє про маленьку дитинку?
2. З чого були зроблені речі, серед яких жила Дюймовочка?
3. Дюймовочка була не тільки дуже красивою, вона була ще й талановитою. У чому був її талант?
4. Навіщо жаба вкрала Дюймовочку?
5. Хто рятував Дюймовочку від бридких жаб?
6. Як добра польова миша хотіла допомогти Дюймовочці?
7. Чому ластівка, яку взимку рятувала Дюймовочка, не полетіла у вирій?
8. Як ластівка віддячила Дюймовочці за порятунок?
9. Яке ім'я вигдав Дюймовочці її наречений?
10. Чому, на думку хрущів, Дюймовочка була потворною:
 - а) у неї не було крилець, вона не їла листя, вона була дуже маленькою;
 - б) вона не вміла дзижчати, не вміла літати, була схожа на людину;
 - в) у неї було тільки дві ноги, не було вусиків, була дуже тонка талія.

Пояснення слів

Дюйм — міра довжини, що дорівнює 2,54 см.

Латаття — водяна рослина з великим листям і білими або жовтими квітками.

Баговиння — болото.

Мирт — південне вічнозелене дерево з білими або рожевими квітками і темно-зеленим запашним листям.

Ельф — міфологічний дух природи, який нібито жив у повітрі або на землі, в горах; доброзичливе до людей створіння.

Завдання

Намалюйте чудову квітку, з якої з'явилася Дюймовочка, або маргаритку, на яку її посадив хрущ.

Гидке каченя

1. Що, на думку качки-матері, було не так з тим яйцем, з якого потім вилупилося гидке каченя?
2. Як качка переконалася, що її остання дитина — не індича?
3. Кого малим каченяткам треба було стерегтися найбільше? Кому дісталася риб'яча голова, за яку билися качки?
4. Кого зустріло гидке каченя, коли втекло з пташиного подвір'я?
5. Чому мисливський собака під час полювання пройшов повз гидке каченя?
6. Хто жив у хатинці, в яку потрапило каченя, ховаючись від негоди?
7. Що дуже любило робити каченя? Коли воно забувало про образи й тішилося життям?
8. Хто врятував каченя, коли воно примерзло до криги?
9. Чому каченя насмілилося підплисти до прекрасних лебедів?
10. У якій казці Ганса Крістіана Андерсена ми вже зустрічалися з величними й прекрасними лебедями?
11. Як ви гадаєте, як би склалася доля гидкого каченяти, якби його не ображали й воно залишилося на пташиному подвір'ї?
12. Що такого надзвичайного було у зовнішньому вигляді старої качки з пташиного подвір'я? За що всі її поважали?
 - а) у неї на крилі була біла пляма;
 - б) у неї на дзьобі була чорна рисочка;
 - в) у неї був червоний клаптик на нозі.

Пояснення слів

Чорногуз — великий перелітний птах із довгим прямим дзьобом та довгими ногами.

Зверніть увагу!

«Гидким каченям» часто називають людину яку несправедливо оцінили нижче її високих достоїнств, що відкриваються зненацька для навколишніх.

Снігова королева

1. Звідки взялися скалки, що спотворювали життя людей?
2. Що вигадали Кай і Герда, щоб якось бачитися взимку?
3. Куди поцілили Кая скалки страшного дзеркала? О котрій годині це сталося?
4. Як змінилася поведінка хлопця після того, як у нього влучили скалки? Згадайте, може, серед ваших знайомих є ті, хто так само поводитьсь.
5. Що захоплювало й дивувало Кая, що здавалося йому набагато ідеальнішим за живі квіти?
6. Як хлопець опинився в снях Снігової Королеви?
7. Що зробила Снігова Королева, щоб Кай забув усіх рідних і дорогих йому людей?
8. Як почалася подорож Герди? Навіщо вона пішла на річку?
9. Навіщо бабуся, до якої потрапила Герда, поховала у своєму садку всі троянди?
10. Як ви гадаєте, ця дивна бабуся була злою чи доброю чаклункою?
11. Чи довго пробула Герда у чарівному садку бабусі-чаклунки?
12. Якого чоловіка хотіла знайти для себе принцеса країни, в якій жив ворон?
13. Чому Герда вирішила, що юнак, який прийшов до принцеси, це її Кай?
14. Як поставилися до дівчинки принц і принцеса?
15. Розкажіть про маленьку розбійницю, яка вона? Ви б хотіли товаришувати з такою дівчинкою?
16. Хто розповів Герді, що Кая вкрала Снігова Королева?
17. Де жила Снігова Королева?
18. Що дала Герді стара лапландка?
19. Чому Герді, на думку старої фінки, не потрібна була додаткова сила?
20. Хто зустрів Герду біля палацу Снігової Королеви?
21. Що робив Кай у палаці Снігової Королеви?
22. Як Герда допомогла Каю позбутися скалок страшного дзеркала?
23. Кого Кай і Герда зустріли, коли поверталися додому?
24. Що знав Кай і дуже цим пишався:
 - а) чотири іншомовні слова;

б) чотири дії арифметики;

в) чотири відмінки.

15. Яке слово не міг скласти Кай з крижин:

а) вічність;

б) життя;

в) любов.

Пояснення слів

Мансарда — житлове приміщення на горищі з похилою стелею або стіною.

Ринва — труба або жолоб для стікання води.

Серпанок — легке жіноче покривало.

Форејтор — вершник, який сидить на передньому коні.

Миля — міра довжини, неоднакова в різних країнах.

Окіст — частина туші тварини; окорок.

Шкіпер — особа, відповідальна за палубне майно на морському судні.

Завдання

Відчуйте себе казкарем! Спробуйте вигадати інші назви для сімох оповідань казки.

Русалочка

1. На що було схоже підводне царство, в якому жила русалочка?
2. Хто був за хазяйку в підводному царстві після смерті королеви?
3. Що розповідали сестри-русалки після того, як уперше впливали на поверхню моря? Чия історія була, на вашу думку, найцікавішою? Чому?
4. Хто ще святкував свій день народження тоді, коли й найменша русалочка?
5. Що сталося з кораблем та людьми, що були на ньому, під час бурі?
6. Як ставилася русалочка до людей?
7. За яких умов без чаклування русалка могла б стати людиною?
8. До кого звернулася русалочка, щоб їй допомогли стати людиною?
9. Чим повинна була розплатитися русалочка за свою людську подобу?
10. Як ставився до русалочки принц, якого вона так безмежно любила?
11. Кого принц вважав своєю рятівницею й кохав?
12. Що зробили сестри-русалочки, щоб урятувати її від смерті, знову перетворивши на русалку?
13. Що повинна була зробити русалочка, щоб вижити?
14. Як закінчилася сумна історія кохання русалочки?
15. Як русалочка ставилася до принца, чого бажала йому, чого не могла зробити навіть заради власного життя? Як називається те, що русалочка відчувала до принца?
16. Дайте відповіді на запитання: скільки устриць носила бабуса русалочки на своєму хвості? Скільки дочок було в морського царя? У якому віці русалки мали право впливати на поверхню моря?
 - а) 12, 6, 15;
 - б) 6, 10, 20;
 - в) 24, 5, 10.

Пояснення слів

Ванта — канат, що підтримує щогли вітрильного судна з бортів.

Рея (рей) — металевий чи дерев'яний брус, прикріплений до щогли судна і призначений для кріплення прямих вітрил і піднімання сигналів.

Каюта — окреме приміщення на кораблі для членів екіпажу та пасажирів.

Грот-щогла — найнижче вітрило на другій від носа судна щоглі.

Валторна — мідний духовий музичний інструмент у формі

кільцеподібного загнутого мисливського рога.

Муслін — легка, тонка й м'яка тканина.

Шумовиння — білувата пухирчаста маса на поверхні рідини, яка утворюється від сильного коливання, бовтання, кипіння, бродіння.

Гавань — природно захищена від вітру, хвиль, течій і льодоходу частина океану, моря, річки, зручна для стоянки суден бухта, затока.

Герольд — оповісник при дворах королів і великих феодалів.

Фіміам — ароматичний дим.

Ялинка

1. Про що мріяла маленька ялинка?
2. Навіщо люди рубали дерева і що з ними потім відбувалося?
3. Яка доля чекала мрійливу ялинку? Навіщо її зрубали взимку?
4. З ким спілкувалася ялинка на горищі?
5. Що розповідала ялинка своїм новим знайомим на горищі?
6. Що зрозуміла ялинка, опинившись на горищі?
7. Коли ялинка була щасливою?
8. Про кого розповідав дітям казку маленький товстий чоловічок:
 - а) про Іведе-Аведе;
 - б) про Клумпе-Думпе;
 - в) про Кріббля-Краббля.
9. Яка головна думка казки про ялинку:
 - а) Радій своєму життю, радій кожному дню!
 - б) Не звертай уваги на сьогоднішній день, чекай щасливого майбутнього!
 - в) Сумуй за минулим щастям.

Пояснення слів

Ригсдалер — стара монета Данії.

Завдання

Намалюйте ялинку, коли вона була щасливою.

Льон

1. Який настрій був у квітучого льону?
2. Хто попереджав льон, що не все у житті так прекрасно, як йому здається?
3. Як льон ставився до змін у своєму житті?
4. Що люди зробили з льоном?
5. На що перетворився льон спочатку і як він до цього поставився?
6. Розкажіть про подальші перетворення льону.
7. Чому ми можемо навчитися у льону з цієї казки?
8. Порівняйте льон з цієї казки і ялинку з попередньої. Чим вони схожі або в чому їхні відмінності?

Завдання

Розпитайте рідних, подивіться інші книжки або пошукайте в Інтернеті й намалюйте квіточку льону.

Циганська голка

1. Чому зламалася циганська голка?
2. Що з неї зробила куховарка?
3. З ким познайомилася циганська голка у вуличній канаві?
4. Згадайте й розкажіть, які імена голка вигадала людським пальцям?
5. Що хлопчики зробили з поламаної циганської голки?
6. Як ви гадаєте, чому казка так дивно завершується? Ніби й не завершується...
7. Якою була циганська голка:
 - а) скромною;
 - б) веселою;
 - в) пихатою.

Пояснення слів

Сургуч — забарвлена тверда смола, віск, що легко плавиться й застигає; уживається для опечатування пакетів, посилок, приміщень.

Великий Клаус і маленький Клаус

1. Чому тезок Клаусів на селі називали великий Клаус і маленький Клаус?
2. Через що великий Клаус ударив конячку маленького Клауса?
3. Як сталося, що маленький Клаус дізнався про таємного гостя хазяйки великого селянського двору?
4. На які хитрощі пішов маленький Клаус, щоб смачно поїсти й дуже дорого продати висушену шкіру конячки?
5. За що й від кого маленький Клаус отримав ще одну мірку грошей?
6. Як поставилися до великого Клауса в місті, коли він намагався продати шкури?
7. Чим загрожував маленькому Клаусу гнів великого Клауса?
8. Як маленький Клаус отримав череду?
9. Що він розповів великому Клаусу?
10. Через що великий Клаус повбивав своїх коней:
 - а) через злість і жорстокість;
 - б) через заздрість і жадібність;
 - в) через милосердя і співчуття.

Пояснення слів

Дяк — служитель православної церкви, який допомагає священникові під час богослужіння.

Чинбар — ремісник, який чинить, обробляє шкіри; шкіряник.

П'ятеро з одного стручка

Завдання

Дайте відповіді на всі запитання й складіть цифри, що позначають правильну відповідь у кожному запитанні. Сума, яка повинна у вас вийти, — 9.

1. Хто дістав горошини зі стручка:
 - а) селянин;
 - б) маленький хлопчик;
 - в) дівчина, що збирала врожай.
2. Друга горошина вважала, що вона летить:
 - а) на сонце;
 - б) на місяць;
 - в) у місто.
3. Куди потрапила остання горошина:
 - а) у м'яку землю на городі;
 - б) у м'яку землю і мох, що були в щілині під вікном;
 - в) у каструлю, в якій варився смачний суп.
4. Що сталося через горошину, яка проросла:
 - а) був створений цілий квітник;
 - б) перестали сваритися сусіди, які побачили цю рослину;
 - в) зацікавилася життям і одужала хвора бідна дівчинка.
5. Хто поласував іншими горошинами:
 - а) голуб;
 - б) горобець;
 - в) сорока.

Ромашка

1. Яка пташка співала над розквітлою ромашкою?
2. Які квіти росли в садку за парканом?
3. Куди потрапила ромашка?
4. Чому померла пташка в клітці?

Завдання

Поміркуйте і скажіть, чи могла б пташка бути щасливою у клітці.

Що не зробить старий — все гаразд

1. Що цінного було у стареньких селян?
2. Розкажіть про перший обмін селянина.
3. Що ще міняв старий?
4. Чому багаті англійці вважали, що обов'язково виграють парі?
5. Які стосунки були в сім'ї стареньких селян? Розкажіть про це.
6. На що пропонували побитися об заклад багаті англійці:
 - а) на бочку золотих;
 - б) на мішок золотих;
 - в) на нову корову.

Пояснення слів

Корчма — шинок, заїзд, де продавалися спиртні напої.

Лантух — великий мішок із грубої тканини.

Завдання

Намалюйте з друзями ланцюжок обмінів старого чоловіка.

Гречка

1. Хто розповів горобцям історію про гречку:

- а) стара верба;
- б) старезний дуб;
- в) розквітлий каштан.

2. Якою була гречка:

- а) непримітною;
- б) соромливою;
- в) пихатою.

3. Кому у вічі хотіла глянути гречка:

- а) грому;
- б) людині;
- в) блискавці.

Комірчик

1. Що надумав зробити комірчик?
2. До кого залицявся комірчик?
3. Кого удавала з себе праска?
4. Чому був неможливий шлюб комірчика з головною щіткою?
5. Які історії розповідав уже старий комірець, перш ніж стати папером?
6. Що хотів нам сказати цією казкою великий датський казкар?

Пояснення слів

Комір — деталь одягу у вигляді смужки тканини або хутра певної форми, пришитої до країв вирізу для шиї.

Джигун — легковажний залицяльник.

Зверніть увагу!

Вираз «*плести теревені*» означає говорити дурниці, нісенітниці.

Сновійко

1. Навіщо Сновійку потрібні два шатрики?
2. Чим займався Сновійко вночі з понеділка на вівторок? Чому він не встиг розповісти Яльмару казку?
3. Куди подався мандрувати Яльмар наступної ночі?
4. Хто тягнув човника, в якому сидів хлопчик?
5. З ким познайомився Яльмар у сні з середи на четвер?
6. На чиєму весіллі побував хлопчик у ніч після четверга?
7. Яке весілля відвідав Яльмар увечері п'ятниці?
8. Через що сперечалися ластівка й курка на другому весіллі?
9. Що в ніч після суботи поспішав зробити Сновійко?
10. Хто був братом Сновійка?
11. Як Сновійко порадив жити Яльмару?
12. До кого не приходив Сновійко:
 - а) до літніх людей, бо вони вже не вірили в дива;
 - б) до літніх людей, які вчинили в житті щось лихе;
 - в) до дітей, які погано поводитися цілий тиждень.

Пояснення слів

Єдваб — сорт коштовної тканини.

Моріжок — густа молода трава.

Поганин — язичник.

Закохана пара

1. З ким була заручена опука?
2. Куди вона пропала?
3. Де зустрівся з опукою гучок через п'ять років?
4. Що відбувалося з гучком після того, як опука зникла:
 - а) вона згадувалася йому прекрасною, а потім кохання постаріло;
 - б) він очікував, коли хазяї куплять нову іграшку;
 - в) він усіма силами намагався пробратися в щурячу нору, щоб побачити кохану.

Пояснення слів

Гучок (дзига) — дитяча іграшка у вигляді круга або кулі на осі, яка при швидкому обертанні утримується у вертикальному положенні.

Опука — м'яч.

Сап'ян — тонка м'яка шкіра найрізноманітніших кольорів.

Зверніть увагу!

Вислів «*не лізти за словом у кишеню*» означає бути дотепним і метким у розмові.

Дівчинка з сірниками

1. Чому дівчинка у святкову ніч ходила вулицями міста?
2. Як вона загубила черевики?
3. Що ми знаємо про родину дівчинки?
4. У яких умовах жила її родина?
5. Скільки сірників запалила дівчинка, щоб зігрітися?
6. Розкажіть, що бачила дівчинка, запалюючи кожен сірник.
7. Що сталося з дівчинкою?
8. Коли дівчинка замерзала, їй здалося, що до неї прийшла:
 - а) бабуса;
 - б) мати;
 - в) сестричка.

Зверни увагу!

Свято Меланки — це канун старого Нового року; церковне свято Преподобної Меланії (31 грудня/13 січня); у народі ще називається Щедрий вечір.

Пташина пісня

1. У якій країні відбуваються події казки?
2. Хто з птахів першим відмовився спілкуватися з в'язнем і як він це пояснив?
3. Чому лебідь не став розповідати в'язню, що робиться на землі?
4. Чим були стурбовані горобці, які теж не залишились поговорити з бідним в'язнем?
5. Хто погодився поспілкуватися з в'язнем?
6. Де перебував ув'язнений герой казки:
 - а) у холодному підвалі;
 - б) у високій башті;
 - в) у страшній споруді серед темного лісу.
7. Що напроорокувала в'язневі пташка:
 - а) що він назавжди залишиться у в'язниці, що він у ній і помре;
 - б) що його через кілька днів випустять з в'язниці;
 - в) що він буде вільним, побачить свою родину й буде жити довго.

Зверніть увагу!

«Лебедина пісня» — так кажуть про останній вияв таланту митця, бо вважається, що лебеді перед смертю співають. У цій казці це підтверджується: лебідь відмовляється співати в'язню, пояснюючи, що він буде співати тоді, коли буде вмирати.

Трояндовий ельф

1. Де завжди ночував маленький трояндовий ельф?
2. Як сталося, що трояндовий ельф почув розмову закоханих?
3. Хто хотів розлучити закоханих?
4. Що сталося з юнаком у темному лісі?
5. Коли трояндовий ельф розповів дівчині про страшні пригоди? Чому вона повірила?
6. Як сталося, що невтішна дівчина полинула на небо?
7. Хто помстився лиходієві?
8. Хто хотів помститися душогубу:
 - а) бджоли;
 - б) оси;
 - в) хижі птахи.

Крапля води

1. Через що треба подивитися на краплю води, щоб побачити там дивовижу:

- а) через віконне скло;
- б) через окуляри;
- в) через збільшувальне скло.

2. Якої барви додав до води Кріббель-Краббель, щоб усе змінити:

- а) відьмачу кров;
- б) рожеву фарбу;
- в) кров маленької пташки.

3. Що побачив чарівник:

- а) Париж;
- б) Відень;
- в) Копенгаген.

4. А що там було насправді:

- а) джерело;
- б) море;
- в) болото.

Мати

1. Як мати хворої дитини поставилася до незнайомого діда, який прийшов до них?
2. Чого від матері забагала за свою послугу темна ніч?
3. Що допомогло матері так зігріти терновий кущ, що він зацвів посеред зими?
4. Що довелося віддати матері, яка шукала свою дитину?
5. Що побачила матір у колодязі Смерті?
6. Чому мати перестала благати Смерть про милість для її дитини?
7. Якою квіткою було життя її дитини:
 - а) тюльпан;
 - б) васильок;
 - в) ромашка.

Пояснення слів

Гіацинт — пахуча квітка, поширена у Східному Середземномор'ї.

Платан — високе швидкокоросле листяне дерево з зеленувато-сірим стовбуром, широкою кроною та лататим листям.

Янгол

1. Що збирає дорогою янгол, коли несе добру дитину до Бога?
2. Де жив бідний недужий хлопчик?
3. Що було найбільшою відрадою для хворої дитини?
4. Ким стали на небі добрі померлі діти?
5. На яку квіточку Господь звернув увагу й поцілував?

notes

Примітки

1

Чудово! Чудово! (*франц.*)

Прекрасно, чудово! (*франц.*)

Рігсдалер — стара монета в Данії.

Манок — майно, добро.

Головна щітка — щітка для волосся.

Роззувало — знаряддя для скидання чобіт.

Мення — діал. імення.

Шатрик — маленьке шатро, намет.

Разом — раптом.

Мати речі — говорити.

Москалик — солдатик.

Локоть — міра довжини, приблизно півметра.

Подорожжя — мандрівка, подорож.

Підменшати — зменшити, укоротити.

Циновий москалик — заст. олов'яний солдатик.

Беседа — бенкет, учта.

Гнилиця — шматок струхнявілого дерева, гнилюк.

Наввидячки — на очах у всіх.

Сумення — тобто двоє імен.

Патрон — святий, заступник того, хто носить його ім'я.

Шкури рукавишні — шкіра для рукавиць.

Сількісь — байдуже, нічого.

Трутна живнеча — отруйна пожива.

Коєць — клітка для свійської птиці.

Попередник — фартух.

Папка — хлібчик (дит.).

Кістняк — кістяк, скелет.

Граматка — свідоцтво, табель про успішність.

Гучок — дзиґа.

Опука — м'яч.

Потрава — страва.

Преднесь — напередодні.

Про тебе — для тебе.

Подужий — сильный.

Ельфи — духи, що нібито населяють повітря, землю, рослини.

Приміти — могли, бути здатним.

Ступінь — крок.

Квітниця — квітник.

Припорука — доручення.

Думно — гордо.

Латво — легко.

Наквітник — горщик, вазон.

Бростати — розпускатися.

Вонність — пахощі.

Контетий — задоволений.

Глимати — жадібно ковтати.

Спичак — колючка.

Тімин — тмин.

Потомній — *прийдешній*.

Питимий — рідний.